

Zempléni Múzsá

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM 2015. TAVASZ

Filmterv – vázlat

25 éves a Sárospataki Református Kollégium Alapítvány

Támogassa a Kollégiumot Alapítványunk közreműködésével!

Az Alapítvány 25 éve folyamatosan nyújt támogatást:

- ösztöndíjak révén tehetséges vagy szociálisan rászoruló diákok számára,
- tanárok tanulmányaihoz, tanulmányi utakhoz és továbbképzésekhez,
- a Kollégium fejlesztéséhez, tárgyi eszközbeszerzésekhez,
- emlékmű- és szoborállításhoz.

Az Alapítvány rendszeresen szervez:

- továbbtanulást segítő mentorprogramot a gimnáziumban,
- ösztöndíj napot és vezetőképzőt Sárospatakon,
- nyári jutalomtáborot a tehetséges diákok részére.

Az Öregdiák-mozgalom vezetőjeként az Alapítvány:

- újra összehozza az egykori diákokat, ezért rendszeres tanévkezdő, tavaszköszöntő és évzáró találkozót szervez Budapesten,
- az Alapítvány tulajdonában álló Öregdiák Vendégházban (Bertalan-ház, 3950 Sárospatak, Kazinczy u. 40.) találkozási és szálláslehetőséget biztosít,
- minden évben megrendezi a hagyományos Öregdiák Bált.

Tegyen velünk együtt az öregdiákok és a Kollégium kapcsolatának erősítéséért!

Kérjük, támogassa Ön is jövedelemadója 1%-ával és adományokkal a Sárospataki Református Kollégium Alapítványt, amelynek valamennyi kuratóriumi tagja pataki öregdiák. Közhasznúsági jelentéseink nyilvánosak, az interneten megtekinthetők. Kérjük, keressen Ön is bennünket, hogy segíthessünk!

Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, kuratóriumi

elnök: Bogdán Dániel

Székhely: 3950 Sárospatak, Rákóczi út 1.,

Levelezési cím: 1154 Budapest, Tompa u. 70/A.

Telefon: 06-70-420-1612, E-mail: info@patakidiak.hu,

Honlap: www.patakidiak.hu

Adószám: 19070520-1-05

Számlaszámunk: K&H Bank 10409015-50485253-57531007

MAGYAR NEMZETI TÁNCGYÜTTES

MŰVÉSZETI VEZETŐ: ZSURÁFSZKY ZOLTÁN

SZARKA-VINCZE-ZSURÁFSZKY:

BENYOVSZKY

TÁNCJÁTÉK BENYOVSZKY MÓRIC KALANDOS ÉLETÉRŐL

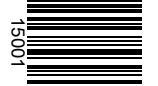
Rendező-koreográfus: **Zsuráfszky Zoltán**

Margitszigeti Szabadtéri Színpad

Erkel Színház

2015. 08. 14. | 20 óra

2015. 11. 27., 28. | 19 óra

400 Ft

WWW.HONVEDART.HU | WWW.SZABADTER.HU | WWW.OPERA.HU | WWW.MNTE.HU

HONVED
EGYÜTTES

Partnerek:

Támogató:

Fenntartó:

Design: Lerch Péter Grafoid Studio | Fotók: Archiv és Dusa Gábor

Kováts Dániel

Zemplén művelődéstörténeti öröksége

Hat évtizeddel ezelőtt Sárospatak tudósát, dr. Újszászy Kálmánt arra kérték meg, mutassa be Zemplén megyét egy rövid rádióelőadásban. Ennek az előadásnak a gépirata a hagyatékban megmaradt, s ma is érdekes olvasmány. Itt most az Újszászy professzor által adott jellemzésnek csak egyetlen bekezdését idézhetjük témánk háttérének jelzésére. Ő nem térhetett ki a megye kultúrhistoriai teljesítményeinek számbavételére, mi azonban ehhez felhasználhatjuk a zempléni szellemiségről általa megrajzolt összképet:

„Zempléni táj, zempléni történet és a zempléni ember természete magukban is vonzóvá és érdekessé teszik a megyét, ám az, ami miatt érdekesebből az ország legérdekesebb törvényhatóságává lesz: a zempléni szellem. A zempléni szellem, ami nincsen a zempléni tájhoz kötve, abból nem magyarázható, s amelynek hatalma alatt a zempléni ember természete – ha folytonos szorongással, visszafojtott tiltakozással, csendes beletörődéssel és a maga és a felette úrrá lett szellem közötti ellentétet állandóan érezve is – alázatosan meghajlik. Nem mindig egyformán eleven erejű, de mindig élő, és a megye ezeréves története alatt mindig azonos ez a zempléni szellem. Nyugtalanság, frissesség, a régítől elszakadás, az újnak sóvárgása, a vállalkozási kedv, a természet engedte lehetőségeknél jóval szélesebb látókör és aktivitás, s ami mindezeket magában foglalja: a szabadság s benne az úrrá létele saját természetünkön, a legyőzése az emberben az óvatosnak, a tartózkodónak, a középszerűnek és mindennapinak, az idillből a dráma és a meséből a történelem sodrába átlendülés a jellemzője ennek a zempléni szellemnek.”

Vajon milyen tények, áramlatok, alkotások, hagyományok idézik meg a ma embere számára ezt a szellemiséget? Nem könnyű erre válaszolni még a történelem fordulópontjainak ismeretében sem, a szellemi örökség tényeit mégis érdemes rögzíteni. A Zemplén helynév a nyelvészet mai álláspontja szerint minden bizonnyal a szláv 'földből való (vár)' jelentésű közsőzóra vezethető vissza; először az Ondava és a Latorca összefolyása alatt, a Bodrog mentén létesült földvárat jelölte, arról tágult jelentése a körülötte kialakult, Szent István alapította királyi vármegyére. A terület egyházilag az egri püspökség fennhatósága alá tartozott. A királyi várbirtokokat a megye középső részén a pataki erdőispánság felügyelte; a déli résznek Szerencs volt a központja; az északi erdővidék voltaképpen csak a 14–15. században népesült be.

Az itt elszenvedett történelmi mozgások, az errefelé is ható szellemi áramlatok, a megyében megtelepült vegyes ajkú és vallású népek csiszolták azt a kultúrát, amelyből a zempléni szellemiség fentebb idézett vonásai kialakultak. Nem zárkozhatott el az európai és a hazai hatások elől a peremhelyzetben élő ember ebben az országhatárig nyúló megyében sem, sőt: olyan kezdeményezések keltek szárnyra innen, amelyek az egész országot megmozgatták. Tudjuk ugyan, hogy egy közigazgatási terület nem kulturális egység is

1 Tudomány és társadalom

egyben, mégis érdemes olykor áttekinteni, miként jelenik meg az általános a helyiben, mivel hat fiaira a szűkebb pátria. Zemplén térsége nemcsak földrajzi, hanem szellemi értelemben is végvidék. Eddig jutottak honfoglaló őseink, akikről legékesebben a karosi temető vall nekünk, eddig nyúlnak a római kereszténység gyökerei, amelyekről (több más emlék mellett) a karcsai körtemplom tanúskodik, s átcsapnak területére az ortodox keleti kultúra hatásai, amint azt az északi rész fatemplomai, skanzenjei Laborcréven (Krásny Brod), Felsővízközben (Svidnik) ma is hirdetik. Kultúrák határán teremt itt a szellem.

A végvidék nem jelenthet elzártságot, hirdették ismételten az elődök. Valami érdekes s bizonyára szükségszerű egybecsengést tapasztalunk abban, ahogy küldetészerűen időről időre előtérbe helyezik a műhelyteremtés feladatát. Elég talán Sárospatak példáját említenünk, ahol Comenius azt hirdette: „*A szél onnan fúj, ahonnan akar, s nem is mindig ugyanazon időben kezd fújni*”, s ahol két évszázad múltán Erdélyi János megismételte: „*a szellem ott fú, ahol akar*”. Vallomástételük minden bizonnyal közös forrásra, János evangéliumára vezethető vissza – ahol Jézus mondja Nikodémusnak: „*A szél fú, ahová akar*” –, üzenetük aktuális jelentése is azonos a szövegkörnyezet szerint: a sajátos kultúra, a nemesebb lelki élet mindenütt megteremthető. Zemplén – legalábbis történetének legjobb korszakaiban – bizonyította is e tétel valóságtartalmát.

Elődeink ősi, magukkal hozott kultúrájának nyomait a régészet e tájon is megtalálta, s ehhez járult az európai keresztény hatások hálózata. A műemlékek maig örökítik a régi korstílusokat. A román templomépítészet ékes példái állnak Bodrogolasziban, Karcsán, Felsőregmecen, a gótika Olaszliszván, Sátoraljaújhelyben, Sárospatakon emelt ma is tanulmányozható alkotásokat, de gótikus elemek több később átépített templomban előbukkannak (pl. Lelesz, Gálszécs, Terebes). Patakon a ferencesek, Szerencsen a bencések, Leleszen a premontreiek, Újhelyben, Terebesen, Varannóban a pálosok alapítottak monostort. A latin szertartású egyház mellett hatott a helyi műveltségre a vendégnépek megtelepedése. A Hegyalján vallon (ófrancia, olasz) hospesek kaptak kiváltságokat; Sárospatak környékén 1201-ben Imre király, Sátoraljaújhelyben 1261-ben V. István adott közösségeiknek városi jogokat. A tatárjárás pusztításai után a továbbéléshez nélkülözhetetlen volt a telepések megjelenése, kellett a munkaerő a várak építéséhez, a kézműiparral szemben támasztott növekvő igények kielégítéséhez, a szőlőműveléshez. Zemplén, Csicsva, Szerdahely, Kapi, Terebes, Helmec, Kövesd, Tokaj, Újhely, Szerencs, Patak várai közül az utóbbi kettő ma is tanúsítja a várépítészet technikai fejlettségét. Korai történelmünk históriáját őrzi Anonymus *Gesta Hungarorum* című latin nyelvű krónikája, amely valószínűleg a 12. század második felében keletkezett. A név szerint maig ismeretlen szerző bejárhatta a zempléni tájat, róla szóló információi ugyanis részletekben igen gazdagok.

Az iskolázás első – országos viszonylatban is nagy jelentőségű – emléke a 15. század vége felé Sárospatakon keletkezett *Szalkai-kódex*. Az 1475-ben született s esztergomi érsekként 1526-ban a mohácsi csatában elesett Szalkai László tankönyvül használta e kézírásos füzeteket, amelyek a Krakóban végzett Kisvárdai János tanító ismereteit közvetítették. Az 516 oldal terjedelmű hat füzetben a csillagászati, poétikai, etikai, családjogi, retorikai, zenei kultúra ismereteit olyan igénnyel foglalták össze, hogy a diákok akár egyetemi tanulmányok megkezdésére is képessé tegye. Ez a plébániai iskola elhintette a reformáció nyomán azután tágabb körben kisarjadó középfokú és akadémiai oktatás magvait.

A reneszánsz mind az építészet különböző formáiban, mind a világi irodalom terjedésében testet öltött Zemplénben. A sárospataki vár a 16. század közepén a Perényiek jóvoltából reneszánsz lakótoronnyal, egy évszázaddal később pedig a Lorántffyknak köszönhetően új, emeletes épületszárnyakkal és loggiával szolgálta a főúri igényeket, akárcsak a Lorántffy Zsuzsanna által Királyhalmecen építeni rendelt kastély. A bodrogi Páciban a Mágócsiak és az Alagiak emeltek a 16. században reneszánsz sgrafittó borítással, pártázattal ékesített kastélyt, Homonna kastélya is reneszánsz eredetű. A régió Bethlen Gábor és I. Rákóczi György törekvéseinek eredményeként az erdélyi fejedelemség védőszárnya alá került, ez a három részre szakadt országban egy időre a viszonylagos anyagi és szellemi gyarapodás lehetőségét hozta meg.

A fejedelmek által pártolt reformáció Zemplénben is megteremtette a magyar nyelvű műveltség kibontakozásának helyi feltételeit. A lutheri tanok korán eljutottak ide; Siklósi Mihálynak, Perényi udvari papjának tulajdonítják ebben a kezdeményezést, aki az 1520-as években hirdette a protestáns gondolatokat. A hagyomány neki, valamint Kopácsi Istvánnak és Sztárai Mihálynak, a ferences szerzetesből lett két reformátornak tulajdonítja az új hitet követők sárospataki scholájának létrehozását (1531). Ezt fejlesztette azután tovább európai viszonylatban is számon tartott, rangos intézménnyé a 17. század közepén I. Rákóczi György és Lorántffy Zsuzsanna.

A reneszánsz kézművesség nemcsak az építészetben, kőfaragásban öltött formát, hanem a fazekasságnak egy sajátos változata is meghonosodott Sárospatakon, ahová I. Rákóczi György Morvaországból habánokat telepített (1645); ónmázás korsóik, tányérjaik a fejedelmi udvar igényeit is kielégítették. A textilművészetnek a késő reneszánsz korra jellemző magyar változata, az úri hímzés a maga színes, ornamentális formáival népszerű volt a nemesi udvarokban, Lorántffy Zsuzsanna is nagyon kedvelte; szép terítője kultúrtörténeti érték.

A reformáció kora – túlzás nélkül állíthatjuk – szellemi értelemben országos központtá tette a zempléni régiót. Jeles prédikátorok hittérítő és alkotó tevékenysége bontakozik itt ki. Farkas András a zsidó és a magyar nemzet történetét párhuzamba állítva fogalmazta meg krónikáját (1538), Dévai Bíró Mátyás ábécéskönyvet állított össze és hittani kézikönyvet szerkesztett az 1530-as években, Szkárosi Horvát András harcos énekszerzőként mutatkozott be egy évtizeddel később, Batizi András templomi énekek és bibliai históriák alkotója volt, Sztárai Mihály hitvitázó drámák írójaként vonult be irodalomtörténetünkbe (1550), Bencédi Székely István *Chronica ez világnak jeles dolgairól* címmel írta meg történeti munkáját (1559). A világi szépirodalom is megterem e tájon: 1577-ben a „Bodrog vize mellett, Patak városában” latinból magyarítva írták le *Eurialusnak és Lucretiának széphistóriáját*, egy évtized múltán pedig Tardi György prédikátor munkájaként *Liszlán szörzék versökbe* a török feletti 1588. évi szikszói győzelem históriáját. Otthonos volt a megyében a magyar reneszánsz legnevesebb magyarul verselő költője, Balassi Bálint is, aki 1584 karácsonyán Sárospatakon kötött házasságot Dobó Krisztinával, 1587-ben Mezőzomboron járt, 1591–92-ben Tokajban élt.

Az első teljes bibliafordítás megalkotója, Károli Gáspár ugyancsak kapcsolatban állt Zemplénnel. Az abaúji Göncön fejezte ugyan be nagy művét, előtte azonban 1584 és 1587 között Tállyán szolgált, s bizonyára már ott is dolgozott – a környékbeli írástudó társak bevonásával – az 1590-ben Vizsolyban kinyomtatott magyar biblia megalkotásán. Miskolci Csulyak István zempléni esperes nagy terjedelmű kéziratos hagyatéka másola-

1 Tudomány és társadalom

tokban terjedt; belőle kora mindennapjai jól megismerhetők. A késő reneszánsz terméke Salánki György sárospataki rektor Erasmus-fordítása (1627). Sátoraljaújhelyben és Sárospatakon is tanult a későbbi erdélyi református püspök, Geleji Katona István, akinek a magyar helyesírás és nyelvhelyesség megalapozásában lett nagy szerepe (1645).

Hosszú távon és meghatározó módon természetesen az iskolák hatottak igazán Zemplén megye népének művelődésére. Közülük a sárospataki református kollégiumot kell kiemelnünk, amely a 17. században az európai érdeklődés előterébe került. Nyugat-európai egyetemet járt oktatók emelték a rangját Lorántffy Zsuzsanna és fia, Zsigmond támogatása nyomán. 1639 és 1642 között a hollandiai Franekert megjárt Tolnai Dali János dolgozott ki, vezetett be reformokat; külhoni példára osztályokba sorolta a tananyagot és a tanulókat, a skolasztikával szakítva etikai beszélgetéseket iktatott a programba, együtt nevelte a nemesi és a jobbgysorból származó ifjakat. Újításai és a puritanizmus iránti elkötelezettsége ellenkezést váltottak ki, átmenetileg elhagyta Patakot, de 1649-ben visszatért, hogy mindent újrakezdjen. Az ő megerősítését is szolgálta a fejedelemszöveg azzal, hogy meghívta az akkor már európai hírű Jan Amos Comeniust, a magyar őstől származó cseh-morva protestáns egyházi vezetőt és pedagógust, aki 1650 és 1654 között Sárospatakon folytatta panszofikus nevelési elképzelésének elméleti és gyakorlati kidolgozását. Elgondolása – mindenkit mindenre megtanítani – demokratikus alapokon nyugodott, jeligeje – „Minden a maga törvénye szerint történjék; távol legyen az erőszak a dolgoktól” - a szerves fejlődés fontosságát emelte ki. Sárospataki programjában is megfogalmazta, hogy ösztönözni kívánja „a tudhatók minden nemébe, minden módon való bemerülést”. Szerinte „minden embernek meg kell ismerkedni a műveltséggel, hogy senki a nemességből, senki a polgári rendű ifjúságból, senki a jobb tehetségű paraszti népből a tanultabb csiszoltságtól ne legyen távol”, tehát gondoskodni kell arról, hogy „az otthoni szűk vagyoni helyzet senkit, aki a művelődésre vágyik, ne akadályozhasson”. A tanulás útján „fokozatosan, öntevékenyen, szemléletesen” kívánta diákjait végigvezetni. Három részből álló latin nyelvkönyve (*Vestibulum, Janua, Atrium*; 1652), valamint a Sárospatakon született két leghíresebb műve, az *Orbis Sensualium Pictus (A látható világ, 1653)* meg a *Schola Ludus (Játékszín-iskola, 1656)*, ehhez kívánt gyakorlati segítséget adni. Szorgalmazására létesült nyomda az iskola mellett, bővítették a tanári kart és az épületet. Pedagógiai elvei közül több máig áthatja az iskolai pedagógiai munkát. Rákóczi Zsigmond korai halála miatt azonban Comeniusnak a Rákóczi családhoz fűződő tervei irreálissá váltak, elhagyta Magyarországot. A protestantizmusra nehéz idők következtek, a Wesselényi-féle összeesküvés (1666) lelepleződése után I. Rákóczi Ferenc katolizálni kényszerült, Báthori Zsófia jezsuitákat fogadott be Patakra, a református diákokat 1671 őszén bujdosásra kényszerítették, s csak II. Rákóczi Ferenc győzelme után, 1705-ben nyílt lehetőségük iskolájuk újjászervezésére.

Ekkorra szőleje révén Tokaj-Hegyalja lett Zemplén gazdaságilag legvirágzóbb része. A tokaji bor iránt Szerémségnek a török által történt megszállása keltette fel az érdeklődést; 1623-ból van adatunk arról, hogy elterjedt a későn érő furmint szőlő, amely alkalmas az aszú készítésére. Ez pedig igen kelendő áru volt a piacokon. A Rákóczi-szabadságharc bukása után a birtokok új tulajdonosa, Trautson herceg az elnéptelenedett falvak benépesítésére, a munkaerő pótlására nagyarányú telepítéseket kezdett, Zemplénben több faluba ruszin, német telepések kerültek, illetve új falvakat hoztak létre (Rátka, Herceggút, Károlyfalva, Józseffalva, Hosszúláz). A borkereskedelem vonzotta az úgynevezett görög

(balkáni származású keresztény), valamint a zsidó kereskedőket, akik a hegyaljai mezővárosokban nagy számban telepedtek meg. Zemplén megye északi részén megnőtt a szlovákok, a felső járásokban pedig a ruszinok számaránya.

Az ellenreformáció a katolikus szellemiség reneszánszát hozta Zemplénben is. A nagyobb jövedelmet hozó körzetekben jelentős építkezések indultak, hódított a barokk stílus. Az ekkor épült lakóházakon máig megfigyelhetők a fellendülés időszakának jelei. Példaként említjük a tokaji Dessewffy-kastélyt (1700 körül), a tolcsvai Király-udvart, a ma a szlovákiai Zemplén honismereti múzeumát befogadó nagymihályi Sztáray-kastélyt (17. sz. közepe), az erdőbényei Szirmay-kastélyt és Budaházi-Fekete-kúriát (18. sz.), a tállyai Rákóczi-kúriát, Sárospatakon a Rákóczi utca 12. vagy az Attila u. 9. szám alatti lakóházakat (utóbbi 1790 körül épült), a sátoraljaújhelyi egykori megyeházát (1768) és Waldbott-kastélyt (18. sz.). A templomok közül sokat építettek fel vagy építettek át az új ízlés szerint (római katolikus plébániatemplom és Szentháromság-kápolna Sátoraljaújhelyben, római katolikus plébániatemplom Nagymihályban és Varannón, pravoszláv templom Terebesen, görög katolikus templom Sárospatakon, Bodrogolasziban, Rudabányácskán); a református templomok inkább a copf stílus jegyeit viselik magukon (pl. Sárospatakon, Sátoraljaújhelyben, Cigándon), s ide sorolható a végardói görög katolikusok temploma is. A barokk időszak érdekes emléke a tállyai volt postaház épülete, illetve a Vámosújfalú határában a 18. században épült kőhid.

A barokk megjelenik a táj irodalmában is. Sárospataki diák volt e korstílus Zrínyi Miklós után legismertebb képviselője, Gyöngyösi István, akinek 1644-ben Kassán adták ki főművét (*Márssal társalkodó murányi Venus*). Feltételezések szerint Báthori Zsófia sárospataki udvarában született az ötrészes elbeszélő költemény, a Rákóczi-eposz, amely II. Rákóczi György sikertelen hadjáratait énekelte meg. E korszak alkotásai közé sorolhatjuk a Comenius szerint is hasznos iskoladrámát; nemcsak az ő *Schola Ludus*-át, hanem az 1666-ban a jezsuiták által I. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona házassága alkalmából bemutatott látványos előadást is. A hitvitázó irodalom termékei is megjelentek az ellenreformáció időszakában Zemplénben, a leghíresebb talán Pósa-házi János és Sámbar Máttyás vitája volt itt. Protestáns részről a fejedelmi udvarhoz kötődő Tofaeus Mihály, Medgyesi Pál, Verécsi Ferenc, Klubusczyk András munkásságát emelhetjük ki, a pataki professzorok közül pedig a két Csécsi Jánosét és Simándi Istvánét. Az előbbinek a magyar grammatikával foglalkozást, utóbbinak a kísérleti fizikai oktatás meghonosítását köszönhetjük.

II. Rákóczi Ferencet szülőhelye, Borsi kötötte a megyéhez, ez is magyarázza, hogy kultusza itt olyan erős mindmáig. Az ő környezetéhez többen csatlakoztak az írástudók közül (pl. Debreceni Ember Pál, Tolnai Mihály). Itt említhető a kuruc kor költészete, valamint az élőszóbeli és kéziratos énekirodalom jelentkezése. Zemplénben született az 1697-es hegyaljai felkelés bukása után a *Cantio Tokaiensis*, amely keservesen emlegeti: „kiált Tokaj vára, jajgat Patak vára”. A táborig nótákat, a táncdalokat, a Rákóczi alakjához fűződő kesergőket, a bujdosó szegénylegények dalait több Zemplénben keletkezett kéziratos énekeskönyv megőrizte. Ennek kapcsán említjük a sárospataki kollégiumi énekköltészetet; a 18. században keletkezett melodiáriumos könyvekben megmaradtak a korabeli kottairás emlékei, beáramlottak a régi népdalok, az olaszos majd a német dalformák. Az iskoladráma új hajtása a pálosok újhelyi működéséhez kapcsolódott; 1765-ből három előadott darabról tudunk, ezekbe a mitológiai alakok mellett helyi vonatkozások is bekerültek. Közülük máig népszerű a *Kocsonya Mihály házassága* című, gyakran előadott közjáték.

1 Tudomány és társadalom

A reformáció után Zemplén következő nagyjelentőségű korszaka a felvilágosodás kibontakozása s az ezt követő nemzeti megújulás ideje, amikor egy időre az egész ország figyelmét ismét felkeltette. Ez egyrészt Kazinczy Ferencnek, másrészt a reformkor zempléni ifjú nemzedékének köszönhető. A klasszicizmus fokozatosan tért hódított, s otthagyta nyomát az épületeken, különösen a nemesi kúriák, kastélyok külsején. Példa erre Sárospatak központjában több lakóház (Rákóczi u. 14., 22., 33.), Újhelyben a Sennyei-kúria, Tolcsván a Szirmay- és a Kurucz-kastély, Terebesen az Andrassy-kastély (1786), s ezt az ízlést újította fel Ybl Miklós a széphalmi Kazinczy-mauzóleum tervezésekor.

A 18. század végén megnőtt az iskolázás jelentősége. Az elemi fokú kisiskolák helyzete csak a 18. század végén kezdett jobbra fordulni, amikor a felvilágosult abszolútizmus az iskolaügyet felkarolta. Losontzi István híres *Hármas kis tükre* mellett újabb tankönyvek kerültek az iskolába; a pataki tanárok közül Eöri Fülep Gábor ábécés könyvet, Tóth Pápai Mihály nevelési tárgyú művet adott ki (*Gyermeknevelésre vezető útmutatás*, 1797). Ezt tekintjük az első magyar nyelvű pedagógiai tankönyvnek, amelyre hatott a felvilágosodás, valamint a *Ratio Educationis* eszmeisége. II. József uralkodása idején sokat tett az iskolaügy zempléni fejlesztéséért tanfelügyelőként Kazinczy Ferenc.

A reformátusok legjelentősebb iskolája továbbra is a sárospataki kollégium maradt, amely egy egész országrésznek lett értelmiségképző intézménye, s társintézmények, partikulák egész hálózata vette körül. Amikor a Rákócziak fejedelmi támogatását elvesztette, 1734-ben a bodrogkeresztúri zsinat által létrehozott tiszáninneni egyházkerület gyűlekezeteire hárult a fenntartása. Belső önkormányzatát megtartotta, togatus nagydiákjait az egyházi szolgálatra, a publicusokat a jogi, közigazgatási feladatokra képezte ki. A nehéz időkben is törekedtek a fejlesztésre, bővítésre. E korszakban volt Patak neveltje Bessenyei György, majd Kazinczy Ferenc. Differenciálódni kezdtek a szaktudományok; a sárospataki Kövy Sándor a jogtudomány, Keresztúri Ferenc az orvoslás, az újhelyi Derczeni (Weiss) János a borászat érdekében fáradozott. A jezsuiták helyébe a piaristák léptek, akiknek Tokajban nyílt iskolájuk. Ezt költöztették át Sátoraljaújhelyre 1789-ben, amikor II. József rendeletére átvették a pálosok rendházát. Új épületeket emeltek, jelentős kulturális missziót vállaltak az 1948-ban bekövetkezett államosításig.

Tehetségek sorát adja ezután is Zemplén az országnak. Innen indult Barczafalvi Szabó Dávid (Bodrogkeresztúr, 1752), Molnár Borbála (Újhely, 1760), Fáy András (Kohány, 1786), Igaz Sámuel (Erdőbénye, 1786), Helmeccy Mihály (Királyhelmecc, 1788), Balásházy János (Újhely, 1797), Kossuth Lajos (Monok, 1802), Szemere Miklós (Lasztóc, 1802), Lónyay Gábor (Deregyő, 1805), Csicséri Ormós László (Sárospatak, 1814), Trefort Ágoston (Homonna, 1817), Kazinczy Gábor (Berettő, 1818), Andrassy Gyula (Terebes, 1823), Árvay József (Kisráska, 1823). Sárospatak református és Újhely piarista iskolája nevelte ki Zemplén értelmiségét. Hosszú listát lehet az itt nevelkedett kiválóságokról összeállítani, itt most csak mutatóban emelünk ki néhány nevet. Patak diákja volt rövidebb-hosszabb ideig Bessenyei György, Vay Miklós, Kazinczy Ferenc, Ungvárméti Tóth László, Csokonai Vitéz Mihály, Szemere Pál, Nagyváthy János, Decsy Sámuel, Kazinczy Lajos, Fogarasi János, Egressy Béni, Szemere Bertalan, Tompa Mihály, Erdélyi János, Izsó Miklós. Újhelyben tanult Frivaldszky Imre, Nikolaus Lenau, Kossuth Lajos, Trefort Ágoston, az idősebb és ifjabb Andrassy Gyula. E névsorból a nemzeti megújulás időszakában és a reformkorban főszerepet vállalókat kiemelve elgondolható, hogy az a történelmi periódus Zemplén megye egyik nagy korszaka lett.

Kazinczy tevékenysége kassai szerkesztői munkássága és hosszas fogsága után akkor bontakozhatott ki igazán, amikor 1806-ban Széphalmon (Zemplén határán) megtelepedve szívós következetességgel fáradozni kezdett az irodalmi ízlés és a magyar nyelv megújításáért. Másfél évtizeden át rendszeresen bejárta a sátoraljaújhelyi megyeházán elhelyezett zempléni levéltárba, hogy a történelmi becsű iratokat kutassa, rendezze. A felvilágosult klasszicizmus híve volt, reá tekintett a korszak induló írónemzedéke – Csonkai, Kölcsey, Berzsenyi – miközben gondozta elődei és elhunyt kortársai – Bessenyei, Dayka, Báróczi – hagyatékát. Sárospatakon hagyta el a nyomdát 1811-ben *Tövisek és virágok* címmel egybegyűjtött epigrammakötete, amellyel az ortológusok és a neológusok közötti nyelvújítási harcot kiváltotta. Hatása, valamint a halála után kibontakozó kultusza példázza életművének korszakos jelentőségét.

A hazai nyelv, a nemzeti kultúra kérdéseit a reformkor küzdelmei közben sem feledték. Zemplén kuruc hagyományai fogékonnyá tették a közgondolkodást akkor is, amikor a polgári haladás a függetlenség követelményével együtt napirendre került. Nem feledték, hogy 1601-ben a zempléni Gálszécsről indította Bocskai Habsburg-ellenes felkelését, hogy Terebes mellett Thököly vívta nagy csatáját, hogy 1697-ben az újhelyi vásárban lobbant fel a hegyaljai parasztfelkelés, hogy 1708-ban II. Rákóczi Ferenc Patakon fontos országgyűlést tartott. Ezeknek az eseményeknek a hatása is munkált abban, hogy Zemplén, azon belül a megyeszékhely, az 1820-as, 30-as években az országos politikai harc élvonalába került, hogy 1846-ban az ifjú reformpolitikuskok itt „szegény-legény társulat”-ot szerveztek, s elérték, hogy jelöltjeiket követték válasszák. A zempléni megyegyűléseken a követi utasítások vitájában határozottan megfogalmazódtak a kulturális törekvések az iskolaügy, a közművelődés megújítása érdekében.

A 19. század elején megélnékvált a színház iránti érdeklődés, Déryné 1817-es itteni sikere igazolja ezt. A művelődésnek autonóm szerveződéseitől az 1831-ben alakult Zempléni Casinó működése a legjelentősebb, Széchenyi István, Petőfi Sándor is ellátogatott falai közé. A tudomány művelése szép teljesítményeket eredményezett; Szirmay Antal a zempléni Szinyéren írta történelmi munkáit (1798, 1803), az újhelyi születésű Balásházy János a magyar agrártudomány úttörője lett, Katona Dénes piarista tanár nevéhez a növénynevelés eredményei kapcsolódnak, Viczmándy Lajos egyháztörténelmi műveket alkotott, az izraelita hittudomány művelőjeként tisztelik ma is Teitelbaum Mózes, az újhelyi „csodarabbit”.

A 19. század jellemző kulturális mozgása Észak-Zemplénben a szlovák nemzeti tudat ébredése, a sajátos kultúra tudatos számbavétele. Nem feledhetjük, hogy a magyar nyelv hivatalos elismertetéséért folyó küzdelem idején fogalmazódik meg a szlovákság részéről is a nyelvmegőrzés és -fejlesztés igénye. A zempléni kulturális életért buzgólkodó elit azonban a közműveltség terjesztését összekapcsolta a magyar nyelvűség erősítésével. 1883-ban alakult meg „A magyar nyelvet és népnevelést Zemplénben terjesztő egyesület”, amely óvodai és iskolai hálózat kiterjesztését szorgalmazta, vándortanítókat alkalmazott, könyveket juttatott el a falvakba, népszerűsítő előadásokat szervezett a megye rutének és szlovákok lakta járásaiban. Elismerték ugyan az anyanyelv megőrzéséhez való jogot, úgy vélték azonban, hogy az államnyelv elsajátítása útján segíthetik a más ajkú nemzetiségek fiait a társadalmi és anyagi boldogulásban. Ezzel párhuzamosan figyelhető meg Zemplénben egy másik törekvés, az irodalmi népiesség fellendülése. A kálvinista hagyománytól, a sárospataki kollégiumi költészettől nem volt idegen a népköl-

1 tudomány és társadalom

tészet iránti érdeklődés. Erdélyi János már 1842-ben elméleti megalapozásra törekedett, s kezdeményezője, közlétevéje lett a népköltési gyűjtésnek. Tompa Mihály költészete ebből a gyökérből sarjadt ki.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc bukása ellenére a polgárosodás folyamatát már nem lehetett megállítani Zemplénben sem. A peremhelyzetből fakadtak ugyan hátrányok, de a városiasodás, az iparfejlődés megindult lassan a vasúthálózat és a bankrendszer kiépülése nyomán. A népiskolai hálózatban és a szakoktatásban növekedett az állami szerepvállalás, rangot kapott a pedagógusképzés, önálló intézménnyé fejlődött a sárospataki tanítóképző (1857). A közművelődésre ösztönzően hatott az öntevékeny-ség erősödése, a helyi sajtóélet kibontakozása, a hagyományörzés szándéka.

Erdélyi Jánosnak néhány szövetségesével sikerült Sárospatakon 1857 után kulturális műhelyt teremteni a *Sárospataki Füzetek*, a *Népiskolai Könyvtár* kötetinek kiadásával, Szinyei Gerzson 1873-ban megszervezte a Sárospataki Irodalmi Kört, Mitrovics Gyula *Sárospataki Lapok* címmel indított orgánomot az egyház és az iskola ügyeinek érdekében. Sátoraljaújhelyben 1870-től vált rendszeressé közéleti hetilap (*Zemplén*) kiadása, 1905-ben indult útjára a hosszú életű *Sárospataki Református Lapok*, 1884-től hosszú évtizedeken volt ifjú tehetségek felfedezője a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny*. Szerencsnek 1894-ben indult első hírlapja, s ott 1940 és 1944 között irodalmi folyóiratot is kiadtak *Zempléni Fáklya* címmel. Tokaj első hetilapjának alapítására 1893-ban tettek kísérletet, de csak 1904-től vált rendszeressé a *Tokaj és Vidéke* megjelenése. Nagymihályon 1896-ban indult a *Felső Zemplén* című hetilap, Homonnán 1902-ben adták ki először a *Homonna és Vidéke* című hírlapot. Újhelyben Dongó Gyárfás Géza megyei levéltáros szerkesztett helytörténeti folyóiratot 1895 és 1928 között *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez* címmel, 1902-ben megalakult a Zemplén vármegyei Kazinczy Kör. 1883-ban Sátoraljaújhelyben állandó közsínházat építettek, Blaha Lujza is szerepelt megnyitó műsorában. Zemplén írónveltjei közül kiemeljük e korszakból Boruth Elemért (Mád, 1833), az Újhelyben diákoskodó Darmay Viktort (1850), Kemechey Jenő író (Királyhelmec, 1862), Zempléni Árpád költőt (Tállya, 1865), népszerű regények íróit, Harsányi Zsoltot (Korompa, 1887) és Komáromi Jánost (Málca, 1890), Hegyaljai Kiss Gézát (Mád, 1893), s itt emlékeztethetünk arra, hogy Sárospatakról vitte magával írói útjára Móricz Zsigmond századvégi diákemlékeit.

A hagyományápolás motívumai Zemplénben II. Rákóczi Ferenc, Kazinczy Ferenc és Kossuth Lajos kultuszához kapcsolódnak. Borsi szülőhelyén 1881-ben avattak emléktáblát a vezérlő fejedelem tiszteletére, 1940-ben helyezték el a kastélyban Zemplén történeti múzeumát, szobor őrzi hírét Borsiban (Magyar Ede alkotása, 1907) és Sárospatakon (Horváth Géza, 1935, valamint Somogyi József, 1986). A sárospataki Rákóczi Múzeumban állandó kiállítás eleveníti meg korát és életművét. Kazinczy Ferencre a széphalmi emlékhelyen kívül köztéri szobor emlékeztet Patakon (Ferenczy István műve nyomán Maugsch Gyula, 1931), Újhelyben (Pátzay Pál, 1968). A sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum állandó kiállítása árnyaltan mutatja be szerepét. Kossuth Lajosnak több szobra áll Zemplénben, így például Erdőbényén (az olasz Ciprián mester alkotása, 1902), Nagymihályban (Palencsár Andor, 1908), Újhelyben (Gárdos Aladár, 1911), Monokon (Kisfaludy Stróbl Zsigmond, 1960), Patakon (Marton László, 1973). A monoki szülőházban igen gazdag anyagú emlékmúzeumot rendeztek be.

A dualizmus kora a pénzintézetek, üzemek, közművek létesítésével kedvezett a városiasodás folyamatának. Az iparral együtt megjelentek a munkásművelődés csírái Újhelyben

a dohánygyárban, Szerencsen a cukorgyárban; a sátoraljaújhelyi munkások általános önképzőköre 1903-ban alakult; a kisvárosokban, nagyobb községekben önszerveződéssel olvasókörök, kaszinók jöttek létre. Emellett pezsgő kultúrélet jellemezte a felekezeti egyesületeket, amelyek sorában a keresztény csoportok mellett a Hegyalján fokozatosan aktivizálódtak az izraelita művelődési körök. A közoktatás rendszerét az egymás után szerveződő polgári iskolák működése gazdagította. A megyeszékhelyen 1868-ban megalakult a Sátoraljaújhelyi Torna Egylet, a század végétől egyre nagyobb számban alakultak testedző és sportkörök; különösen népszerű volt a turizmus, a kerékpározás, a vívás, a sakk, a labdarúgás, a tenisz, a céllövészet.

A 20. század első évtizedében mutatkozó kulturális fellendülést, sokszínűséget az első világháború bénította meg, amelynek következményeként azután a trianoni béke Zemplén történetében minden korábnál végzetesebb fordulatot hozott. A vármegye területének több mint 70%-a, lakosságának több mint 60%-a a megalakuló csehszlovák állam területére került, a lélekszám 343 ezerről 133 ezerre csökkent, a Felső-Bodrogtörzs színmagyar kistáját is elszakították az anyaországtól. A csonka országban és megyében új prioritások alakultak a kulturális élet területén; erősödött a nemzeti jelleg, elevenen hatott a revíziós gondolat, majd egyre tudatosabbá vált a falu, a paraszti kultúra felé fordulás.

Klebelsberg Kunó művelődéspolitikájának hatásai az 1920-as években Zemplénben is megmutatkoztak; falusi, tanyai elemi népiskolák épültek, Sárospatakon létrehozták az angol és a humán internátust. Veszteségnek számít viszont, hogy Sárospatakon 1923-ban az anyagi gondok, valamint az Eperjesről Miskolcra került evangélikus jogakadémia elszívó hatása miatt a jogászképzést meg kellett szüntetni. A megye két gimnáziuma (Patakon és Újhelyben) a műveltségterület korszerűsítésével igyekezett válaszolni az új kihívásokra, az alapfokú oktatásban határozottabban érvényesültek a lélektani szempontok, terjedt a munkáltató tanítás. E korszak művelődésének sajátos vonása az ún. falumunka kibontakozása a sárospataki teológia fiatal professzorainak kezdeményezése nyomán. 1921-ben megalakult a néphagyomány-kutató szövetség, tíz évvel később pedig Újszászy Kálmán vezetésével kezdődött meg a faluszeminárium képző, gyűjtő, nevelő tevékenysége. 1936 és 1948 között működött a sárospataki népfőiskola, szélesebb körben elterjedtek a szabadművelődés különféle formái (szabadegyetem, gazdatanfolyamok, népkönyvtár). Zemplénben 39 községet ajándékoztak meg a *Magyar Népművelés Könyvei* című sorozattal. A műkedvelő csoportok között megjelentek a népi tánc- és dalkultúra értékeit feldolgozó Gyöngyösbokréta mozgalom hatásai; a megyében Cigánd és Alsóberecki fiataljai értek el kiemelkedő hazai és külföldi sikereket.

1922-ben újjáalakult Sátoraljaújhelyben a Kazinczy Kör, amelynek rendezvényei szép közönséget vonzottak, gyakori szereplők voltak előadóestjein a zempléni költők, dalszerzők: Novák Sándor, Farkas Andor, Meczner Tiborné, H. Bató János, Szabó Ernő, Kovács Dezső, s a határon túlról Mécs László. 1942 és 1944 között Kassán a Kazinczy Társaság Sziklay László szerkesztésében megjelentette az *Új Magyar Museum* című folyóiratot, amelynek munkatársi gárdájához Sárospatak és Sátoraljaújhely tollforgatói is csatlakoztak. Sátoraljaújhely 1929-ben új kulturális központtal, színházépülettel gyarapodott; Heltai Hugó szintársulata rendszeresen szerepelt benne, s előadásait Sárospatakra, Szerencsre is elvitte. A képzőművészetben Boruth Andor, Éder Gyula, Bálint József, Harasztos Gyula, Lengyel Zoltán, a Petrasovszky testvérek (Leó, Emánuel és Pál) szereztek rangot maguknak hozzájárulva a vizuális kultúra gazdagításához.

1 tudomány és társadalom

1938-ban a Felvidék egy részének visszacsatolása hozott élénkítő hatásokat a zempléni kulturális életbe, az újabb világháború azonban ismét súlyos áldozatokat követelt. A békekötést követő új társadalmi rend csak rövid ideig engedte a civil kezdeményezések újjáéledését, 1948-ban felszámolták az autonóm művelődési egyesületeket, 1950-ben pedig Zemplén megye elvesztette önállóságát. Megszűnt a közeleti pluralizmus, a polgári kezdeményezések elnyomásával a kultúra az állam centralizált, diktatórikus irányítása alá került. A központi támogatások az oktatásügyben, a könyvtári hálózatban, a művelődési otthonok rendszerében, az irodalmi és művészeti mecenatúra révén mégis számos új lehetőséget nyitottak meg, amelyek bizonyos területeken látványos eredményekre vezettek. Ezek áttekintése azonban túllépné írásunk kereteit. Annyit jegyzünk meg csupán előre tekintve: az uniformizáló hatásokkal dacolva a zempléni szellemiséget, a helyi színeket – ha némiképp csonkán is – sikerült napjainkra átmenteni.

(A Zempléni Múzsza Kováts Dániel cikkével indítja 15. évfolyamát, hiszen a leírtak egyben lapunk történeti-szellemi hátterét is jelzik. A közleményt a szerző „Sárospatak ege alatt. Esszék, tanulmányok” címmel 2014-ben megjelent kötetéből vettük át. A könyvről szóló ismertetést e számunk Szemle rovatában közöljük.)

Na Bummm! (1995), vázlatrajz a filmhez

Papp Imre

Mátyás Ernő teológiai és pedagógiai pályája, 1925–1950

Életútja 1925-ig

A Sárospataki Református Kollégium, s azon belül a Teológiai Akadémia 20. századi történetének meghatározó alakja volt Mátyás Ernő, aki fájdalmasan rövidre szabott életútjának legaktívabb időszakát, pályája utolsó negyedszázadát Sárospatakon töltötte. 1888. június 16-án született Erdélyben a mai Románia területén, az akkori Hunyad vármegyében, Kristyór községben, ahol édesapja református lelkipásztor volt. Mátyás János 1883-ban Kolozsváron megszerzett lelkészi diplomájával szolgált, s egyedül látta el az igehirdetési, kántori és harangozó szolgálatokat. Felesége, Belle Mária kilenc gyermeknek adott életet. Mátyás Ernő testvérei közül hárman fiatalon meghaltak, ő a másodikként született. Elemi iskoláját szülőfalujában, a felső tagozatot és középiskolai tanulmányait a Szászvárosi Református Kun Kollégiumban folytatta. Nyolc évet tanult ebben az intézményben, ahol nagy hatással volt rá a protestáns szellemiség, amelyet a klasszikus műveltség és a keresztyén világszemlélet jellemzett. Aktívan részt vett több szakköri tevékenységben, mint például irodalmi önképzőkörökben, kórusban vagy a tornászcsapatban. Az itt megszerzett humán műveltség nagy segítséget nyújtott neki későbbi teológiai és bölcsészeti tanulmányai során. 1907. június 22-én kapott gimnáziumi érettségi bizonyítványt jól megfelelt minősítéssel. Ugyanebben az évben megkezdte felsőfokú tanulmányait az Erdélyi Református Egyházkerület Kolozsvári Református Teológiai Fakultásán. 1911. június 22-én tette le az első lelkészképesítő vizsgát, jeles eredménnyel. Ezután a nagyenyedi református gyülekezetbe került segédlelkésznek. 1912. június 21-én a második lelkészképesítő vizsgálaton jeles-kitűnő minősítést kapott. 1913–14-ben párhuzamosan hitoktatói és segédlelkészi szolgálatokat végzett a kolozsvári esperes felügyelete alatt a Kolozsvár – Alsóvárosi (Magyar utcai) parochiális körben (gyülekezetben), majd a belvárosi (Farkas utcai) gyülekezetben szolgált. 1915-ben vallásstanári oklevelet is szerzett, és fél évig még püspöki titkárként dolgozott. Időközben megkezdte lelkészi szolgálatát a Nagyenyedtől északkeletre 20 km-re fekvő Székelyföldváron. 1919 januárjában házasságra lépett Péter Margit tanítónővel. Házasságukból három gyermek született: 1919-ben Judit, egy évvel később Sarolta, és 1923-ban Ernő.

1921-ben teológiai magántanári bizonyítványt szerzett Kolozsváron az Újszövetségi Bibliatudományok Szakcsoportjában, melyet az újszövetségi írásmagyarázat kérdéseivel foglalkozó *Pál apostol mystikája* című értekezésével érdemelt ki. Szintén Kolozsváron kezdte meg tudományos munkáját a Ferencz József Tudományegyetemen. Kutatását a filozófia tudományának területén folytatta, de a doktori oklevelét már Szegeden vette át 1922. március 24-én, minthogy Trianon után a kolozsvári egyetemet ide helyezték át. 1923 tavaszától mint helyettes tanár a Kolozsvári Református Teológiai Fakultás újszö-

1 tudomány és társadalom

vetségi tanszékén tanított. Az 1923/1924-es tanév őszi félévét azonban a Genfi Egyetemen töltötte ösztöndíjként, ahol ó- és újszövetségi tudományokat, továbbá valláslektant tanult. Hazatérése után az 1924/1925-ös tanévben János és Máté evangéliumát elemezte mélyreható exegézissel.

Sárospataki tevékenysége

1925 tavaszán megüresedett a Sárospataki Teológiai Akadémia újszövetségi tanszéke, amelyet – Ravasz László javaslatára – a tanári kar egy jól sikerült márciusi bemutatkozó látogatás után Mátyás Ernővel kívánt betölteni. Ennek nyomán 1925. szeptember 1-jén elfoglalta a tanszékvezetői posztot. Ezzel új korszak kezdődött az életében, amelyben alkotói, tudományos, nevelői, igazgatói és egyházi közéleti tevékenysége kiteljesedett.

A családja pár hónappal később, 1925 novemberében követte őt Sárospatakra. Pár évig a Berna-soron kaptak szállást, később átköltöztek a Kazinczy út 24. szám alatt épült emeletes házba. Nem sokkal megérkezése után, a senior segítségével – az akkori rend szerint – hozzáfogott a pataki tanárcsaládok végiglátogatásához, beleértve a más iskolákban tanítókat is. Mátyás Ernő hamar szimpatikussá vált a patakiak szemében. Kísérőjével az akkor még szenior Újszászy Kálmánnal – aki később szintén professzor lett – ekkor kötött barátságot. Hamar megkedvelte őt a tanári kar és az egyházkerület is, így nemsokára vezetői beosztásokat bíztak rá, és lassan a tanári kar egyik meghatározó személyiségévé vált. 1928-ban akadémiai igazgató lett, és a kollégium közigazgatójának is megválasztották. Ezeket a posztokat összesen nyolc, illetve hat tanéven át töltötte be. Időközben státusa is rendeződött: 1927. november 5-én visszahonosítással magyar állampolgárságot szerzett.

A Trianoni békediktátum következtében Patak a határszélre került és a diákutánpótlásának jelentős része az elszakított területeken maradt. Az egyházi vezetés az ésszerűsége hivatkozva fel is vetette a kollégium Miskolcra való költöztetését, mivel a Jogakadémia 1923-ban bezárt. Ugyanakkor jelentős épületkapacitás szabadult fel, főleg a főépületben, így ott végre internátusokat létesíthettek, azoknak ugyanis híján volt az iskola.

Makkai Sándor már korábban felvetette, hogy a családnaknál kialakított szegényes gárda-szállások helyett illene normális kollégiumot építeni. 1927-ben kezdődött el az a folyamat, amelynek során nagy változásokat élt át az ősi kollégium. Háromszor látogatott el Sárospatakra Magyarország akkori kultuszminisztere, gróf Klebelsberg Kunó. Az ő kultúrpolitikájának egyik eleme a középosztály megerősítése volt, továbbá az egyre növekvő német gazdasági-politikai befolyás ellensúlyozására az angolszász kapcsolatok felé való nyitás. Így indult meg nagyon jelentős állami támogatással az épületek fejlesztése, felújítása (főépület, 'Nagykollégium' épülete), az angol internátus (mai Kossuth internátus) épületének felépítése és az iskolakert rendbetétele. Mindez az 1931-es négyszáz éves jubileumra való készülődés jegyében történt. A főépületet minden tekintetben felújították és a legmodernebb berendezésekkel szerelték fel, így Mátyás Ernő és a tanári kar jobban meg tudta szervezni a diákok életét. Voltak reggeli, esti áhitatok, és a különböző lelkipogondói részlegekre osztott internátusnak megvoltak a maguk beosztott lelkipogondozó tanárai. Ravasz László egy látogatás alkalmával poraiból megelevenedett főnixmadárhoz hasonlította a szinte „megreformált” kollégiumot.

Mátyás Ernőnek döntő szerepe volt abban, hogy a pataki teológia életére a 30-as évektől kezdve a családi, testvéri légkör vált jellemzővé. Az ő gondolata volt az is, hogy a kollé-

gium további intézményeinek – a gimnáziumnak és a kollégium kereteibe 1929-ben vizsztatért tanítóképzőnek – lelki életét pap-tanárokkal „lángoltassák” fel. 1927-től kezdeményezte a tanári bibliaórák elindítását, amelyeket tíz évig szervezett és vezetett. Ilyenkor összegyűltek egy-egy tanárcsaládnál és a házigazda tartott áhítatot, majd megvittak valamilyen aktuális kérdést. Így próbálta a professzor összekovácsolni a tanári kart. Később kialakult a tanári imaközösség is. Ezek az együttlétek abban is segítettek, hogy a kar is igazán egy célért szolgáló közösséggé váljon. Ugyanezt szorgalmazta a diákok között, és ebben családjával is igyekezett jó példával szolgálni. Ő volt az, aki oldani próbálta a tanár és diák közötti általánosan hűvös viszonyt azzal, hogy tanítványait gyakran meghívta, vendégül látta házában, és személyes problémáikon is próbált segíteni. Később, amikor már a teológiára lányokat is felvettek, a tanárfelelőségek az édesanyját is igyekeztek pótolni számukra. Mindig személyes ügyének tartotta a lelkészképzés megújítását, és neki is köszönhető, hogy a pataki teológia nyitottan fogadta azokat az ébredési folyamatokat, amelyek megelevenítették a magyar reformátusságot.

Mátyás Ernő a 30-as, 40-es években, amíg szívbetegsége el nem hatalmasodott, rendíthetetlenül dolgozott a város életének megjobbításáért is. Éveken át volt a Stefánia Csecsemővédő Egyesület helyi csoportjának elnöke, és ugyanebben a minőségében segítette elő az Egészségház megépítését a mai Béla király téren. Vezetőként szerepe volt a Humán (ma: Erdélyi János) internátus építésében (1937), és nevéhez kötődik a ma is működő postahivatal építésének gondolata (1939). A két épület közös vonása, hogy ugyanolyan felső-magyarországi pártázatos reneszánsz stílusúak, mint a Tanítóképző főépülete.

Számos közéleti, közegyházi funkciót is betöltött. A sárospataki egyházközség presbitera, zsinati pótképviselő, a Magyar Protestáns Irodalmi Szövetség választmányi tagja, az Egyetemes Konvent Tanügyi Bizottságának tagja, a Sárospataki Stefánia Szövetség és az Egészségvédelmi Szövetség elnöke, a helyi Vöröskereszt alelnöke, a Székely Egyetemi és Főiskolai hallgatók egyesületének Tanulmányi Bizottsági tagja, a Magyar Kulturális Egyesületek Országos követségének TB választmányi tagja volt. 1935-ben megkapta a Magyar Néprajzi Társaság díszoklevelét. A Magyar Cserkészszövetség 1937-ben a II. Cserkészkerület díszelnökévé avatta.

A Sátoraljaújhelyben és Budapesten készült 1947. júniusi, 1947. októberi, 1948. októberi és 1949. októberi EKG vizsgálatok eredményei viszont súlyos szívproblémákat vetítettek előre (szívizombántalmak, hipertónia), továbbá rossz látást is diagnosztizáltak nála. Éppen befejezte addigi legnagyobb volumenű munkáját, a *János evangéliuma* kommentárját, amikor 1950. május 29-én eltávozott az élők sorából. Sárospatakon a ravatalánál Darányi Lajos sárospataki lelkész és Ravasz László püspök búcsúztatta. Sírfelirata találóan foglalja össze életét és hivatását: „Erdély áldott földje adta / Patak fiává fogadta / Vígan szolgált Krisztusának / Hívő tolmácsa volt / Isten Újtestamentumának.”

Pedagógiai módszerei az Újszövetségi tanszéken

A görög nyelvet, az újszövetségi bibliaismeretet, az újszövetségi bevezetést, az újszövetségi írásmagyarozatot, az újszövetségi teológiát és természetesen a szemináriumi munkát is Mátyás professzor vezette. Szerette az Újszövetségi tanszék tárgyait, szerette hallgatóit, akiket be akart avatni azokba az ismeretekbe, amelyeknek ő birtokában volt. A görög nyelv oktatásához Buday Gergely *Görög olvasó- és gyakorló könyvét* használta.

1 tudomány és társadalom

Ebből azonban csak néhány példány állt rendelkezésre, mert a korábbi évfolyamok sokkal kisebb létszámúak voltak. Így 4-5 embernek jutott egy jegyzet. A tanár úr nagy türelemmel magyarázta el óráról órára az éppen aktuális tananyagot. A nyelvtanhoz mindig tartozott egy kisebb bibliai szakasz, amelyet olvasni és fordítani kellett minden órára. Megkívánta az újszövetségi könyvek tartalmának kijegyzetelését fejezetenként is. Barátságos légkörben történt a tananyag számonkérése. Egyszerre több hallgatót fogadott kollokviumra. Mátyás Ernő meg volt győződve arról, hogy akkor áll a főiskola hagyományos szellemének az alapjain, ha követni tudja a világ új gondolkodásmódjait. Szerinte ez volt a „pataki szellem”. Ezzel a többi tanárok is egyetértettek. A tanítási órákban majdnem minden tárgynál érvényesítették a hazafias szempontokat. A magyar és történelem órák mellett az ének- és zeneórákon is sok szó esett a nemzeti katasztrófákról, Trianonról. A kollégium tanárai akkoriban szinte versengtek abban, hogy a nemes célok, a nemzeti ideálok eléréséért való harcra neveljék az ifjúságot. A nevelés alapja, a tanár és tanítvány közötti viszony közvetlenebb, egyszerűbb, mindig több kölcsönös bizalmat és szeretetet árasztó volt, mert a tanár nem a tekintélyével akart a diákon felülkerekedni. Inkább fel akarta őt emelni „tisztultabb”, „kristályosabb” szellemi életéhez. A szigorúság szeretettel párosult, ezért a nevelői munkában sohasem a megtorlás volt a cél, hanem az épülés lehetőségének nyújtása. Látogatták hetente az ifjakat a diákszállásokon, ellenőrizték, miket olvastak, figyelték az egymással való viselkedést, és azt is, hogy kikkel találkoztak. A tanárok így óvták testiekben és lelkiekben az ott tanulókat.

Sárospatakon olyan nevelési módszert használtak, amelyet sok helyen folytattak akkor az országban. Ez volt a nemzetnevelés. Mátyás Ernő szerint a nemzetnevelés egyéni és szociális is egyben. „Egyéni nevelés a nemzetnevelés, mert sohasem téveszti el szem elől, hogy a gyermek és ifjú sajátos erőket hordozó egyed s abban a meggyőződésben van, hogy ezeket az egyéni erőket, csakis egyéni kezeléssel, a gyermek és ifjú lélekbe való szeretetteljes elmélyedéssel képes kitermelni és felszínre hozni. Egyéni nevelés a nemzetnevelés, mert önállóságra nevel.” Elgondolása szerint az ifjúságot az önállóságra „öntudatosan is nevelni kell, mert csak az öntudatos és önálló ifjú képes felvenni a harcot a mostoha viszonyokkal, általában az élet feladataival. Önállóságot azonban csak egyéni nevelés, a gyermek és ifjú egyéni hajlamainak gondos felismerése és építése útján lehet kifejleszteni. A nemzetnevelés egyéni nevelés.” Véleménye szerint olyan ifjúságra van szükség, „amelyik keményen megveti lábát a való élet talaján és a legmostohább viszonyok között is úrrá tud lenni az élet felett. Ezért a nevelés is egyre inkább a való élet feladataira való neveléssé kell, hogy váljon. Az élet egyre inkább bevonul a nevelésbe.” Teóriája szerint a nemzetnevelés „szociális is, mert az egyén joga felett hirdeti a közösség jogát, a nemzet kizárólagos jogát. Hirdeti, hogy az egyénnek csakis a nemzeti élet keretén belül van létjogosultsága. Legfőbb célja, hogy ráneveljen a nemzeti közösség áldozatos, önzetlen szolgálatára. Az egyéni élet erőit is csak azért akarja kifejleszteni, önállóságra, az élet reális feladataira is csak azért nevel, mert meg van győződve arról, hogy saját legbensőbb lényét birtokló, önálló, a feladatokat világosan látó egyének tudják megtalálni sajátos hivatásukat a nemzeti élet keretén belül és képesek lendületes erővel szolgálni annak céljait. A nemzetnevelés tehát szociális nevelés.” Az ilyen nevelés eszköze lehet a történelmi események minél jobb megismerése és átélése, továbbá a cserkészlet, a különböző munkatáborok és missziós tevékenységek. Mátyás Ernő úgy látta, hogy mi, magyarok a nemzetünkön át szolgálhatunk Istennek.

Mészáros István szerint Mátyás Ernőnek nem volt könnyű dolga, mert abban az időben, amikor tanulmányait elkezdte, akkor a bibliai teológia területén leginkább a vallástörténeti teológia szempontjai uralkodtak. Mire viszont elkezdett tanítani, addigra megjelent a dialektikus teológiai felfogás. A jelentkező ellentéteket nem volt könnyű kezelni, és a kérdésekre a megfelelő válaszokat megadni, amelyek Rudolf Bultmann és Karl Barth koncepcióinál vetődtek fel. Ő tehát egy másik felfogásból érkezett meg a dialektika teológia alapigazságainak elfogadásához. *Az Újszövetség kijelentéstörténete* című műve is ennek a kérdésnek a feldolgozását tűzte ki célul. Vadnai Zoltán szerint e műve egyedülálló a magyar nyelvű újszövetségi bibliai teológia témájú tanulmányok között. Mátyás Ernő írásértelmezése beleillett ugyan korának egzisztencialista teológiai gondolkodásmódjába, de sok kérdésben nem értett egyet, vagy máshogy értelmezte az akkori kor nyugati teológiájának álláspontjait.

Írásai, elemzése, következtetései

(A mai pataki teológusdiák arca) A 20-as, 30-as évekbeli pataki teológusnak sok arca volt. A legjellegzetesebb talán a cserkészarculata lehetett. 1935-ben már tíz éve volt annak, hogy a cserkészlet mind több színt vitt bele az ifjúság életébe, s gyakorolt egyre nagyobb befolyást lelkületének kialakulására. A cserkészlet olyan életstílus, amely átszövi az ifjúság minden munkáját. Ennek legkiemelkedőbb mozzanatai a táborozások voltak. A cserkészlet útján az ifjak betekintheztek a magyar élet mélységeibe, és az evangélium szellemének motivációjával, mint majdani lelkipásztorok – akik egyben hivatásos cserkészek és cserkésztszisztek is – tovább hordozhassák a cserkészlet értékeit. A pataki teológus diák másik arca a faluszemináriumi munkásé. Ilyenkor a cserkészdresszt felváltotta az egyszerű fekete ruha. Évente kétszer, az apostolokhoz hasonlóan, bejárták a Hegyköz és a Bodroghöz falvait és az egyházkerület távolabbi vidékeit. Tudományos felkészültséggel, előre kidolgozott koncepcióval, a korábbi évtizedek kigyűjtött statisztikai adatainak segítségével próbálták megismerni a falvak reformátusságának tradícióit, életrajzait. Miközben kutató munkát végeztek, elvitték a faluhoz „az acélos református öntudatot, s azt a bizonyosságot, hogy egyedül csak a magyar léleknek az evangélium szellemével való telítése hozhatja meg a jobb magyar jövőt.” A misszionárius diák arca is hasonló volt. Ennek a diáktípusnak már tervei között szerepelt a külmiszió gondolatának megvalósítása. Ébredezett egyfajta felelősségérzetet a más, távoli országban élő népek iránt. Ezért „szent hevülettel elteltlen” hirdették az ígét a közeli tanyák és majorok szétszórtan élő népeinek. Foglalkoztak a vasárnapi iskolák kisgyermekével, a felnőttekkel a vallásos estélyeken és az iskolák diákgárdáinak bibliakörével. Fontos szerepük volt az evangélium világosságának minél több társadalmi rétegben való terjesztésében. Egy akkor új fajtának számító „diákorcáról” is írt a professzor, ez pedig a levante-teológus arc volt. A szerző felhívja a figyelmet, hogy ezek a fiúk nem csupán azért keltik fel a város figyelmét, mert minden szeptemberben, mint egy „szent regiment”, fegyelmezetten végigvonultak az utcán és zengő magyar dalokat énekeltek. Hanem azt is hirdették, hogy ha kell, a katonai szolgálat terén is megállnák a helyüket. Mátyás Ernő végül felhívja a figyelmünket a tudós, vagyis a tanulmányozó teológus arcára, mert a pataki diák szinte szomjazik a tudományra. Patak mindig is a „korszellem legfrissebb gondolatainak volt a hordozója”, de a pataki diák nemcsak tanult, hanem tanulmányozott is, mert nemcsak befogadott bizonyos ismereteket, hanem művelte is a tudományos munkát. A pataki teológus diák arca tehát a mindenben aktív diáké.

1 tudomány és társadalom

(*Lelkipásztorképzés a magyar falu számára*) Mátyás Ernő meggyőződése szerint sok tekintetben a nevelésen áll az anyaszentegyház jövője. Az ő idejében a tanári karnak a meggyőződése az volt, hogy a lelkipásztorképzésnek van ugyan egyetemes, általános szerepe, de egyes teológiai akadémiáknak sajátos feladatai is adódnak. A sárospataki teológia a 30-as évek elejére azt ismerte fel, hogy hivatása a magyar falu számára lelkipásztorokat nevelni. Ezért jött létre a faluszeminárium. A belső munkában a növendékek a tudományos oldalról közelítették meg a falu életét, problémáit, emberét. A lehető legtöbb aspektusból megvizsgálták a falu eszményét, fogalmát. Azután ezzel a tudományos felkészültséggel kezdték meg a külső munkát évente kétszer – ősszel és tavasszal – úgy, hogy kiszálltak a falvakba. Az volt a cél, hogy amikor kikerülnek egy-egy faluba, a gyülekezetek vezetőiként képesek legyenek aktív építőmunkát végezni. A sárospataki teológia akkori nevelési struktúrájában meglehetősen fontos szerepe volt a cserkészetnek is, hiszen ez is a falu szolgálatában állt. A cserkészetnek ugyancsak kettős volt a szerepe. A belső munka során, a gyakori összejöveteleken az evangéliummal foglalkoztak, emellett fontos volt a cserkészetben való minél szélesebb körű tájékozottság. A külső munka a Regős csoportok működésében érhető tetten. Ezek járták az egyházkerület vidékeit és előadásokat tartottak a gyülekezeteknek, amelyek segítségével szórakoztató módon jutatták el a vidék emberéhez az evangéliumot. Külső munkának nevezhetők a különböző táborozások is. Itt az evangelizálás mindennapossága mellett figyelmet fordítottak az ifjak az egymás közötti kapcsolatok szorosabbra fűzésére, a sportolásra, a magyar tájak szépségeinek a megismerésére, és természetesen a hazaszeretetre. A nyári táborokat külföldre szervezték. Így a más országokban szerzett tapasztalatokat szintén kamatoztathatták a falu javára. A harmadik sajátos törekvése a kollégiumnak a leventemozgalomba való bekapcsolódás volt. Minden év szeptemberében három hetes leventeképzői tanfolyamon vett részt minden hallgató, még a tanítás megkezdése előtt.

(*Teológia az ébredésben*) Mátyás Ernő szerint nincsen teológiai munka komoly tudományos elmélyedés nélkül. Örömmel állapította meg, hogy akkoriban az ifjak fokozott érdeklődéssel fordultak a teológiai ismeretek felé, és „különösen élénk a figyelmük az Ige tudományát közvetlenebbül feltáró tudományágak iránt.” Évtizedes problémája volt akkor a teológus ifjúság nevelésének, hogy milyen aránya legyen a gyakorlati és elméleti képzésnek. Régebben ugyanis az elméleti képzés uralta a tantervet. Az akkoriban lezajló reformok viszont már teret engedtek a gyakorlati szempontoknak is. Az már tisztán látszott, hogy nem csupán a nevelői munka ösztönzi az ifjakat a gyakorlati egyházi tevékenységre, hanem „a Lélek ereje sodorta a foglyul ejtett ifjakat a bizonyágtételre.”

(*A Sárospataki Teológiai Akadémia sajátos élete és hivatása*) A második világháború után Mátyás Ernő Patakot a korábbi nagy reformátorok kifejezéseivel élve, nyugat európai szemszögből 'keleti várnak', a protestantizmus 'keleti őrhelyének' nevezi. Nemcsak a négyszáz éves tradíció miatt érvelt a pataki teológia további fenntartása mellett, hanem „az akadémiának a tájhoz, országgrészhez való viszonya miatt” is. Patak és benne az akadémia az évszázados 'együttélés' eredményeként lett „a táj lelkeségének, szellemének kifejezője, az a tükör, amelyben a táj: a Tiszáninnen, s főleg annak keleti református, egyúttal nagyobbik fele szemléli magát.” Mit jelentett ez a 'látás'? Nyitottságot, arányérzéklet és kiegyenlítésre törekvést. Egyfajta kiegyenlítő szerepe volt Pataknak táj és nép között. Alkalmas volt arra, hogy az általa importált, honosított gondolatok arányosításával közvetítsen a mások által mereven képviselt végletek között. Akkor erre a 'hangra' épp szükség

volt. A professzor így határozta meg a teológiai akadémia sajátos jegyeit: „1. Intenzív és az egyes korok szellemi irányzatának fegyverzetében folytatott tudományművelés. 2. Missziói szellem. 3. A jövőendő szellemi szükségletei felismeréséből fakadó kezdeményező szellem és ennek megfelelő aktuális építőmunka.” Ezek a vonások a sárospataki szellemiség nyitottságára értendők. Nyitott volt mindig a különböző irányzatok felé, a hely szellemére (genius loci) az arányérzék és a kiegyenlítésre való törekvés volt a jellemző. A teológia sajátos hivatása felismerhető akkori jelenéből is. Először is „tanító, teológia tudományt termelő és közlő munkájából”. A 20-as, 30-as években a református egyházban több reformgondolat is megfogalmazódott. Patakon ezt már korábban felismerték, s ennek az ún. Ige teológiának a szellemében törekedtek minden tudományszaknak az Ige-re való koncentráltságát elősegíteni. A teológia és a vallástudományok eredményeit és szellemi hatásait úgy érvényesítették, hogy mind felett az egyéni látásmódot tartották szem előtt, és törekedtek a tudományos szellemi hatások feletti szabadságra is. Mátyás Ernő idejében az akadémia nagy hangsúlyt fektetett a filozófiai oktatásra, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy teológiát csak az ilyen téren is kiművelt módon lehet elsajátítani, mert ez a tudomány biztosítja azokat a gondolkodási formákat, amelyeken át közölni lehet nagy igazságait. A hagyományőrzésre és a magas színvonalra zenei téren is törekedtek. Szorgalmazták a genfi ritmusú zsoltár dallamok és a régi magyar református énekirodalom páratlan értékeinek alapos elsajátítását. Fontosnak tartották a magyar kórusirodalom szolgálatát. Az itt megszerzett énektudást, a megismert zenei kincseket a regös munkában használták fel. Az akadémiai diákok oktatása és nevelése mellett nagy hangsúlyt kapott a gimnázium és a tanítóképző-intézet hallgatóinak református és evangéliumi szellemben történő nevelése. További missziói jellegű munka volt a lelkészto-vábbképzés. Ennek két fő iránya volt. Egyrészt szemináriumi keretek közt biztosította a lelkészek számára a tudományos elmélyülés lehetőségét. Másrészt a gyakorlati munkákban és módszerekben nyújtott segítséget a már szolgáló lelkipásztoroknak. Az 1940-es évek második felében a tanári, tanítói, kántori, presbiteri stb. kurzusokkal a kollégium egy egész országrész reformátusságát szolgálta. A sárospataki tanári kart olyan pedagógiai igazságon alapuló elgondolás vezérelte a lelkipásztor-képzés terén, amely szerint: „(...) nemcsak az egyén hivatásbeli készségei, hanem a személyiség egész életére döntő fontosságú vonásai csak akkor formálódnak ki, ha őket az elméleti felkészítés mellett, sőt azzal egyidőben a szolgálat, a vállalkozás feladatainak megoldására, akadályainak leküzdésére tervszerűen készítjük. E tekintetben nemcsak a munkaformákat és módszereket ismertetjük meg velük, hanem a munkaterületeket és az embert is, mint munkájuk tárgyát, s nemcsak Isten Igéjének nézőpontja alatt világítjuk meg, de a tapasztalati élet szituációjában is.” Az volt az általános meggyőződés, hogy ilyen missziói munkát csak missziói szellemtől áthatott lelkek képesek végezni. Ennek a kialakulását az iskola úgy tudta elősegíteni, hogy reggeli és esti áhítatokat, heti bibliaköröket, szabad ige- és imaközösségeket, félévkezdő csendesnapokat biztosított. Az így lelkieken növekvő ifjakra igei szolgálatokat bízta pl. a kollégium más intézményeiben, a gimnáziumban, tanítóképzőben, a népfőiskolán, a gazdasági és polgári iskolákba, ahol bibliaköröket, vasárnapiskolákat, KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület) és SDG (Soli Deo Gloria) csoportokat és cserkészcsapatokat vezettek, továbbá az internátusokban, ahol mint teológus felügyelők tevékenykedtek. A sárospataki gyülekezetben és azon kívül is végeztek a diákok missziós munkát. Részt vettek lelkészi hivatali látogatásokban, hétköznapi és vasárnap délutáni

1 Tudomány és társadalom

istentiszteleti szolgálatokban továbbá vallásos estéken. Az V. éves teológusok közül volt, aki vasárnap délelőtt is prédikálhatott. Így majdnem teljesen ők végezték, mintegy húsz kilométeres körzetben, a szórványokban adódó szolgálatokat. A tanári kar is részt vett a szolgálatokban, a különböző lelkészkonferenciákon, összejöveteleken, továbbá sok tanár volt presbíter a helyi gyülekezetben, vagy szolgált vasárnaponként a szószéken. További jellegzetes, gyűjtő jellegű történelmi hagyományok voltak a legációk és a szupplikációk. Szintén a missziói lelkület hozta létre a már említett nyári önkéntes munkatáborokat, amelyek során közmunkák végzésével járult hozzá a pataki diákság a közjólét növekedéséhez. Saját iratterjesztése is volt a diákságnak, legfőbb sajtóorgánuma a *Sárospataki Igehirdető* című lap. A teológia érezte, hogy nem csak azokat az ifjakat lehet és kell oktatni, akik még iskoláskorúak, hanem azokat az atyafiakat is el lehet érni, akik már túl vannak ezen a korszakon. Ezért jöttek létre fiú- és leánynépfőiskolák. Hogy azok az egyszerű falusi lelkek, akiknek nem volt lehetőségük magasabb fokú képzésben részesülni, ők is részesülhessenek az „evangélium szempontjai által irányított magyar nevelés hatásai-ban”. A népművelés formái mellett végül kialakult a szabadművelődési akadémia. Ennek keretében képezték egyszerű földműves emberekből, tanítókból, lelkészekből és más falusi értelmiségiekből a hivatásos népművelőket.

(Az *imádság*) Mátyás Ernő szerint a teológus-pálya feladatai közé tartozik az Isten mélységeit vizsgáló, a hitben és szeretetben igyekvő gyarapodás. Követelményei lehetnek még a csendesnapi meditáció, a lelki élet titkaiba való elmerülés, a személyes életre koncentrált magatartás. Úgy vélte, hogy a lelkeszi pályára való készülődés legfőképpen az Ige világában való elmerülés és az imádság lehet. Szerinte az imádságnak a hitben óriási szerepe van, Luther Mártont idézve kimondja, hogy a hit nem egyéb, mint „puszta imádság”. De azt gondolja, hogy „az imádság életének öntudatosítása is nyújt indításokat az Isten felé való törekvésre.”

*

Mátyás Ernő személyében a gondviselés nagy formátumú vezetőt adott a Sárospataki Református Kollégiumnak. Példátlan sokoldalúsága, igazi pedagógusi mivolta, tudományos felkészültsége, elhivatottsága, végtelen türelme, szeretete a diákok iránt, helyes történelmi látása, ésszerű gondolkodása, vasfegyelmű hazaszeretete mind azt bizonyítják, hogy nem véletlenül választhatták meg annyiszor újra meg újra igazgatónak és köz-igazgatónak. Szinte saját gyermekeként tekintett az intézményre. Figyelme a legapróbb fali repedések kijavításától, teljesen új épületek felépítésének a nyomon követésén át a feladatok számonkéréséig terjedt. Pedagógiája, a nemzetnevelés illeszkedett az ősi kollégium arculatába, és hatékonyan nevelte az értékes generációkat. Értette a kollégium szellemiségét és üzenetét, és tudta, milyen irányban fejlessze. A Bodrog-parti Athénban felújított és folyamatosan karban tartott épületek, rendezett parkok, korszerűen berendezett és felszerelt internátusok, s a magának mindig változatos és élvezetes programokat szervező diákság és a színvonalas tanári gárda vonzó alternatívát jelentett az akkor itt tanulni vágyóknak.

Geréb Zsolt gondolatait idézve: Mátyás Ernő azok közé tartozott, akik évtizedekre meghatározták az ősi kollégium arculatát mind szellemi, mind tárgyi értelemben.

Felhasznált irodalom

- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Levéltára. Kii VI. 5. jelzet
- A Sárospataki Református Kollégium. Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára. Szerk.: Barcza József. Református Sajtóosztály, Budapest, 1981.
- Benke György: Dr. Mátyás Ernő (1888–1950). In: Pataki tanáraink (1931–1952). Szerk.: Benke György – Pólos László – Szabó Csaba. For You Bt., Sárospatak, 2005.
- Dienes Dénes – Ugrai János: A Sárospataki Református Kollégium története. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013.
- Földy Krisztina Lilla: Felső-magyarországi tradíció. A sárospataki tanítóképző épülete mesélni kezd = Zempléni Múzsza, IV. évf. 4. szám, 2004. tél, 24. o.
- Geréb Zsolt: Mátyás Ernő erdélyi háttere. In: Mátyás Ernő emlékfüzet. Szerk.: Győri István. A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának Kiadványai, 19. szám. Sárospatak, 2000.
- Győri István: Mátyás Ernő és Sárospatak. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Köddöbocz József: Tanítóképzés Sárospatakon. A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.
- Lenkeyné Semsey Klára: Dr. Mátyás Ernő professzor a tanítvány szemével. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Maller Sándor: Gróf Klebelsberg Kunó és a Sárospataki Református Főiskola. Az angol nyelv tanításának kezdetei Patakon. Sárospataki Református Kollégium Alapítvány, Sárospatak, 1998.
- Mátyás Ernő: A mai pataki teológusdiák arca. = Sárospataki Ifjúsági Közlöny. 50. évf. 1934/35. tavaszi szám.
- Mátyás Ernő: A Sárospataki Theológiai Akadémia sajátos élete és hivatása. In: Enyedi Emlékkönyv. Tiszáninnyi Református Lelkészegyesület, Sárospatak, 1992.
- Mátyás Ernő: A várfal (Székelyföldvár). In: Görög Ferenc: A Szászvárosi Ref. Kún-Kollégium Emlékkönyve. Kolozsvár, 1925.
- Mátyás Ernő: Az imádság. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Mátyás Ernő: Lelkipásztorképzés a magyar falu számára. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Mátyás Ernő: Nemzetnevelés. = Sárospataki Református Lapok, XXVIII. évf. 1933. 38. szám.
- Mátyás Ernő: Sárospataki főiskolánk igazsága. = Sárospataki Református Lapok, XXVIII. évf. 1933. 20. szám.
- Mátyás Ernő: Teológia az ébredésben. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Mészáros István: Előszó – egy tanítvány emlékei... In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.
- Vadnai Zoltán: Dr. Mátyás Ernő és az egzisztencialista írásmagyarázat. In: Mátyás Ernő emlékfüzet, i. m.

Dobay Béla

Komáromi János ébresztése

Gondolatok az író születésének 125. évfordulóján

A Magyar Rádió Budapest I. és Budapest II. hullámhosszán 1937. október 7-én, csütörtökön a leghamarabb hozta nyilvánosságra a hírt, hogy hajnali ½ 1-kor, életének 47. és nagyon boldog házasságának 22. évében elhunyt Komáromi János, a népszerű író és hírlapíró, a *Magyarság* belső munkatársa. Pénteken, október 8-án – többek között – a *Pesti Hírlap* is tudatta olvasóival a szomorú esetet. „A magyar irodalomnak gyásza van – közölte az újság. Komáromi János író, a Petőfi Társaság és a Kisfaludy Társaság tagja... az Amerikai Úti Szeretetház szanatóriumi osztályán meghalt. (...) Úgyszólván minden munkája nagy és megérdemelt sikert aratott. Olvasói és baráti tábora mély megindulással értesültek Komáromi János halála híreről. Temetése szombaton délelőtt 11 órakor lesz a Kerepesi úti temetőben, a főváros által adományozott díszsírhelyen.” Komáromi János olvasói hitetlenkedve fogadták a hivatalos jelentéseket; korábban nemigen hallották, hogy az író egészségi állapota rossz. A közvélemény az utolsó pillanatig kételkedett a halálhír valódiságában; az emberek nehezen törődtek bele, hogy a népszerű epikus nincs többé. Komáromi János barátai azonban nem áltathatták magukat: tisztában voltak azzal, hogy az író régóta súlyos beteg. (Agykéreggyulladás és vesezsugorodás lépett fel nála). Az ismerősök előtt nem lehetett eltitkolni, hogy 1937 tavaszán-nyarán a Herczog-klinikán még fűztek némi reményt az epikus gyógyulásához, de szeptemberben – az Amerikai úti kórházban – már lemondtak róla az orvosok. (Végül is nagymérvű idegbénulás és agytrombózis pecsételte meg sorsát.)

Komáromi János halála széles körben visszhangot keltett; a temetésen sok százan vettek részt. A végtisztességet annak rendje és módja szerint megadták neki: egyszerű emberek és közéleti személyek, szervezetek és intézmények megbízottai, régi és akkori pataki diákok rótták le kegyeletüket a ravatalozónál. A *Pesti Hírlap*, amelynek riportere ott volt a helyszínen, vasárnap, 1937. október 10-én be is számolt a temetésről. „Képviseltették magukat (*ti. a temetésen*) az irodalmi társaságok, megjelentek továbbá dr. Pethő Sándor főszerkesztő vezetésével a *Magyarság* munkatársai és tisztviselői. A ravatal körül a Hungária Magyar Technikusok Egyesületének Ad Astra csoportja állt sorfalat. Szabolcska László református lelkész gyászbeszéde után Lendvay István a *Magyarság* szerkesztősege, Rédey Tivadar a Kisfaludy Társaság, Szekula Jenő az Újságíróegyesület és az újságírói intézmények, Tóth Endre a sárospataki öregdiákok, Vályi József a sárospataki fiatal diákok, Dunay Jenő a *Magyarság* technikai személyzete nevében mondott búcsúbeszédet.”

A gyász hangulatában nemcsak a *Pesti Hírlap* emlékezett meg Komáromi János haláláról és temetéséről: az országos napi- és hetilapok java része – kisebb-nagyobb mértékben – érzékeltette, hogy az író elvesztésével milyen űr támadt a magyar irodalomban. A vi-

déki sajtótermékek bizonyos hányada sem fukarkodott a nekrológokban: a híres öregdiák elvesztése méltató-búcsúztató sorok írására készítette a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* egy-két szerzőjét is. Halász András Komáromi-cikke elég mértéktartó volt: „Művei – alapította meg – az egyszerű emberek életét tárják elének a maga valóságában. Ő tudott igazán egyszerű emberek életében »lírai melegséggel s epikus nyugalommal« elmerülni. Szemlélődésmódja líraisága mellett is realiztikus, nyelve sokszor naturalisztikus, de sohasem ízléstelen. Egészséges realizmusának és naturalizmusának tisztaságát megőrizte a művésziessre való törekvés.”¹ Szakszon Árpád cikke meglehetősen túlexponáltra, szubjektívrá sikerült: „A közönséges halandó szárnyalását megszünteti a halál – fejtegette Komáromival kapcsolatban. Lezuhan és eltűnik. De a költő halála nem lezuhanás és eltűnés, az ő halála még magasabbra szárnyalás, fel az örökkévalóságba. Ha az író meghal, újjászületik. Egy sor betű, melyet egy nép ismer, nagyobb síremlék a piramisoknál, és túléli azokat. Az író örök emléket állít magának és korának.”²

I.

Mielőtt megvizsgálánk, hogy Komáromi János milyen „emléket állított magának és korának”, a pályafutását is figyelembe kell venni. Sajnos, a valaha ünnepeelt ember személyi adataiból az 1963-ban megjelent háromkötetes *Magyar irodalmi lexikonban* és az 1967-ben forgalomba hozott kétkötetes *Magyar életrajzi lexikonban* alig van valami. A *magyar irodalom történetének* három- és hatkötetes változata is csak a „belletrista” munkásságáról ad rövid áttekintést. Az 1981-ben kiadott *Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikonjának* lapjain pedig az onnan elszármazott szerzőnek még a nevével sem találkoztunk.³

Komáromi János 1890. december 22-én született a felvidéki Málcán. Ez a kisközség akkor Zemplén vármegye nagymihályi járásához tartozott; az ott élő – túlnyomórészt szlovák s kis részben magyar – családok kölcsönös megbecsüléssel viseltettek egymás iránt. Málca lakosainak száma 1100-1200 főre rúgott. A kisközségben a kétnyelvűség az emberek közti mindennapos érintkezés természetes velejárója volt. A pöttöm Jankó a szlovák mellett így tanulta meg a magyart is... (Komáromi egyébként sohasem feledkezett meg életének málcai szakaszáról: a *Hé, kozákok!* című regény 3-4 éves Jánoskája éppúgy a szülőföld igézetét hordozza magában, mint a *Harangoz a múlt* című regény Mudrony Sanyija – tekintve, hogy mindkét gyermekszereplő egykori önmagának megtestesítésére hivatott.)⁴

A pöttöm Jankó édesanyját Balogh Máriának hívták. Türelmes, de határozott nő lehetett; gyenge fizikumú, de szorgalmas. Halvány arcú és szőke, szép és töprengő... Kevés öröm és sok munka jutott neki osztályrészüln. Számos esetben a családfenntartás terhe is az ő vállát nyomta. Mindazonáltal becsületes és önfeláldozó asszony tudott maradni; méltó az irodalomba emelt Mudrony Sanyi, alias Komáromi János múlhatatlan szeretetére. Balogh Máriáról a *Régi ház az országútnál* című regény árul el egyet-mást. „Egyszerű lélek volt szegény s mindenben az ösztöneire hagyatva, de legalább soha nem csalódott magában. Mudrony Sanyi nemegyszer arra figyelt föl, hogy édesanyja egészen új sorokkal énekelgeti az ismert nótákat, máskor meg új dalocskákat hallott tőle, amelyeket úgy talált ki magától. Sanyira volt a legbüszkébb...”⁵ Ezért érthető, hogy mikor a fáradtságtól és nélkülözéstől, a reménytelenségtől és betegségtől elgyötört, finom lelkű édesanya az

1 Tudomány és társadalom

elmúlásra készült, így szólt hozzá: „Fiacskám! Legyen gondod majd az öcsédre meg a két kis húgodra!”

Úgy látszott, nem sok hite volt a férje iránt, de ezen nem is lehetett megütödni. Hiszen Mudrony Sanyi – tanúsítják a *Régi ház az országútnál* sorai – jól visszaemlékezett még arra a hideg novemberi estére, mikor a Magur szele dühöngött odakint s az öreg Mudrony – valami pénz miatt – nagyon rosszul bánt a szegény asszonnyal, aki pedig beteges volt már akkor. Először a szobában verte, később a hajánál fogva húzta ki a setétségben zengő árokpartra, hogy belökje onnét a mély sáncba. (...) A szegény asszony először sikoltzott, de mert az öreg Mudrony nem bír szörnyű indulatával, a szerencsétlen teremtés az apróságait kezdte segítségül hívni: „– Gyermekeim! Mentsetek meg!”⁶

Az „öreg Mudrony” tulajdonképpen Komáromi József volt: egy bizonytalan egzisztenciájú családfő. A rendszeres munkához nemigen fűlött a foga. A nyilvántartások szerint hol zsellér, hol földműves, hol kocsis a foglalkozása, de tartósabb, ún. „polgári állása” legtöbbször nincs. A férfit mindenki durva lelkű, rabiátus embernek ismerte. Apai kötelességeivel nem sokat törődött; ha keresett egy kis pénzt, hamar elmulatta. Nem a munkától, hanem a szerencsétől várta sorsa kedvezőbbre fordulását; felelőtlen, léha életet élt. Jobb napokon fenn hordta az orrát; ellenszenvet keltett másokban. Kétkedő természete miatt összeférhetetlennek tartották. Így mikor Komáromi József özvegyen maradt – ahogy mondani szokták –, rá járt a rúd. Újranősülése után pedig az egyébként „születisztelő” fia sem tagadhatta már, hogy mindinkább „...mélyül a szakadék közte meg az apja közt.”⁷

A kis Komáromi azonban nem sínylette meg a hátrányos családi helyzetet; csak egy kicsit melázóbb, zárkózottabb lett. Az otthon harmóniájának hiánya miatt valósággal menekült a szabadba: mindenért kárpótolta környezetének természeti világa. Nagy hatást tettek rá a Vihorlát-Gutin égbe meredő csúcsai; a régi Zemplén és Ung vármegye vulkanikus hegyvonulatán gyakran megakadt a szeme. Maradandó benyomást keltettek benne a Verhovina vadregényes nyúlványai, zord éghajlati viszonyai; sűrűn elnézett az egykori Bereg vármegye kies hegyvidéke felé. Vonzotta a vízben bővelkedő országrész, a folyók és patakok dús növényzetű ártere. Kedvelte a Bodrog forrásvidékét: az Ondava és beleömlő „társa”, a Tapoly kékesszürke szalagján sokszor megpihent a tekintete. Tetszett neki a Laborc és a Latorca egyesülésének megejtő látványa; alkalom adtán Szürnyeg mellett ámulтан figyelte, ahogy az Ondava medrébe fogadja az egyesült folyók vizét... Rövidesen egy Legenye alatt kanyargó kis patak, a Ronyva is a szívéhez nőtt.

A pöttöm Jankó alighogy kiismerte magát Málcán, és – szekerezettő apja jóvoltából – tájékozódott a szélrózsa minden irányában, lakhelyet változtattak. Komáromi a *Valamit magamról* című önéletrajzi vázlatában meg is említi: „1895 január legelső napjaiban a körülbelül húsz kilométerre fekvő Legenyére költöztünk át, ahová szolgálatba szegődött el az apám, miután ráunt a bizonytalan zsellérségre.”⁸ Ez a magyarlakta kisközség az akkori Zemplén vármegye sátoraljaújhelyi járásának egyik helysége volt. Bár lakóinak száma nemigen haladta meg a négy és fél százat, Legenye állomása és iskolája révén bizonyos tekintélynek örvendett. Az állomás nagy forgalmat bonyolított le; a pályaudvaron átfutó sátoraljaújhely–mezőlaborci vasútvonalból ágazott ki a kassai szárnyvonal. Az utazóközönség tarka látványt nyújtott a csöpp Komáromi-sarjnak... A dombon épült iskola sokfelől összejött gyereksereg oktatását-nevelését látta el; egy kissé kopott falai között

csiszolódott a „nebulók” értelme. A kis Komáromi-sarj – amíg külső szemlélő volt – előítéllettel viseltetett az iskola iránt: pajtásai csak a tanító úr fenekelésre használt kökényfa botjáról beszéltek neki, a tanulás örömről nem.

Jánoska 1897 szeptemberében lépte át először a legényei népiskola küszöbét; egy évig Lipcsey Károly volt a tanítója. Második osztályos korában új pedagógus, Kubáskó Malvin vette át elődje örökét; ő figyelt fel kis tanítványa átlagon felüli tehetségére. A tanítónő azonban alig melegegett meg az iskolában, már távozott; így Jánoska tehetségének gondozása a harmadik-negyedik-ötödik osztályban utódjára, Sikolya Antalra (*Az ősdíák*-beli Szikora Antalra⁹) maradt, „...aki első tanítónak számított a vármegye területén.” Komáromi a regényben elismeri, hogy őt ez a kiváló ember „vezette be a tudományok alapelemeibe” és „a fogalmazás ezerágú szövevényébe.”¹⁰

Sikolya Antal az első másfél évben könnyen boldogult Jánoskával; a fiú nagyon élénk eszjárású, színjeles tanuló volt. A negyedik osztály közepén azonban – 1901 januárjában – a Komáromi-család újból lakhelyet változtatott; a Legényétől jó három kilométernyire fekvő, de hozzá hasonló lélekszámú Csörgőre költözött. Természetesen iskolaváltoztatás nem történt: Jánoska a negyedik osztály közepétől bejáró lett. Esőben és hóban, sárban és fagyban, viharban és napsütésben másfél évig, az ötödik elemi elvégzéséig szinte minden tanítási nap gyalog tette meg a két település közti utat. Ekkor Sikolya Antal már nehezebben boldogult rendkívül tehetséges tanítványával; Jánoska példás szorgalma és kitűnő tanulmányi eredménye ugyan változatlan maradt, de közmondásos engedékenységről le szokott. Több erőfeszítést igényelt az egészséges pedagógiai ráhatás... Talán azért, mert a „nebuló” szabad idejében nemcsak tanult, hanem tapasztalt is! Felfedezte az ember és ember közti társadalmi különbséget; a saját bőrén vette észre a származás determináló nyomát. Megismerte az urat és szolgát elválasztó határvonalat; kifejlődött tudatában a szűkölködők öntudata. Átélt a szegényekre és gazdagokra szakadt világ minden megpróbáltatását; a maga útkeresése során a zsigereiben hordozta a soknemzetiségű szülőföld sanyargatott lakóinak borba és nótába fojtott elégedetlenségét... Közben – a mesélő kedvű öregek jóvoltából – némi fogalmat alkotott szűkebb és tágabb pátriájának közös magyar, szlovák és rutén történelmi hagyományairól. Meghallgatta és „elraktározta” magában a múlt mítoszait: a Dózsa Györgyről szóló regéket; a Buda visszafoglalását övező mondákat; a kuruc kor legnépszerűbb alakjai – Balogh Ádám, Csinom Palkó, Esze Tamás, Mikes Kelemen, II. Rákóczi Ferenc, Tyukodi pajtás stb. – köré szőtt legendákat; az 1848/49-es szabadságharc legfontosabb szereplőivel – Kossuthal, Görgeyvel stb. – foglalkozó elbeszéléseket. Megértette és – évek múltán – a regényeiben fel is használta a mesélő kedvű öregeknek azokat a történeteit, amelyek elemista korában szárnyakat adtak a képzeletének...

A népiskola befejezése után – jórészt a nagytiszteletű Kádár János ösztönzésére – Komáromi János Sárospatakra jött. A Beírási anyakönyv tanúsága szerint a gyerek 1902. szeptember 1-jén 32-es sorszámmal került a református főgimnázium növendékei közé; tanulmányait a I. B-ben, Zelles Lajos osztályában kezdte meg. Az akkor felvett adatok alapján megállapítható, hogy lakóhelye változatlanul Csörgő; a vallása református; az apja foglalkozása földműves.

Komáromi Jánost az osztálytársai enyhe tartózkodással fogadták, valószínűleg lerítt róla a szegénység. A busa fejű, szőke, vékony testalkatú koponyából nem sokat néztek ki; a dióbarna szemű, egy kissé félszeg elsős – legalábbis átmenetileg – elhanyagolható személynek látszott. Komáromi János azonban mihamar észrevétette magát: nagyszerű

1 Tudomány és társadalom

tanulmányi eredményei néhány éven belül meghatározták helyét osztály- és iskolatársai között. A „szegény sorból feltörekvő diákocskó” a tehetség jogán rangot vívott ki magának; érdemeit elismerték a tanárai is...

Szálláshoz juttatták a Vitray-gárdában; közel lakott a gimnáziumhoz. Kellően részesült a Pálóczi Horváth Mária-féle alapítványból; méltányolták a szülei rossz anyagi helyzetét. Tandíjmentességet élvezett; a tápintézetben ingyen kosztolt; jeles előmenetelért többször kapott szorgalmi díjat... (Megjegyzendő: Komáromi János az 1926-ban publikált *Pataki diákok*ban igen színesen mutatta be életének ezt a szakaszát, és regénybeli mása, Barla Jóska segítségével kifejezte őszinte és megható háláját az alma mater iránt.¹¹) Az iskola előjárói felkarolták „Csörgő büszkeségét”, aki magyar és német szépirási versenyen is kitünt. Megadták neki a lehetőséget a gimnázium elvégzésére. Ő pedig nemcsak a tanulmányi kötelezettségét teljesítette éveken át példamutatóan, hanem mindent megtett sokoldalú tehetsége kibontakoztatása érdekében is. Igaz, alighogy kinőtt a konyhasorból, bizonyos események a lelke mélyéig megrázták: elvesztette édesanyját, az apja újránősült stb. De ő nem hagyta el magát! Negyedikes korában bekapcsolódott a Sárospataki Gyorsíró Kör munkájába; versenyeken, pályázatokon a Nagy Sándor-féle rendszer alkalmazásával rövid idő alatt maga mögé utasította az ország legjobb ifjúsági gyorsíróit. Mikor ötödikes-hatodikos lett, erősen megmutatkoztak költői hajlamai: verseivel a beavatottak körében osztatlan sikert aratott. Hetedikes korától részt vett az Erdélyi János Önképzőkör életében; színvonalas műbírálókat készített. (Ez idő tájt vált a neve nemcsak mint költőnek, hanem mint elbeszélőnek is jól csengővé.) Mikor a nyolcadik osztályba lépett, akkor már minden tekintetben rászolgált a diákság bizalmára: ő lett a Sárospataki Gyorsíró Kör elnöke, elfoglalta az Erdélyi János Önképzőkör elnöki posztját; bekerült bizottsági tagnak a Főiskolai Ifjúsági Egyletbe. Ugyanakkor szerteágazó irodalmi tevékenysége alapján sor erkölcsi és anyagi elismerésben részesült: amellet, hogy az önképzőkörben neki ítéltetett a legjobb versért és elbeszélésért járó pénzösszeg, mint a költészetben legjáratosabb, kiemelt szorgalmi díjat kapott, és egyike volt ama két tanulónak, aki „a magyar nyelv és irodalom tanulmányozásában felmutatott kítűnő eredményéért” elnyerte a MTA 5 cs. és kir. aranyból álló jutalmát.¹²

Komáromi 1910-ben – a várakozásokat igazolva – a nyolcadik osztályt kítűnő bizonyítvánnyal fejezte be. Utána sem engedte el magát: szorgalmasan tanult az érettségire. 1910. június 16-án tett érettségi vizsgája is remekül sikerült: jeles eredményt ért el. Így megnyílt előtte az út a továbbtanuláshoz.

Mint alteregója, Mudrony Sándor, ő is a régi elképzeléseit akarta valóra váltani. De eleinte talán magát is áltatta. „Pestre készült elsőéves joghallgatónak – olvashatjuk *Az ősdiaákban* –, s mellesleg meg volt győződve, hogy író lesz, és pedig nem akármilyen. Csak egy körülmény hozta zavarba, s ez a zavara egyre fokozódott az utóbbi hetek alatt: nem tudta magát elhatározni véglegesen, melyik költői irányzathoz csatlakozzék? A nemzetiekhez-e, akik hazafias alapon álltak persze, s verseik egyre hatástalanabbaknak bizonyultak, avagy ahhoz a zilált csapathoz, amely nyíltan fellázadt mindennemű avatag hagyomány ellen s egy bizonyos Ady Endrét vallott vezére gyanánt?”¹³ Később ugyane művében Mudrony Sándorral együtt Komáromi is bevallotta, hogy „...egyelőre újságíró szeretett volna lenni. A jogászkodás ürügy volt csak.”¹⁴

Valóban: Komáromi jogászkodásáról – két okból is – kevés információ maradt ránk. Az egyik ok: az 1910/11-es – és több más – tanév iratai elvesztek az egyetemen. A másik ok:

az új egyetemi polgár meglehetősen laza kapcsolatban állt a jogi karral... Újságíró lett, és a jogászkodásra ürügyként sem sokáig volt szüksége. Előbb a *Budapesti Hírlapban* és az *Új Nemzedékben* helyezte el írásait; utóbb a *Magyarországban* és a *Magyarságban* publikált. Idők folyamán a megnevezett sajtótermékekben számos különböző műfajú, tárgyú és szemléletű cikke látott napvilágot. Sajnos, a jó indulás után átmenetileg három körülmény csökkentette újságírói aktivitását: a dél-tiroli katonai kiképzés 1912/13-ban; a galíciai frontszolgálat és a maszovi sebesülés 1914-ben. Újságírói aktivitása csak akkor kezdett megint nőni, amikor 1915-ben gyógyultan kiengedték a kórházból, és beosztották magyar előadónak a bécsi hadügyminisztérium sajtóirodájába. (Előnyére vált, hogy a *Mit búsulsz kenyeres?* című első kötetével már betört az irodalomba.¹⁵)

Az elkövetkező évek nagy változásokat hoztak Komáromi életében: 1916-ban feleségül vette dédelgetett szerelmét, Soltész Irénné; 1917-ben megvált a hadügyminisztériumtól; 1918-ban – a háborús összeomlás miatt – elszakadt felvidéki szerettei egy részétől. A nagy változásokat – különösen a kiszámíthatatlan történelmi folyamatokat – idegenkedéssel fogadta. Az Osztrák-Magyar Monarchia szétverése, az antantkormányok basáskodása, az utódállamok mohósága testileg-lelkileg megviselte. A hazánkon végigszántó forradalmi és ellenforradalmi vihar felkavarta; de inkább a Károlyi-Kun-féle radikális baloldalt, mint a Horthy-féle konzervatív jobboldalt tartotta veszélyesnek. A ránk kényszerített békediktátum – a wilsoni elvek megcsúfolása – elkészerítette. Trianon – véleménye szerint – Prokrasztész-ágy volt Magyarország számára, vagy – másképp fogalmazva – bizonyos „nyugati demokráciák” által ácsolt kínpad.

Komáromi – mint jeleztük – a nagy változásoktól (különösen a kiszámíthatatlan történelmi folyamatoktól) idegenkedett. Ezért egy kicsit későn eszmélt rá a régi világ eltűnésének kényszerűségére. Elég őszintén, ha nem is elég alaposan csak a betegeskedése idején tette mérlegre az átélt eseményekhez való viszonyát; már megriadt a német nemzetiszocializmusban is támaszt kereső magyar politika várható következményeitől. Bizalmasai előtt a Horthy-rendszer meghasonlásáról medítált – önkritikusan, kesernyésen... De ezen ne csodálkozzunk! Költő volt – egykor szépet álmodó. Író volt – mindig jót akaró. Ember volt – a tévedéseiből okuló.

II.

Komáromi János irodalmi érdeklődése – ahogy az előzőekből kitűnt – igen hamar megmutatkozott. Egyes adatok szerint harmadikos-negyedikes pataki gimnazista korában készíttette ma ismert legrégebb irodalmi zsengéit. Más adatok arról tájékoztatnak bennünket, hogy ötödikes-hatodikos gimnazistaként már igazi „műzsafinak” számított az iskolában: gyakran írt verseket, elbeszéléseket. Nyomatásban is láthatta bárki *Gyalog az Alföldön* című művét,¹⁶ amellyel első díjat nyert a Magyar Turista Egyesület 1907/1908. évi országos pályázatán. Ismét más adatok szerint hetedik-es-nyolcadikos gimnazista korában a *Sárospataki Ifjúsági Közlöny* munkatársainak sorába lépett; ebben a havilapban aztán nemcsak diákként, hanem pesti újságíróként is jelentkezett néhányszor lírai és prózai alkotásaival.¹⁷ (Ide kívánczik két fontos megállapítás. Az első: a sikeres publikációk hatására az addig Komár János néven szereplő „műzsafi” nevét a 113.671/1908. sz. belügyminiszteri engedéllyel Komáromi Jánosra változtatta. A második: bár Komáromi úgynevezett „belletrista” kifejezőeszköze a magyar nyelv lett, a sárospataki református fő-

1 tudomány és társadalom

gimnázium tanulóinak 1907/1908-as névsorában lévő egyik bejegyzéséből kiderül, hogy megőrizte szlovák nyelvtudását is.)

Természetesen Komáromi nem érte be néhány kedvező fogadtatásban részesített publikációval; a „felkoppottabb” lapokra – *Budapesti Hírlap, Magyarország, Magyarság, Új Nemzedék* – cikkeinek rendszeres közzététele végett volt szüksége. Egy belső hang szakadatlanul karcolatok, tárcák, elbeszélések, sőt regények írására sarkallta. Így fogant meg lelkében – az első világháború pokla által majdnem elnyelt 24-25 éves újságíró lelkében – a *Mit búsulsz kenyeres?* című kötet elbeszélései. A galíciai tapasztalataiból. A harcéri élményeiből. A kórházi vízióiból. Ezek az elbeszélések – Gyóni Géza szívbe markoló versének, az ostromlott Przemyslből hazaküldött *Csak egy éjszakára* kezdetű költeményének országos visszhangja után – jogosan keltettek figyelmet. Az epikai hitelükhöz nem fért kétség. A realizmusukat a hadi- és gyászjelentések támasztották alá. Igazságtartalmukat a túlélők erősítették meg. Ezek az elbeszélések az olvasók széles rétegeihez szóltak. Ki ne fedezte volna fel a sok megmintázott katonaalakban ismerősei valamelyikét? A rájuk leselkedő veszély észrevétlenül tudatosult. Kit ne foglalkoztatott volna a véres háborúba hurcolt férfiak sorsa? Az értük való aggodás nőttön nőtt. Kinek ne lett volna veszítenivalója? A „borjú” és a puska súlya alatt görnyedő katonák – szerencséjüktől függően – hősöké vagy áldozatokká válhattak. Az éhező-szomjazó, ázó-fázó, borostás arcú és égő szemű férfiak bármikor kitüntetés, lött vagy szúrt sebet szerezhettek. A nyílt terepen rohamozó vagy lövészárokban kuporgó bajtársak bárhol a fűbe haraphattak. Ezért vitathatatlan: nemcsak a hátszágban, hanem az Osztrák-Magyar Monarchia összes frontján hamar alábbhagyott a mesterségesen szított hurraóptimizmus. Zavart kétségbeesés kezdte ki a harci szellemet. Egyre több – asszonyára-kedvesére gondoló – magyar honvéd érzéseit fejezte ki Pápai Molnár Kálmán torokszorító dala: „Valahol tetőled távol, / Ahol majd senki sem gyászol, / Ott halok meg én.”

A Komáromi-elbeszélések nagy hatást gyakoroltak a hazai közvéleményre. Leleplezték a szájhazafiságot. Segítettek kijózanítani az illúziókergetőket: a magyarságot áltató propaganda szószólóit. Figyelmeztették a „kényelmes polgárokat” a háború természetére: „A háborúban nincs tél, nincsen nyár, sem éjjel, sem nap – pakolt ki az igazsággal pl. a *Virradatkor a dombon* című elbeszélés –, csak marsolás van hegyeken, völgyeken, vizeken át, csak szenvedés. Élet az ég alatt s gödrökben, a föld alatt. Csak halál, kegyetlenség s végtelen könyörület és alázatosság a szívekben. Egy darab múlt kiesik az emlékezetünk-ből s lesz valami olyanforma, mint a hátunkmőge: ha behúnyom a szememet, magam előtt sötétet látok, de a hátam mögött semmi van, melyről nincs fogalmam.”¹⁸

A *Mit búsulsz kenyeres?* című elbeszéléskötetet követő tíz évben Komáromi alaposan kiírta magából a frontélményeket... A szépeket és csúnyákat, a derűseket és szomorúakat, a lelkesítőket és aggasztókat, a fenségeseket és tragikusakat. De a front mögött – pontosabban a bécsi hadügyminisztérium sajtóirodájában – szerzett élményeivel érdemben hosszú ideig nem hozakodott elő. Csak 1925-ben tartott görbe tükröt a fekete-sárga katonai bürokrácia orra alá: kiadta – Béládi Miklós szerint – életművének egyik maradandó értékű alkotását, a *Cs. és kir. szép napok* című satirikus-humoros regényét.¹⁹ A regényben nyelvet öltött a sajtóiroda csaknem teljes személyi állományára – főleg a biztonságos környezetben is rohamfelszerelésben mászkáló hadiújság-szerkesztőre. Gúnyt űzött a szerkesztőségben uralkodó kincstári felfogásból: az osztrák-német sovinizmusból, a birodalmi militarizmusból, a nagyzási hóbortból. Nevetség tárgyává tette a grafomániás

veteránokat, a kicsinyes hadastyánokat, a „frontlógós” katonahivatalnokokat. Deheroizáló szándékkal nyúlt a korrupt, intrikus és karrierista tisztek alakjaihoz. Kicsúfolta az egész császári és királyi propagandagépezetet: a 13 nyelvű hadiújság avított politikai irányvonalát. Midász-füleket rakott az antiliberális, antidemokratikus, antiszociális beállítottságú feletteseire és az egoista érdekemberekre: a kettős monarchia ún. „néptörzseit” – köztük a magyarokat is – lenéző parvenükre. De a regényben jóindulattal kezelte az életét féltő bölcs zsidót – mentes maradt a hivatalos antiszemitizmustól! Megértést tanúsított a „nemzeti közrészvétre” számító ál-hadiözvegyek és ál-hadimenyasszonyok sorsa iránt. Rokonszenvével tüntette ki bánatos rutén társát, aki Tarasz Sevcsenkőről és Gogolról beszélt neki.

Komáromi íróként (az első világháború ütközeteiben és a hadiújság tényleges harctérnek minősített szerkesztőségi helyiségében szerzett élményein kívül) a történelem foglalkoztatta a legjobban. A szegények keserve, dühödő úrellenessége. A kurucok lázadó indulata. A 48-asok függetlenségi törekvése. A Felső-Tisza-vidék elnyomottainak vágya. A nép sorsformáló ereje.

Komáromi történelmi regényei közül a legnépszerűbbnek az *Esze Tamás, a mezítlábask ezredese* bizonyult.²⁰ Népszerűségének számos oka volt. Részben maga a téma: érdeklődést keltett a hegyaljai felkelés heroizált változata. Részben az archaizáló forma: tetszett az eposzokra emlékeztető művészi fogások alkalmazása. Részben a mű kiadásának jól eltalált időpontja: 1922-ben volt „Esze Tamás szörnyű csatáinak” 225. évfordulója. A regény megalkotása közben szerencsésen élt az írói szabadsággal. Mindig figyelembe vette a történelemtudomány akkori állása szerint ismert tényeket. Ámde sohasem tévesztette szem elől a színhagyományban fellelhető igazságokat. Hallgatott az eszére és a szívére; teret engedett a fantáziájának, és a tanújelét adta szociális érzékének. Így vált a kész mű valamiféle eszményítő realizmus képviselőjévé a magyar irodalomban.

A regény a maga nemében egyedülálló: sikerült benne Komáromi Jánosnak úgy alkalmaznia az állandó jelzőket (vagy másféle szószervezeteket), ahogy a nagy eposzköltőktől tanulta. A „nagyerejű és kegyetlen Esze Tamás ... rengő farú kancáján” száguldott a csatákba; mögötte nyargalt a „rezes orrú Majos Ferenc, rebellis latroknak huszonhét esztendő óta bujdosott szegény gyalogsági kapitánya” s az író földije, a „ritkán józan” lengyel Pikor János a „nyakigláb” Zöld Demeterrel és a „kordován bőrű” Buga Jakabbal. A nagy eposzköltőtől sajátította el Komáromi a túlzások alkalmazását is: pl. Esze Tamás lova egy lépéssel „négy ölet ugrott előre”, s amikor az öreg kuruc nekiveselkedett végső harcának, „halántékáról úgy szakadt az izzadság, mint ereszhéjról az eső...”²¹

A regény közel állt és áll az olvasóhoz: írója mindig történelmi tudatunk erősítésén munkálkodott. Ezért nem bízott a véletlenre semmit. Az *Esze Tamás...* kezdetén is elárulta a cselekmény idejét és helyét: „Ezerhétszáz alatt harmadik esztendő: / Vitézek csillaga, hadakozó idő...”²² Azután a legendai dombok, a szalánci erdő említése következett. Majd a közhangulatra utalt. Akkoriban vegyes érzések tölthették el a környék lakóit! Buda több mint tíz éve felszabadult, a törököt kiűzték a Kárpát-medence legtöbb részéből – de korai volt az öröm! Az idegen segítségért nagy árat kellett fizetni. Külföldi zsoldosok – dán, horvát, morva, német, vallon – vetették meg a lábukat településeinken. A szegényeket anyagilag és erkölcsileg megnyomorították: „... a temetőnél is csendesebb és kihaltabb lett akkor Magyarország, s még az éjszakánál is feketébb sötétség borult különösen a Hegyaljára meg a tiszaháti részekre.”²³ A nemeseket sem kímélték: kirabolták és felgyúj-

1 Tudomány és társadalom

tották kastélyaikat, váraikat. A megdühödött emberek jó része az erdőkbe menekült... Ezeknek állt élére a legfélelmetesebb kuruc, Esze Tamás. Csakhogy úzott-hajszolt követői pusztulásra voltak ítélve, mert – a császár parancsára – aulikus urinak, a magyar labancok is ellenük fordultak. Hiába harsogott a nekibúsult Esze Tamás iszonyú haragjában: „Nyergeljétek, kurucok... Az urak jönnek reánk piszkos szolganépeikkel...” Hasztalan fakadt ki: „...utálom a németeket... De köpni szeretnék, mikor a nevük kerül számra e saját hazájukat eladó uri lancknehteknek!”²⁴

Magától értetődő, hogy Komáromi – bár a történelemnek nagy figyelmet szentelt – a gyermekkori élményeit sem hagyta feledésbe merülni. Feldolgozta élete első felének szinte minden mozzanatát. A *Hé, kozákok!* szilaj alakjai között csodálkozott rá a világra a gyerek. A *Harangoz a múlt levegőjét* szívta magába a kislíú. A *Pataki diákok* közösségében talált megértésre az eminens diák. A *Régi ház az országútnál* édes-bús emlékein merengett a férfi.

III.

125 éve annak, hogy Komáromi János megszületett. Ez alkalomból jutott eszünkbe emberi és írói sorsa. Úgy véltük: egy kicsit igazságot szolgáltatunk. Tudniillik 1945 után mostohán bántak az emlékével. A nevét lejáratták. Az életrajzát eltorzították. A munkásságát megtagadták. (Pl. *Jegenyék a szélben* című regénye még *A fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus sajtótermékek IV. sz. jegyzékében* is szerepelt!) Ezért a félénkebb könyvtárvezetők – elébe menve az úgynevezett szocialista átalakulásnak – igyekeztek „túladni” az „indexre tett” szerző minden kötetén.

Az olvasók 1955-ig csak „kéz alatt” juthattak hozzá Komáromi-művekhez; a két világháború között kiadott könyvei bizalmasan cseréltek gazdát. 1955-ben viszont – az akkor Nagy Imréhez szegődő Hazafias Népfrent törekvéseivel összhangban – az Ifjúsági Könyvkiadó megkísérelte a Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya által korábban „indexre tett” szerzőt csendesen rehabilitálni. 15000 példányban megjelentette az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* című regényt. Kár, hogy ennek az egészséges kezdeményezésnek egyhamar nem lehetett folytatása; az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc leverésével együtt járt a szellemi elnyomás erősödése. Író-társadalmunk becsületese része – az Aczél György-féle rafinált, szovjet elkötelezettségű kulturális ellenforradalom miatt – nem tudott változtatni kiszolgáltatott helyzetén; virágzott a kliens-rendszer. Több mint három és fél évtizednek – meg a pártállami önkénynek – kellett elmúlnia ahhoz, hogy a könyvkiadás szabadsága megvalósuljon. Ezért az *Esze Tamás, a mezítlábasok ezredese* 1955-ös kibocsátásától a legközelebbi Komáromi-mű, a *Pataki diákok* 1992-es utányomásáig hosszú volt az út... Közben az írótól nem jelent meg semmi!

Azt gondoltuk: most – ezzel a megemlékezéssel is – adósságot törlesztünk. A tartós ki-rekesztés után újra érdeklődést keltünk Komáromi János iránt; helyet csinálunk neki a jelenlegi irodalmi köztudatban. A vele kapcsolatos dogmatikus előítéleteket csökkentjük; az általa teremtett – Németh László szerint is becsülendő – esztétikai értékeket tudatosítjuk.²⁵ Visszaigényeljük szellemi öröksége rangját; alkotásai színe-javát nemcsak az olvasók, hanem a kiadók figyelmébe is ajánljuk.

Jegyzetek

- ¹ Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1937/3. szám.
- ² Uo. Lásd még: Sárospataki Református Lapok, 1938. január 23.
- ³ Magyar életrajzi lexikon. Budapest, 1967. I. kötet; Magyar irodalmi hagyományok szlovákiai lexikona. Bratislava, 1981; Magyar irodalmi lexikon. Budapest, 1963. I. kötet; A magyar irodalom története 1905-től napjainkig. Budapest, 1967; A magyar irodalom története. 6. kötet. Budapest, 1966.
- ⁴ Hé, kozákok! Budapest, 1924; Harangoz a múlt. Budapest, 1933.
- ⁵ Régi ház az országútnál. Budapest, 1929. 43. o.
- ⁶ Uo. 44. o.
- ⁷ Uo. 45. o.
- ⁸ Emlékeim (Valami magamról). Budapest, 1938. 181. o.
- ⁹ Az őszdiák. Budapest, 1930.
- ¹⁰ Emlékeim..., i. m. 186–187. o.
- ¹¹ Pataki diákok. Budapest, 1926. Reprint: 1992.
- ¹² Vö. Népszerű Gyorsíró. 1937–38/5–6. és 7–8. szám
- ¹³ Az őszdiák, i. m. 5. o.
- ¹⁴ Uo. 11. o.
- ¹⁵ Mit búsulsz, kenyeres? (Virradatkor a dombon) Budapest, 1915.
- ¹⁶ Komáromi János huszonöt éves írói jubileuma (Gyalog az Alföldön. Berényi: Komáromi, az író). Budapest, 1933.
- ¹⁷ Vö. Sárospataki Ifjúsági Közlöny, 1908. és 1909. évfolyam.
- ¹⁸ Mit búsulsz kenyeres?, i. m. 96. o.
- ¹⁹ Cs. és kir. szép napok. Budapest, 1927.
- ²⁰ Esze Tamás, a mezítlásak ezredese. Budapest, 1922, 1955.
- ²¹ Uo. 20, 110, 14, 17, 41, 111. o.
- ²² Uo. 9. o.
- ²³ Uo. 72. o.
- ²⁴ Uo. 139. o.
- ²⁵ Vö. Németh László: Két nemzedék (Komáromi János). Budapest, 1970.

Benke István

Sárospataki kaolinbányák

A sárospataki kerámiák hagyománya

A sárospataki kerámiákról számos tanulmány, ismertető, könyv szól, de ezek általában a nagy hagyományokkal rendelkező, fazekas agyagból készült használati edényekkel vagy dísz tárgyakat gyártó manufaktúrákkal foglalkoznak. Kevés adat áll rendelkezésre a sárospataki kaolint felhasználó kerámia üzemekről, az alapanyagot kitermelő több száz éves múltú bányák történetéről. Szükséges, hogy Tokaj-Hegyalja ásványbányászatának története keretében – a kaolinbányászat mellett – a felhasználó sárospataki kerámiaüzemek adatai is átfogó tanulmányban a kutatók és érdeklődők rendelkezésére álljanak. Ez az első tanulmány, amely ezeket közreadja.

Hazánkban a kerámiaipar legrégebben Sárospatakon alakult ki. Itt nemcsak a sok helyen megtalálható fazekas agyagot használták, hanem a bányászati módszerrel kitermelt kaolint is üzemszerűen alkalmazták. A Megyer-hegy szőlői között már régen ismeretes volt a felszínre kibúvó kaolin, ahogyan akkor nevezték: „fehér föld”. A felhasználásával kapcsolatos legrégebbi adat 1569-ből származik. Ez az évszám a Czeplédi Ferenc által gyártott cserépkályhán olvasható. 1572-ből ismeretes a fazekasok céhlevele. Először a Megyer- és Király-hegy közötti cirókai kaolint használták. 1840-ben egy pipagyár is működött Sárospatakon. Itt gyártották a „fekete pipát”, amely az 1896. évi millenáris kiállításon kitüntetéssel nyert. A 16. században a Sárospatakra települt habának virágzó kerámia manufaktúrákat hoztak létre. A felhasznált alapanyagot – a kerámia massa összetételét – titokban tartották, csupán a mázról maradtak fenn dokumentációk. Az általuk készített kerámiákhoz nem a fazekasok által használt vörösre égő agyagot használták. A termékük a máz alatt fehér, kemény és finom porozítású. Feltételezhető, hogy ők is a Megyer-hegy környéki kaolinokat használták.

Bányászati kutatások

Az 1900-as évek elejétől egész Európában az új épületeket, szállodákat, kórházakat már fürdőszobával építik meg. Nagy igény mutatkozik a falburkoló csempékre, szaniter árukra, megnő a kereslet a kaolinok iránt. Ezt az időszakot „kaolin-láz”-ként emlegetik.

Sárospatakon nagyobb arányú kutatás és bányászat akkor indult meg, amikor Ilosvai Lajos 1900-ban felhívta a Zsolnay-gyár figyelmét az itt található kerámiai alapanyagokra. Stumpf János kályhamester 1901-ben már ipari mennyiségű kaolint termel ki a felszín alatt bányászati módszerekkel. Az első nagyobb arányú kaolinfejtés 1908-ban indul a Borger-Lorencz bányában. A Sárospataki Zsolnay Agyagipari Rt. kiterjedt kutatásba kezd a Megyer-hegyen, és 1910-ben már három bányából termel kaolint, amit pécsi üzemébe szállít. Ettől az időtől, kisebb megszakításokkal, az 1950-es évek közepéig használja a

pataki kaolint a Zsolnay-gyár. Az Elektroosmose Rt. szintén bányát nyit a Megyer-hegyen, és 1920–24-ben a bányászati tevékenységének kiszélesítése érdekében nagyobb arányú kutatásba is kezd.

Az első világháború után a határok átrendezése miatt a kerámiagyárak új nyersanyagforrásokat kerestek. A már működő bányák nagyobb arányú kutatásokat indítottak. Az Elektroosmore Rt. a Botkő mellett egy aknát mélyít, ahol műrevaló kaolint tárt fel. Ezt az aknát később Hollós András 25 méterig mélyítette le, de a beáramló víz miatt a további feltárást abba kellett hagyni. Az akna helye – betonlappal lefedve – még ma is megtalálható. Később, 1955-ben a Magyar Állami Földtani Intézet (MÁFI) az akna mellett egy fúrást mélyített le, ahol 11 méter vastag kaolin telepet harántolt, de bányászati feltárására nem került sor, mivel az akkori minőségi követelmények szerint nem tartották műrevalónak. Megindultak a magánkutatások Végardó környékén is.

A kaolinkeresletet megnövelte az új iparágak kifejlődése is. A papírgyárakon kívül a műanyag gyárak is keresték az agyagásványokat töltőanyag céljára, elektromos vezetékek szigeteléséhez, és az olajkutató fúrások fúróiszapjához. Különösen a komlóskai bentonit bányászatának megkezdése hívta fel a figyelmet a Sárospatak környéki lelőhelyeken a kutatás újrakezdésére. Már régen ismert volt a hajdani kisvasút és a nagyvasút közötti területen egy bentonittelep kibúvás. Kiterjesztették a kutatást a Király-hegy északi oldalára, Makkoshotyka területére, Somlyód-Koholy dűlőre és a Ciróka lejtőjére.

Az 1933-ban kiadott *Sárospatak és vidéke* monográfia a következő öt megnyitott kaolinbányáról számol be: Zsolnay bánya, Borger Testvérek bányája, Kaolinbánya Rt, Losonczi Miklós bányája és a sárospataki fazekasok bányája. Az idők folyamán a kisebb bányákat bezárták, csupán a Zsolnay bányában folyt a termelés, és innen szerezte be a többi felhasználó is a kaolint. A Zsolnay-gyár a pataki kaolint nagyobb mennyiségben csak akkor használta, amikor a külföldi alapanyagok beszerzésénél nehézségek mutatkoztak.

A Sárospatak környéki hasznosítható ásványi nyersanyagokkal számos magyar és külföldi geológus, kutató foglalkozott. 1865-ben Szabó József, 1887–1889-ben Szádeczky Gyula, 1887–88-ban Petrik Lajos, 1920-ban Vitális István, 1925–1944-ben Lengyel Endre, 1933–35-ben Liffa Aurél, 1937-ben Földvári Aladár, 1949-től haláláig Frits József. A 19. században több külföldi geológus is tanulmányozta e területet. Közülük meg kell említeni a korábbi kutatókat: Beudant F.S., Hauer és Richthofer, Wolf H., Dollter. Az akkor még tisztázatlan ipari követelmények és minőségi előírások miatt sok esetben túlértékelték az itteni ásványvagyonot. Vitális István a Király- és a Megyer-hegy között 50 millió tonnára becsülte a kaolint. Györki János például az 1940-ben készült jelentésében ezt írja: „Telkibánya – Hollóháza – Sárospatak közötti háromszögben Európa egyik legnagyobb kaolinkészletét lehetne feltárni.”

A kutatások abban az időben elsősorban csak a 3-5 m-es kézi fúrások eredményére korlátozódtak. Királyhegyen 21, Makkshotykán 19, Somlyód-Koholya dűlőben 11, Ciróka lejtőn 8, Sárospatak nyugati peremén 9, Botkón 23 fúrás mélyült le. A Zsolnay-gyár és az Elektroosmose Rt. a Suta-patak felső szakaszán és árterületén is végzett fúrásos kutatásokat, de a feltárt kaolintelep nem volt műrevaló. A MÁFI kezdeményezésére két aknát mélyítettek le a Kútpatkának nevezett területen. Vasoxidos szürke bentonitot és fehér illitkaolint tártak fel, de ezek sem voltak alkalmasak hasznosításra az akkori minőségi követelmények szerint. A kutatásokat az első világháborút követő gazdasági válság megbénította. Ezzel a magyar kerámiaipar fejlődése és Tokaj-Hegyalja remélt iparosítása is megakadt.

1 Tudomány és társadalom

A második világháború után folytatódott a bányászat a Megyer-hegyi bányában, de nagyobb arányú kutatás csak az államosítás után indult meg. Különösen az első öt éves állami tervprogram keretén belül biztosított költségek tették lehetővé a mélyfúrások indítását. 1955-ben az alábbi kutatófúrások mélyültek le: Megyer-hegyen két fúrás: 38 m és 57 m, Makkoshotykán egy 93 m, Cinegés dűlőben is egy 93 m mélyfúrás és egy a Somlyód hegyen, amelynek a méretéről nincs adat. A mélyfúrásokon kívül a fenti területeken 73 db kézi fúrást is végeztek.

Az akkori értékelés szerint a Megyer-hegyen – A-B-C készlet-kategóriákat figyelembe véve – 970 kt iparilag hasznosítható kaolint találtak. Eredményesnek minősítették a bentonitkutatást is. Király-hegy – Somlyód-Makkoshotyka – Botkő és Cinegés területeken a feltárt bentonit telepek készlete 4000 kt. Az akkori minősítés szerint szódával aktiválva fúróiszap készítésére alkalmasnak találták a készleteket. Az új bentonit telepek részletesebb vizsgálatával nem foglalkoztak, mivel Mád térségében nagyobb mennyiségű, könnyen kitermelhető bentonitot találtak. Természetesen, a mai kutatási rendszereknek megfelelően, indokolt lett volna a mélyebben fekvő rétegek feltárása és a kutató fúrások sűrítése. Különösen vonatkozik ez a Megyer-hegyi kaolin telepekre, hiszen az 1950-es évek elején kihajtott altáró szintje alatt még jelentős mennyiségű készletet tártak fel. Ezeknek a lefejtésére nem került sor. A szakemberek az itt feltárt bentonit előfordulást reménybeli készletként tartják nyilván, amelynek a kitermelésére még sor kerülhet.

A kutatásokat végző geológusok becslései néhány esetben túl optimistának bizonyultak, bár nem volt lehetőségük arra, hogy a hasznosításról teljes körű vizsgálatot végezzenek. Kevés esély van arra, hogy napjainkban – a szőlőkultúra védelme, a „Natura 2000” törvény életbelépése miatt – a kutatások tovább folytathatók.

Bányaművelés

Nincs adat vagy térkép arról, hogy az 1900-as évek előtt pontosan hol és milyen rendszerrel bányászták ki a „fehér földet”. Feltételezhető, hogy a Cirókán és a Megyer-hegyen található kibúvásokból gödrökben vagy kisebb aknában kezdték a kaolin összegyűjtését. Ezeknek az emlékekét már csak a mélyedések őrzik. A hagyományos bányász módszerrel, tárókkal és aknákkal 1908–10 között a Megyer-hegy déli lejtőjén, a malomkőbánya közelében indult a bányászat. E területen több vállalkozó is kapott bányászati engedélyt, így kisebb táróval, egymáshoz közel, sokszor egymás ellenében folyt a bányászat. 1920-tól csak a Zsolnay folytatott termelést. Kihasználva a könnyen jöveszthető kaolin tömzs 25-30 m-es vastagságát, ún. „malmozással”, gyakorlatilag ún. rablófejtéssel bányásztak. Ezt igazolja az 1955-ben készített bányatérkép, amely 20 m mély, 70 m széles, még ma is fellelhető fejtési horpát jelöl.

Rendszeres feltárást és bányamérést csak a bányák államosítása után végeztek. Az 1955-ös térkép szerint a bánya művelése az I. és II. számú táróban folyt. A szellőztetést a bányamező keleti részén kiépített akna biztosította, amelyben járóosztály is volt. A feltárás során 5-10 méterenként fejtési szinteket alakítottak ki, amelyeket vakaknákkal kötöttek össze. A fejtést omlasztással végezték. Sok esetben, ahol a fedőkőzet állékony volt, szabálytalanul, biztosítás nélküli nagy fejtési üregeket képeztek ki. Erre utal a térképen jelölt „nagykupola” bányatárság is.

A vízelvezetés és a szállítás megkönnyítésére a malomkő bányához vezető út mellett, az üzemi épületek szintje alatt 20 méterrel, egy altárót hajtottak ki északkeleti irányba,

amelynek hossza a kereszt vágatig 125 m volt. Az altárból kézi csillézással végezték a szállítást. 1955-ben a megyeri bányában a nyitott vágatok összes hossza elérte az 500 métert. Államosítás után a Zempléni Ásványbánya Vállalat a Borger bányát robbanóanyag raktár céljára használta. A megyeri kaolinbánya 1959-ben fejezte be termelését az ásványvagyon kimerülése és az ipari igény csökkenése miatt. Az utolsó években elsősorban a Sárospataki Cserépkályhagyár használta a kaolint kb. évi 1500 tonna mennyiségben.

A Zsolnay-gyár a sárospataki kaolint a csehországi „zettlitz” pótlására alkalmazta, háromféle minőségi csoportba sorolva a kovasav, vasoxid és a montmorillonit tartalom függvényében. Az államosított bánya is három kategóriát alakított ki zsíros, síkporos és samott elnevezéssel. Az 1950-es években az alábbi cégek használták a sárospataki kaolint: Zsolnay-gyár, Hollóházi Kerámiagyár, Sárospataki Cserépkályhagyár, Gránit- és Csiszolókorong Gyár (Budapest), Orosházi Vas- és Kályhagyár, Kaposvári Fémművek. A kitermelt kaolin mennyiségéről csak 1955-től áll rendelkezésre adat, amely szerint az évi termelés 1000-1500 tonna között mozgott.

Kerámia üzemek

A sárospataki kaolinbányászat megindulása óta többször felmerült egy kaoliniszapoló vagy dúsító üzem létesítése, de a kitermelt kaolin értékesítési lehetőségeinek ingadozása, a bizonytalan piac miatt ez mindig elmaradt. A készterméket előállító kerámia üzemek sem fejlődtek olyan nagyságrendben, amelyeknek nyersanyag igénye országos szinten is jelentős lett volna. Kisebb üzemek, manufaktúrák valamilyen formában mindig jelen voltak. Ezek elsősorban háztartási cikkeket, fazekas árukat készítettek, sok esetben hagyományt teremtő technikai és művészeti színvonalon.

Az első kerámia nagyüzem 1926-ban alakult Ullrich Károly és Társai Kerámia Különlegességek Gyára néven. Az alapító társtulajdonosok a város tehetősebb polgárai közül, értelmiségi rétegéből kerültek ki, akik a már híressé vált kerámiagyárak, a Zsolnay, a herendi hagyományait szerették volna Patakon is meghonosítani. A gyárat a vasútállomás közelében építették fel, a mai kerámiaüzem helyén. Először közszükségleti cikkeket gyártottak. Termékeik már az 1926-os lipcsei vásáron is megjelentek, sőt Londonba és Hamburgba is eljutottak. Az ízléses kiállítású, jó minőségű és olcsó áruk itthon is sikert arattak. Sárospatakon, a Rákóczi úton, a Golgblatt-féle házban kiskereskedelmi üzletet nyitottak. A kezdeti sikeres évek után az 1930-as években jelentkező gazdasági válság idején a termékeik iránti kereslet csökkent, a gyár termelése gazdaságtalanná vált és be kellett zárni.

A második világháború után, 1945-ben kezdte meg újra működését Vida László vezetésével, aki rákényszerült az akkori nehéz gépbeszerzések miatt, hogy maga tervezze meg és gyártsa le a berendezéseket. A cserépkályhagyártás mellett csempe gyártást is folytatott, amire az „újjáépítés” idejében igen nagy kereslet mutatkozott. Nemcsak jól szervező üzletemberként volt sikeres Sárospatakon, de a mozgalmi és kulturális rendezvényeknek is résztvevője és támogatója volt. Az általa szervezett és fenntartott „rezesbanda” népszerű volt a városban. A gyár államosítása után, 1952-től Vida László maradt a műszaki vezető. 1956-ig fazekas árut is termelt az üzem. Bevezették a népművészet mestere, Szkircsák Bertalanné és gyermekei által meghonosított, híressé vált díszes cserépedények készítésének nagyüzemi technológiáját.

1 tudomány és társadalom

A cserépkályhagyár – ahogyan akkor hívták – 1962-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kerámia és Cementipari (utóbb: Építőanyagipari) Vállalathoz került. A cserépkályhák iránt megnövekedett igények lényegesen bővítették a gyár kapacitását. A korábbi évek havi 10-15 darabos termelése után 350-400 darabos igény jelentkezett. A pataki gyár átszervezése idején volt egy olyan elgondolás, törekvés, hogy kifejlesztenek egy új terméket, egy zománcozott épületdíszítő elemet az építőipar számára, hasonlóan a Zsolnay termékekhez. A gyár nagyméretű kemencéje erre alkalmas lett volna. El is készült néhány nagyméretű mintadarab, de a nagyüzemi bevezetésre nem került sor. Ezeket a darabokat a Telkibányai Ipartörténeti Kiállítás őrzi. 1981-től nagyarányú technológiai korszerűsítést hajtottak végre. Nagy teljesítményű alagút kemencét építettek modern massa gyártósor kialakításával és elvégezték az épület teljes felújítását. Ezek a technológiai fejlesztések már megteremtették a lehetőséget igényes étkezési kerámiák készítésére, amelyeket 1983-tól folyamatosan gyártanak. A gyár új mázakat és festékeket vezetett be. 1990-re a sárospataki kerámia nemcsak a hazai piacokon vált népszerűvé, de versenyképes lett a nyugati országokban is. 1992-ben a sárospataki kerámiagyárat is privatizálták. 1993-tól Sárospataki Kerámia Manufaktúra néven magánvállalkozó vette át a gyárat, amely 2006-tól mint Pataki Kerámia Kft. új termékek bevezetésével és korszerű, kibővített piachálózattal folytatja a termelést.

Az 1960-as évektől meginduló nagyarányú lakásépítkezésekkel párhuzamosan egyre növekvő igény mutatkozott a szaniter árukra, csempékre, fürdőszoba berendezésekre stb. Célszerűnek látszott, hogy hazai gyártmányokból fedezzék. A már évtizedek óta működő sárospataki kerámiagyár sem kapacitásával, sem technológiájával nem volt alkalmas a fenti igények kielégítésére. Erre egyetlen lehetőség mutatkozott, egy új kerámiagyár létrehozása. A Tokaj-Hegyalján feltárt új kaolintelepek reményt adtak arra, hogy ez hazai nyersanyagforrásokon alapuljon. Ezekben az években Sárospatakon, Mád környékén, a Szerencsi-öbölben, Füzérradványban megindult kutatások biztató eredménnyel zárultak. A Végárdón feltárt nagy mennyiségű kaolint az első laboratóriumi vizsgálat alapján kiváló minőségi kategóriába sorolták. Ezekre a nyersanyag bázisokra támaszkodva kézenfekvő volt, hogy a kerámia üzemet Tokaj-Hegyalján hozzák létre. Az 1960-as évek végén a gyár telepítésére több helyet megvizsgáltak és a legalkalmasabbnak Sárospatak látszott. A döntés alapjául szolgált a nyersanyagforrások közelsége, a kisváros megfelelő infrastruktúrája, de szociálpolitikai szempontból is indokolt volt Sárospatakon felépíteni a gyárat, ahol eddig csak kisebb létszámot foglalkoztató ipari üzemek voltak. Megindult a gyár előtervezése. Kijelölték a helyét, amelyre a legalkalmasabbnak mutatkozott a hármas főút és a vasút közötti rész, a bekötő út jobb oldala, az akkor még beépítetlen terület.

A laboratóriumi vizsgálatok szerint a hegyaljai kaolinokból jó minőségű szaniter áruk készíthetők, csupán a csempék alaplemezének fehérsége tér el kis mértékben a szabványostól, a kaolin vasoxid tartalma miatt nem hófehér. A szigorú szabványelőírások miatt nem fogadták el azt az érvelést, hogy a kerámiaárak végleges színét mindig a máz határozza meg. Ez is indokolta a gyár létrehozásának elmaradását. A szükséges kerámiákat továbbra is külföldről szereztek be.

Néhány év múlva megépült Zalaegerszegen a Zalai Kerámiagyár olasz technológiával és külföldi alapanyagokkal. Az itt gyártott összes termék alaplemeze vörös színű, de az alkalmazott mázakkal csodálatos színekkel gyártják termékeiket. Kétségtelen, Zalaegerszeg városa többet tett, jobban lobbizott az üzem létrehozásáért.

A végardói kaolinbánya

Tokaj-Hegyalja ásványbányái közül a legnagyobb reményekkel a végardói kaolinbánya indult. Ezt tartották az egész ország legértékesebb ásványvagyonának, amelynek a minősége megegyezik Európa legjobb kaolinjaival. Úgy gondolták, hogy a bánya megnyitásával erre az ásványvagyon bázisra alapozható az ország tervezett új kerámia gyára, amely a megnövekedett épületkerámiai igényeket kielégíti és a hazai szükségletek mellett exportra is termelhet.

A Bodrog jobb partján, Végardó község határában a felszíni kibúvások alapján már korábban ismert volt a hasznosítható kaolintelepek jelenléte. Ezt igazolták a fúrásos kutatások, amelyekkel a szarmata korú riolitufa rétegekben kaolin és bentonit telepeket tártak fel. A földpát tartalmú kőzetek lebomlását, átalakulását a jelenleg is – az utóvulkáni működések hatására – feltörő forró vizek (hidrotermák) indították meg, amelyet a tenger alatti mállás folytatott szakaszos ismétlődésekkel. A bentonit és kaolin képződmények telepekre való tagoltsága a képződési viszonyok és a környezet gyakori változásnak következménye. Frits J. szerint a szarmata egyes szakaszaiban visszahúzódó vagy a vulkanizmus következtében előrenyomuló tengerből a már bentonitosan elmállott tufa összlet időszakosan szárazföldi környezetbe került és a szárazföldre hullott törmelék vagy lávaár borult rá. A bentonit telepek fedűjében, fekűjében vagy közben található kaolin telepek képződése különböző átalakító hatásokkal és a felszín közeli oxidációval magyarázható.

A végardói kaolin és bentonit telepek feltárására már az 1920-as években kutatást indított Windischgraetz, de a már jól ismert és művelés alatt álló Megyer-hegyi kaolinbányák mellett nem tartották szükségesnek az újabb lelőhelyek megnyitását. Nagyobb érdeklődés és kutatás e területen 1951-ben indult a MÁFI kezdeményezésére, amikor 38 kismélységű 2,5-3 méteres kézi fúrást és két kisebb kutatóaknákat mélyítetttek le, amely igazolta a művealó bentonit és kaolintelepek jelenlétét. 1954-ben mélyfúrásokkal folytatták a kutatásokat három fúrólukkal, amelyek produktívnak bizonyultak, és a laboratóriumi vizsgálatok alapján az ország eddig ismert legjobb minőségű kaolinjának minősítették.

1955 októberében az akkori főhatóság további fúrásos kutatást és geofizikai vizsgálatot rendelt el és egy olyan kutatóakna lemélyítését, amely később szállításra is alkalmas lehet. 1955 és 1956-ban folytak geofizikai kutatások, amelyek kiterjedtek Somlyód – Megyer – Botkő térségére. A geoelektromos mérések több kaolinlencsét és törésvonalat tártak fel. Ennek alapján történt meg a kutató fúrólukak telepítése. A MÁFI a Tokodi Mélyfúró Vállalatot bízta meg 15 fúróluk lemélyítésével. A terv szerint 75x75 m-es hálóban tervezték a fúrásokat, amelyeket 1955 novemberében kezdtek és 1956 júniusában fejeztek be. Kezdetben két fúró garnitúra működött, de technikai problémák miatt további négy fúróberendezést telepítettek a helyszínre. Hat fúróluk feltörő artézi vizet tárt fel, ami nehezítette a fúrást, különösen a magminta vételénél okozott problémát.

Az első feladatként egy kutató akna lemélyítését tervezték meg, ahol az ideiglenes szállítás is folyhat. A végleges akna mélyítését a kis- és nagyvasút közötti részre tervezték, ahol a külszíni szállításra is gazdaságos lehetőségek adódnak. A kutató akna helyét a fúrások által produktívnak tartott területre jelölték ki. Az akna tengelyében a 25. sz. fúrás mélyítését 1956 októberében kezdték el. A munkálatokhoz a Brennbergbányán leszerelt Szent István akna tornyát szállították át. Az akna 1958 márciusában érte el a végleges

1 Tudomány és társadalom

hosszát 78,3 m mélységben. Az aknatalp közelében egy nagy kapacitású zsompot építettek ki, majd a 72,3 m szinten délkeleti irányban kutató vágatot hajtottak ki. Az összes kutatóvágat és a feltérések hossza 487 méter volt.

A feltáró vágatok a kaolin lencsét több helyen harántolták, így lehetővé vált nagyobb mennyiségű mintaanyag kitermelése üzemi kísérletre. A nyerskaolin iszapolási kísérleteket a sárisápi dúsító üzemben végezték el, amelyek igen kedvezően zárultak. Kitűnő eredmények születtek a hasznosítással kapcsolatos üzemi kísérletek során is. Megállapították, hogy a feltárt kaolin finomkerámiai célokra igen értékes anyagnak tekinthető. „Égetési színe olyan gyönyörű, hogy e tekintetben a külföldi iszapolt kaolinokat messze felülmúlja!” – állt a jelentésben. Elkészült a feltárt bentonit és kaolinlencse ásványvagyron becslése is, mely szerint C1-C2 kategóriában a bentonit készlet meghaladja a 8000 kt-t, a kaolin pedig a 760 kt-t. Ebből iszapolás után 150 kt az iparilag hasznosítható kaolin mennyiség.

Az igen kedvező technológiai minősítés ellenére a feltárásnál és a bányaművelésnél súlyos problémák mutatkoztak. A kaolinban kihajtott vágatokat csak különleges biztosítási módszerekkel lehetett fenntartani. A repedésekben a vízszivárgás percenként elérte a 400-500 litert, az átlagos hőmérséklete 30 C fok volt, de több esetben meghaladta a 37 C fokot is. Több munkahelyen derékig érő meleg vízben dolgoztak. Ez nem okozott különösebb problémát, szerették a bányászok. A víz gyógyhatása miatt 1-2 hét után elmúltak a reumatikus panaszaik, így szívesen vállalták a földalatti munkát. Később a szénbányából is telepítettek ide ízületi panaszokkal rendelkező vajúrokat.

A bánya művelése, a feltáró vágatok hajtása állandó nehézséget és folyamatos küzdelmet jelentett. 1959. március 6-án a 22. sz. fúrás közelében vízbetörés következett be 1200 liter/perc mennyiségben. Szükségessé vált 110 m vágat feladása és egy vízgát építése. Az abban elhelyezett csövekkel és tolózárakkal lehetővé vált a víz szabályozása. A vízzel beömlött kaolin miatt szükségessé vált a zsomp gyakori takarítása, amely sok munkát jelentett. Az innen kihordott kaolin mennyisége meghaladta az 1000 m³-t. A lent dolgozó bányászok nagyobb része a vágat fenntartásokkal és a vízbetörés elhárításának munkálataival foglalkozott. A víz hozzáfolyás miatt a kaolintestben haladó vágatokban olyan nagy nyomás és talpduzzadás jelentkezett, hogy lehetetlenné vált a megmentésük. Április 15-én a 22. sz. fúróluk környékén, a felszínen egy horpa keletkezett, amelynek átmérője meghaladta a 30 métert, mélysége pedig a 1,5 métert. A felszálló termásvíz kitöltötte ezt az üreget és tovább folyt a Bodrogba. Ez alapozta meg a végardói fürdőt. A lakosság ugyanis felismerte gyógyító hatását és a Bodrog parton kialakított gödörben deszkákból összetákoltt kis medencében elkezdtek a fürdést, de ivókúra céljára is káncban hozták haza a „gyógyvizet” környékbeli lakosok.

Megindultak a vizsgálatok, milyen módszerekkel lehet folytatni a bányaművelést. Erre több hagyományos módszer is mutatkozott: akna áthelyezés, víznívó süllyesztés, csapoló vágatok kihajtása a fekében, hidraulikus termelés. Mindegyik módszer költségnövelő tényezőként jelentkezett volna, de a jó minőségű kaolin értékesítése, felhasználása még így is gazdaságosnak tűnt. A finomkerámia ipar azonban bejelentette, hogy az évi igény csak 1500 tonna lenne. Ilyen kis mennyiség mellett a különleges víztelenítési módszerekkel a bányaművelés gazdaságossága bizonytalanná vált. A fenti okok miatt 1959-ben a bányaműveleteket beszüntették. Az aknatornyot leszerelték. Ma már csupán egy beton fedlap van az akna helyén és egy jól működő gyógyfürdő emlékeztet a nagy reményekkel indult végardói kaolinbányára.

A bánya bezárását nem a kerámia késztermékek iránt mutatkozó kereslet csökkenése indokolta, hanem az, hogy ebben az időben nem állt rendelkezésre a feldolgozáshoz szükséges gyártó kapacitás. Ekkor vetődött fel a már korábbiakban említett, Sárospatakon létrehozandó kerámiagyár építésének lehetősége. Ma a jó minőségű kerámiai alapanyagok iránt Európa szerte egyre nagyobb igény mutatkozik a régebbi bányák készleteinek kimerülése és a növekvő épületkerámiai kereslet miatt. Ezért tekinthető a végardói kaolin készlet hasznosításra váró értékes ásványkincsnek, amelynek kitermelése az újabban kifejlesztett bányászati technológiával immár gazdaságosan elvégezhető lenne.

Irodalom

Benke György: A hagyományos kerámia Sárospatakon = Széphalom 10. A Kazinczy Ferenc Társaság Évkönyve. Sátoraljaújhely, 1998.

Egey Emese: Fürdőélet Abaújban és Zemplénben = Zempléni Múzsza, VI. évf. 2. szám, 2006. nyár.

Frits József: A sárospataki kaolin előfordulás összefoglaló földtani jelentése és készlet-számítása. Kézirat. Magyar Állami Földtani Intézet (MÁFI), Budapest, 1953.

Frits József: Összefoglaló és földtani jelentés és készletszámítás a mélyfúrással és bányászati feltárással történt 1955/56. évi végardói kaolinkutatásról. Kézirat. MÁFI, Budapest, 1959.

Frits József: Végardói bentonit- és kaolin előfordulás. MÁFI évi jelentés 1956–57. évről.

Gulyás József – Kántor Mihály: Sárospatak és vidéke. Budapest, 1933.

Lengyel Endre: Összefoglaló földtani jelentés és készletszámítás a Sárospatak környéki kaolin és bentonit előfordulásról. Kézirat. MÁFI, Budapest, 1956.

Martinák Márta: A pataki kerámia hagyományai. Szkircsák Bertalanné emlékezete = Zempléni Múzsza, VI. évf. 1. szám, 2006. tavasz.

Molnár István: A Sárospataki Kerámiagyár múltja – jelene. Kézirat. 1950. Sárospataki Református Kollégium Tudományos gyűjteményeinek Adattára.

Román János: Sárospataki kerámia. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1955.

A keverőben ott ült egy fél szimfonikus zenekar

Beszélgetés Szoboszlai Péter rajzfilmrendezővel

Szoboszlai Péter 1937-ben született Diósgyőrben. 1956-ban érettségizett a sárospataki Rákóczi Gimnáziumban, 1961-ben diplomázott a Magyar Iparművészeti Főiskola belsőépítész szakán, majd ugyanettől az évtől a Pannónia Filmstúdió rajzfilmtervezője. 1965-től készít önálló filmeket. Grafikusként plakátokat, emblémákat, színházi díszletet, könyvillusztrációt tervez. 1981-től a Kecskeméti Animációs Filmstúdió rendezője. 1972-től vesz részt a szakmai oktatásban (Magyar Iparművészeti Főiskola, Kubai Televízió Havannai Animációs Stúdiója, finn YLE Televízió, Stuttgarti Képzőművészeti Főiskola, izlandi Képző- és Iparművészeti Főiskola). 1984-ben Balázs Béla-díjjal, 2010-ben a Magyar Filmszemlén Életműdíjjal tüntették ki.

A sárospataki Rákóczi Gimnáziumban tanult. Milyen volt az ötvenes évek elején pataki diáknak lenni?

Miskolcra kerültem Patakra második osztályban, mert a szüleim kivettek a református fiúgimnázium és a Földes Ferenc Gimnázium összevonásával létrejött Földesből, ahol akkor ezer gyerek tanult. Itt elég szigorúak voltak az elvárások, amelyeknek én nem nagyon tudtam megfelelni. „Tanügyi menekültként” kerültem Sárospatakra, ahol nagyon jól érzem magam. Kollégista voltam, közepes tanuló, nem volt bennem különösebb lelkesedés egyik tantárgy iránt sem. Ezt nem díjazták a tanárok, Patak mindig is tudáscentrikus volt. Akadt egy-két kiváló tanuló, őket az iskola nagyon megbecsülte. Ők képviseltek még valamit a régi iskolából. Ezt sokat emlegették, de kézzel fogható jelét mi már nem látuk az államosítás előtti időszaknak. Jobban mondva, én később igen, mert bekerültem az Újszászy családba. Ott egy teljesen más világot tapasztaltam meg az ötvenes évek propagandisztikus mindennapjaihoz képest. Négy gyermekes, nagy családba kerültem: Ágnes volt osztálytársnőm, majd később feleségem, 13 évig. Otthonra találtam náluk, befogadtak. Diákéletünket színesítette még, hogy volt egy *Kisvasút* nevű zenekarunk, amelyet a MÁV Kisvasút szponzorált: tőlük kaptuk a hangszereinket, és az ő rendezvényein zenéltünk, pl. bálokon. A testnevelő Szabó Kari bácsi fia, Szabó Csaba zongorázott, volt még egy pótzongoristánk, egy szaxofonosunk, egy nagybőgősünk, én voltam a dobos.

Budapest a következő állomás az életében, ahol 1956-ban kezdte meg a tanulmányait a Magyar Iparművészeti Főiskolán. Vannak személyes élményei az 1956-os forradalomról?

A főiskolai tanítás október elején kezdődött, alig néhány nappal a forradalom kitörése előtt. Egy családon kívül nem volt ismerősöm Budapesten. A Rózsadombon laktam egy

kis cselédszobában albérlésben, a főiskola is Budán volt, kint a Zugligeti úton. Minden ami '56-ban olyan meglepetésszerűen történt, messze tőlünk, a Belvárosban zajlott. Természetesen mi is lelkesen ott voltunk a főiskolai évfolyamtársaimmal a Március 15. téren, a Bem téren és a Kossuth téri tüntetésen október 23-án. A Margit-hídon mentünk át, a műegyetemisták pedig a Szabadság-hídon, akkor még nem volt Erzsébet-híd. Amikor a tüntetésnek vége lett, még a Sztálin szobor ledöntése előtt, néhány barátommal elmentünk a Nyugatihoz egy Tejivóba vacsorázni, majd onnan hazagyalogoltam Budára. Amikor a Rózsadombon mentem, akkor hallottam, hogy lövések dördülnek. Másnap a főiskolán értesültem a történetekről. 25-én szeretnénk volna átmenni a Kossuth térre meghirdetett újabb tüntetésre, de nem engedtek át minket a gyalogosok fahídján, így úsztuk meg a Kossuth téri sortűzet. Sokan, főleg a vidékiek a főiskolán maradtunk, a bátrabbak a Katonai Tanszék fegyvereit megszerezve, amiről később kiderült, hogy használhatatlanok voltak, bementek a városba. Valaki kitalálta, hogy mivel a főiskola kollégiuma elég szűkös, foglaljunk el a Rózsadombon egy pártiskolát a főiskola részére. Elfoglaltuk, de ezért semmilyen atrocitás nem ért bennünket. A pesti oldalra hetekig nem lehetett átmenni. A szüleimnek is nehéz volt hírt adni magamról, december közepén mentem aztán haza Miskolcra.

Az Iparművészeti Főiskolán belsőépítészetet tanult, hogy került utána mégis a Pannónia Filmstúdióba?

A belsőépítészeti nem vonzott túlságosan, a diplomamunkám meg is pecsételte ezt. Akkoriban indult a nagy lakásépítési program, és én ennek keretében azt a feladatot kaptam, hogy rendezek be egy új, két szobás lakást egy öt tagú család (papa, mama, két gyerek és a nagymama) számára. Kényszeredett munka volt, minden szabadság és kreativitás nélkül. Közben egy festő barátom kapott egy fülest, hogy a Pannónia Filmstúdióba munkatársakat keresnek. Elkísértem. A Pannóniában akkor már többen dolgoztak olyanok is, akik az Iparművészeti Főiskolán végeztek. Matolcsy György, a rajzfilmstúdió vezetője kollégaként fogadott minket, mondta: gyertek! A főiskola elvégzése után így rögtön én is oda mentem. Macskássy Gyula mellé kerültem először rajzolóként, majd háttértervezőként.

A '60-as, '70-es évek a magyar rajzfilm legendás korszaka, olyan sorozatok születtek ekkor, mint a Gusztáv vagy a Mézga család. Ön ezekben és Jankovics Marcell egészestés filmjében, a János vitézben is közreműködött. Milyen konkrét feladatai voltak, hogyan zajlott a munka a Pannónia Filmstúdióban?

A háttértervező tulajdonképpen festői munka, alkalmazkodni kell a rendezői koncepcióhoz és ahhoz a vizuális világhoz, amit a grafikai tervező kigondolt. Macskássy Gyula mellett Várnai György volt a grafikai tervező. Én az ő stílusától kicsit eltértem, oldottabb képeket festettem, és ez tetszett Macskássynak. A *Gusztáv sorozatban* a hangsúly a figurára esett, a háttér nem volt annyira fontos, azt kellett megoldani, hogy ne legyen feltűnő: mindig szürke papíron valami minimális rajz. Minden filmnek megvolt a maga különlegessége. A *János vitézben* írótként vettem részt. Volt egy János vitéz forgatókönyv pályázat, amelyen többen indultunk, Jankovics Marcell nyerte meg. A második és harmadik helyezett jutalma az volt, hogy ha tudunk együtt dolgozni Marcival, akkor

segítsünk a végső forgatókönyv megírásában. Szabó Sipos Tamással, a másik díjazottal dolgoztunk aztán így hármásban. Nagy beszélgetésekre, kajálásokra, jó hangulatú közös munkára emlékszem, ami szerintem jót tett a filmnek, de hogy személy szerint mivel járultam hozzá, arról fogalmam sincs.

Hányan dolgoztak akkor egy filmen?

Nagyon sokan: a mai filmgyártáshoz képest legalább háromszor annyian. A filmre való forgatás hallatlan technikai fegyelmet és biztonságot követelt. Ma, az elektronikus képrögzítés korában már rögtön vissza tudjuk nézni a felvett képet, akár egy másodpercnyi mozgást is. Egy filmkamera dobozában kb. tizenöt percnyi film volt, amit csak akkor tudtunk előhívni, majd megnézni, ha már az egészet leforgattuk. Ez hetek munkája. Mivel a visszanezés jóval később történik, nem nagyon lehetett hibázni, egy belógatott kéz, egy foltos cell, egy hibás kifestés hetek-hónapok munkáját tehetta volna tönkre.

1965-től saját filmeket is készített: egyéni hangú, filozofikus, szatirikus alkotásokat. Több ilyen alkotás született ekkor, nevezhetjük ezt a korszakot a magyar animáció új hullámanak is. Hogyan lett háttértervezőből rendező? Hogyan készülhettek a szocializmus idején állami pénzből társadalomkritikus rajzfilmek, nem volt cenzúrájuk az animációs filmeknek?

Görgey Gábor, akkori dramaturg a folyosón nyomta a kezembe Janikovszky Éva *Ha én felnőttné volnék* című könyvét, és bízott, ha van valami jó ötletem, csináljak belőle forgatókönyvet. Ez nagy kihívás volt, annak ellenére, hogy érdekeltek a környezetemben történő animációs kísérletek, nem voltak filmrendezői ambícióim. Különleges atmoszférája volt akkor a Pannóniának: mindent megbeszéltünk, de nem hivatalos formában, hanem bárkihez bevihettük az ötletünket, belenéztünk egymás munkáiba, napi rendszerességgel kértük-kérdeztük egymás véleményét. Tudtunk egymás terveiről, kísérleteiről. Ez nemcsak a filmekre volt jó hatással, hanem az elkészültük menetére is. A filmek külföldi fesztiválokra is kikerültek, mi is utazhattunk. A cenzúra azért működött: részben öncenzúraként, másrészt a stúdióon belül fárasztásos módszerrel. Szóval ha valami veszélyes került a forgatókönyvbe, akkor olyan tanácsokat kaptunk, hogy jó-jó, de azért ezt át kellene írni még itt és itt. Például a *Hét, te!* című filmem első forgatókönyv variációját két-háromszor kellett ezért átírom.

Hol vetítették a filmeket?

A mozikban, ahol heti műsorok voltak: megkapták a filmeket, a híradót és a kísérőfilmet, és ezt egy hétig vetítették. A híradót is. Sok mozi vállalta, hogy animációs filmeket is vetít. A *Hé, te-t* például Budapesten a Bem Moziban láttam egy akkor unikumnak számító horrorisztikus angol filmmel. A vetítések után nem kaptunk honoráriumot. A Pannónia Filmstúdiótól kaptunk havi fizetést, a produkciószámnak megfelelően.

1981-ben Kecskemétre került, amely mai napig fontos színhelye a magyar animációs filmgyártásnak. Hogyan lett Kecskemét rajzfilm-központ?

Kecskeméten 1971-ben jött létre a stúdió, hogy segítse a 60-as években annyira besűrűsödött animációs munkát. Először kiegészítő műhelymunkát végeztek itt: kifestő, rajzoló feladatokat, amiből aztán törvényszerűen önálló stúdió lett. Két televíziós produkciót, a *Megmutatom, messziről*-t és a *Gyerekek szürke háttér előtt*-öt Kecskeméten gyártották, ennek nyomán költöztem ide. A Pannónia a rendszerváltás környékén megszűnt, Kecskeméten viszont folyamatosan van azóta filmgyártás. Itt készült a *Vízipók-Csodapók*, a *Magyar népmesék* vagy a *Mesék Mátyás királyról* című televíziós rajzfilm sorozat. Idén 13. alkalommal rendezik meg a Kecskeméti Animációs Film Fesztivált, a KAFF-ot, ami évtizedek óta a hazai és nemzetközi animáció rangos versenye.

A digitális technika miatt mára teljesen átalakult az animációs filmgyártás. Mikor történt a fordulat, Ön használja az új technikát?

A rendszerváltás környékén kezdődött a folyamat, és ez fantasztikusan megváltoztott mindent. Az idő előrehaladásával az animációs filmekben való gondolkodás egyre jobban elhagyta a klasszikus filmkészítési technikát, technológiát, emberanyagot. A digitalizációval eljutottunk oda, hogy akár egyedül, otthon is meg tudok csinálni egy filmet, ha van rá időm, és megfelelően használom a kütyüket. Senki nem fogja hiányolni a festékeverőt, mozdulatrajzolót. A huszonhat filmből álló *100 éve történt* sorozatot a 90-es években kezdtem készíteni, a Duna Televízió vetítette. Én itt alkalmaztam először a digitális technikát, mert az volt a célom, hogy megmozduljon az az óriási képanyag, amit a 19–20. század fordulójától (ez a fotózás, filmezés, reklámok, napilapok őskora) kezdődően összegyűjtöttem. A digitális technika segítségével például egy kebelkrémet reklámozó hölgy ki tudja tární a blúzát, egy Amerikába induló kivándorlóhajó úszni tud a felíródo búcsúlevél betűin, stb. Ilyen gesztusok miatt kezdtem el alkalmazni a digitális technikát. Itt már nincs meg az az élmény, hogy a nagy keverőben ott ül egy fél szimfonikus zenekar és Hidas Frigyes vezetésével arra vár, hogy a filmed alá muzsikáljon. A *Több mese egy sorban* című filmem készítése közben is ez történt. Én egyébként kisebb zenekarral, általában Tomsits Rudolfékkal dolgoztam, de a végén már ő is lemezen hozta a zenét.

Mikor és hol kezdett el tanítani?

A tanítást az Iparművészeti Főiskolán kezdtem 1972-ben, aztán a Képzőművészeti Főiskolán is tanítottam. Grafikusoknak tartottam bevezetést az animációba, lényegében kinyitottam számukra a Pannónia Filmstúdió ajtaját. Amikor én jártam a főiskolára, ott még nem volt animációs oktatás. A Képzőn nehezebb volt a kommunikáció a diákokkal, őket nem érdekelte hivatásszerűen az animációs filmkészítés technikája.

Kecskeméten tizenöt éve tanít gyerekeket animációs filmkészítésre, miért tartja fontosnak ezt?

A gyerekek mindig jelen voltak az életemben, a filmjeimben, a tanításban. Nyugdíjba kerülésem után gondolkoztam azon, hogy szeretnék még valamilyen formában dolgozni. Így találtam ki a szakkört, amit a Kecskeméti Ifjúsági Otthon be is fogadott. Sajnálom, hogy nem a filmstúdió keretében indult, ott talán még jobb helye lenne. Rengeteg gyerek meg-

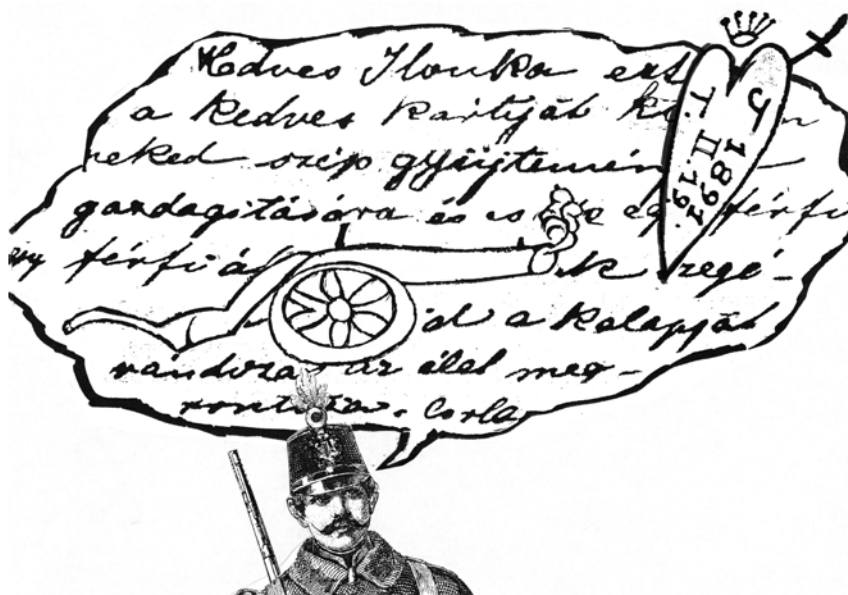
fordult a foglalkozásokon az évek alatt, de érdekes módon még a legtehetségesebbek sem folytatták ezen a pályán, alig van valaki, aki ma animációs filmeket készít közülük.

A legutóbbi filmjét, a Gyerekek vörös tájban című animációs dokumentumfilmet is gyerekekkel készítette, hogyan jött ez az ötlet?

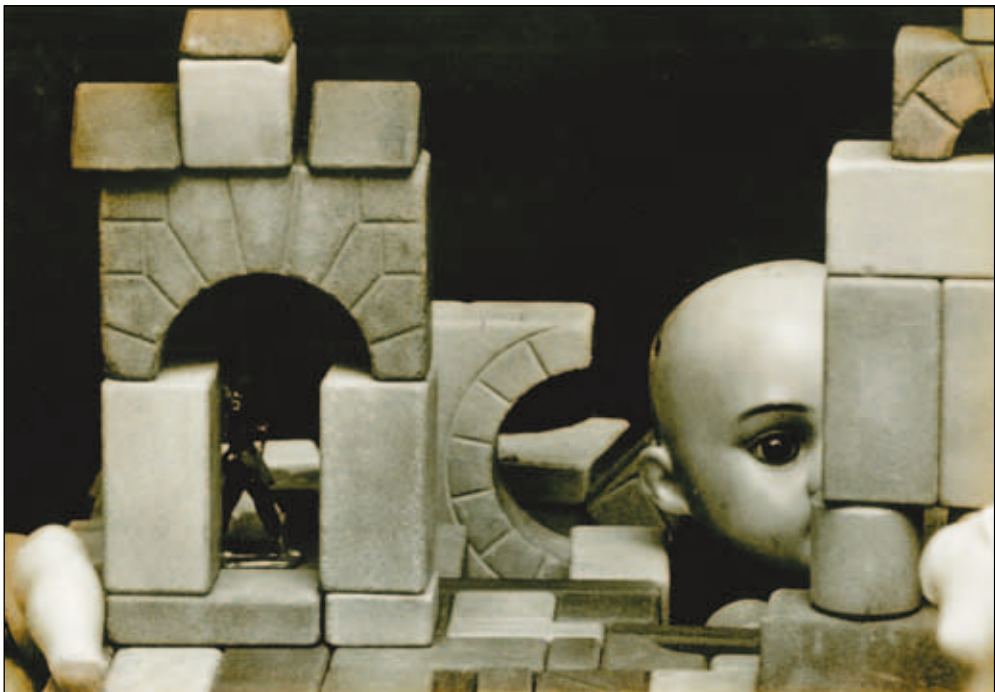
Pedagógiai tapasztalatom, hogy az animálás kibeszélés a gyerekek számára, sokan terápiaként használják ezt a kecskeméti Képről Képre Animációs Műhelyben is. Most is van nálunk egy kisgyerek, akivel beszélgetni nem lehet, de szívesen animál, olyan ez, mintha pszichológushoz járna. A 2010-es vörösiszap katasztrófa után két hónappal jelentkeztem a devecseri iskolánál, hogy szeretnék a gyerekeknek egy terápiás workshopot tartani. Mögöttes gondolatként persze ott volt, hátha ebből születik majd egy rövidfilm. A levelem elkallódott, de egy évvel később, amikor újra írtam, azonnal válaszoltak. Benyújtottam egy forgatókönyvet az MNKA-hoz, és majdnem két évvel az események után munkához láttunk. Többször elmentem asszisztensekkel Devecserre, csináltunk egy workshopot, kiválasztottuk a gyerekeket, akik elmondták a történeteiket. Sajnos késésben voltunk, az emlékek ekkorra már eléggé megkoptak, sokkal jobb dumákra számítottam, belefáradtak a történetük elmesélésébe.

Azért ezzel együtt is megrázó alkotás született!

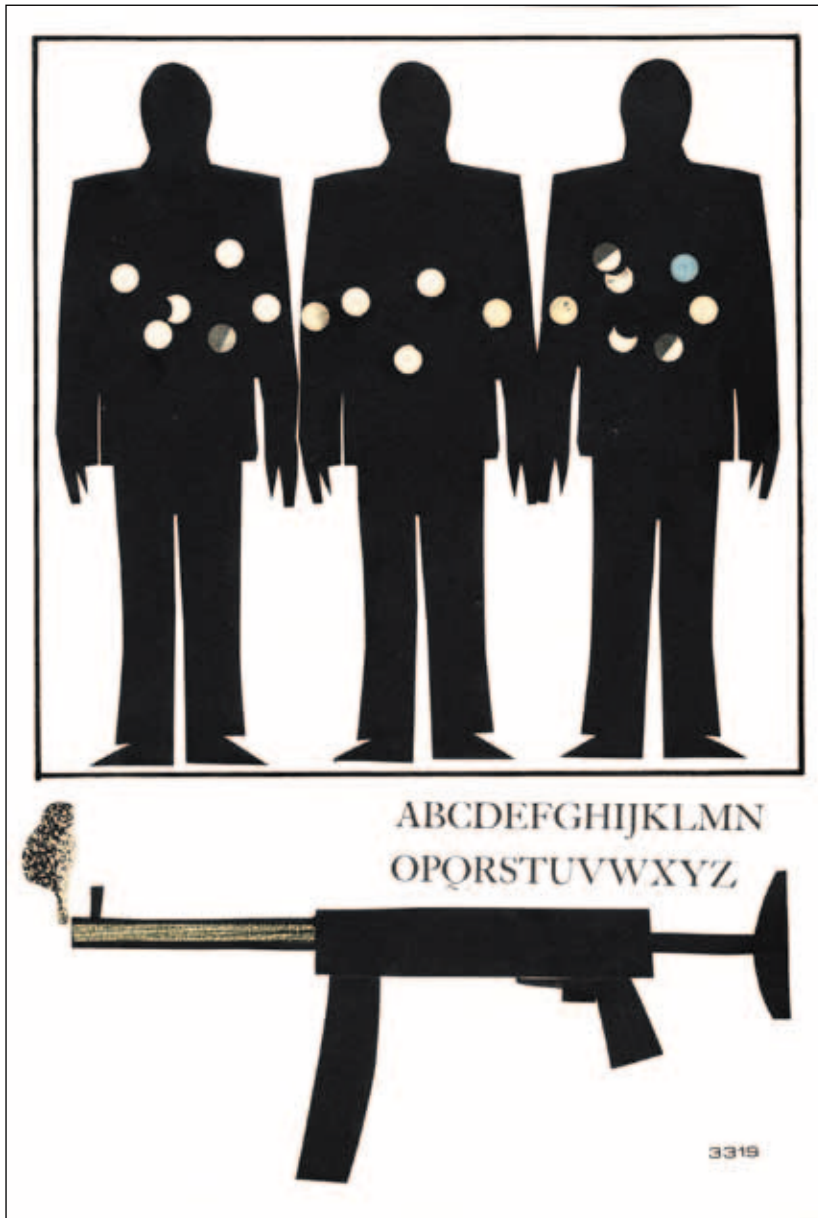
(A beszélgetést Földy-Molnár Lilla készítette.)

100 éve történt; filmsorozat (2005-2011) – filmkép

Játék-klip (1990) – filmkép

Ellopták a vitaminomat – könyvillusztráció

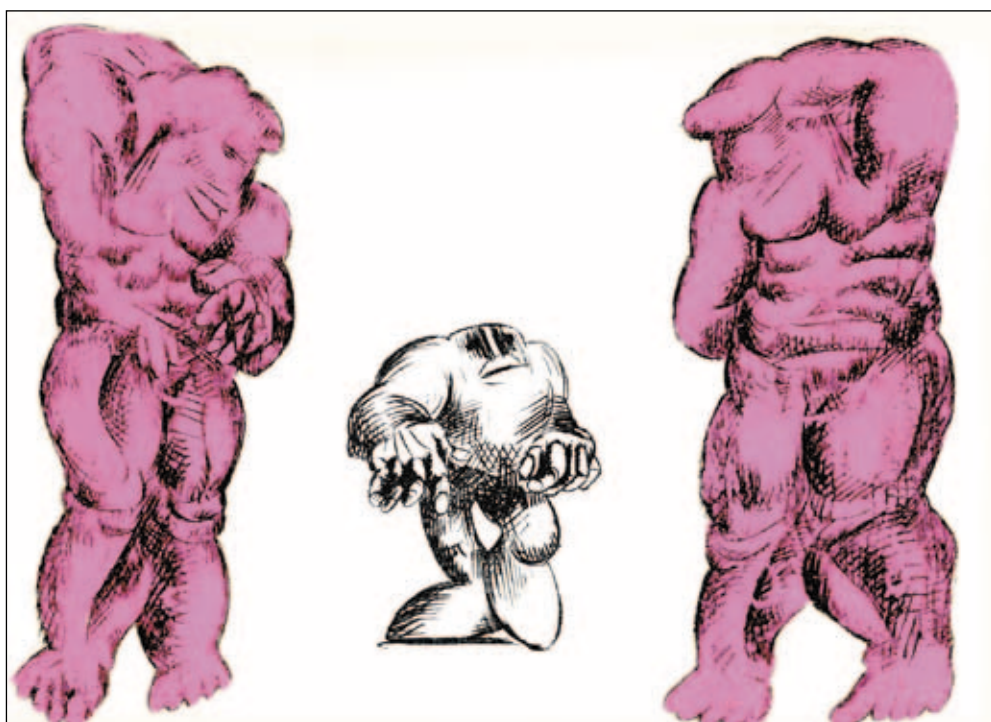
A szárnyas Fifi – filmplakát

Filmterv – vázlat

Leltár (1999) – filmkép

Rend a házban (1970) – filmkép

Könyvillusztráció (2000)

Szent Mihály-napi játékok (1992) – filmkép

Gyerekek vörös tájban (2013) – filmkép-gyerekrajz

Kiállítási plakát (2005)

Venczel Sándor

Színházi egypercesek Kaposvárról

1. A lányok, a lányok

A gazdasági igazgató még a tengerhez legközelebbi magyar városban dolgozott importanyag-gazdálkodóként, amikor megnézte városa művházában a színház egyik előadását. Gyönyörű nők varázsolták el érzékeit, akik egy Shakespeare művel bizonyították, hogy lám a klasszikusokat is lehet élvezni. Munkába állása után első dolga volt megkeresni a darabban látott lányokat, ám óriásit csalódott, amikor bemutatták a darabban szereplő színésznőket és statisztákat. Rájött, hogy hiába törekszik a színház a valóság és a színpad közti különbség eltüntetésére, a nőknél ez a kísérlet sikertelen: a darabbeli gyönyörű és kívánatos nők helyett csak szürke, kis ázott verebeket látott a színház büféjének félhomályában. Gyorsan ivott egy unikumot.

2. Felvételi beszélgetés

A gazdasági igazgató, aki N. városában importanyag-gazdálkodó volt, panaszkodott egyetemi barátjának, unja már a bűrtorgyári állást, izgalmasabbra vágyik. Egyetemi barátja, aki egy alföldi színház gazdasági igazgatója volt, javasolta, olvassa el a Magyar Közlönyt, gazdasági igazgatót keresnek egy dunántúli színházba. A leendő gazdasági igazgató megírta pályázatát, majd behívta az igazgató ismerkedésre. A leendő gazdasági igazgató izgalma csak akkor csillapodott, amikor az igazgató kérésére, hogy mutassa diplomáját, elmesélte, hogy az a Színművészeti Főiskolán van, mivel már kétszer is a harmadik fordulóban esett ki a filmrendezői felvételig. Ez látszólag imponált az igazgatónak. A leendő gazdasági igazgató így már meg merete kérdezni, mi az esélye elnyerni az állást, mire az igazgató azt mondta: „Tudja, maga túl civilizáltnak tűnik ehhez a beosztáshoz.”

3. Reklámpóló

A gazdasági igazgató már több hete K. város színházánál dolgozott, amikor a nyári színház büféjében arra lett figyelmes, hogy a színház festője már jócskán az alkohol hatása alatt olyanokat mondott róla, amit többi munkatársa is csak pironkodva tudott hallgatni. Többször is próbálták jelezni a festőnek, hogy ez a szőke, magas fiatalember az új gazdasági igazgató, ám a festő nem értett a jelekből. A gazdasági igazgató nem akarta még nehezebb helyzetbe hozni a festőt, így bevallotta, hogy ő az új főnök. Erre a festő nagyon elszégyellte magát, és megfestette az ország első olyan pólját, amely színházat reklámozott. Hordta is a gazdasági igazgató majdnem tíz évig.

4. Díszlettervező

A gazdasági igazgatótól megkérdezte a nagyoperett kijelölt díszlettervezője, hogy mennyi pénz van a produkcióra. A gazdasági igazgató azt mondta, mindegy. Erre a díszlettervező odament a talponálló pultjához, és hozott még három unikumot. A harmadikat a szcenikának hozta, aki nagyon büszke volt arra, hogy ő az ország egyetlen női szcenikusa, vagyis szcenikája. Megitták az italt. Most a szcenika próbálkozott megtudni a keretet. Erre a gazdasági igazgató azt mondta, hogy 111 ezer 111 forint, nem megmondtam! Aznap este még sokat ittak és beszélgettek, de a díszlettervező úgy megsértődött, hogy több hónapig nem beszélt a gazdasági igazgatóval, aki még ma sem tudja mit rontott el.

5. Az első este

Az igazgató már több hete nem beszélt a gazdasági igazgatóval, aki azt hitte, ez így természetes. Egyébként neki sem volt beszélőpartnerje az igazgatóval, mindketten végezték a dolgukat. De egy este az igazgató meghívta magához a gazdasági igazgatót. Fölbontottak egy üveg bort, és az igazgató elővett egy fenyegető tanácsi levelet, amely a bér-alap túllépését vetítette elő. A gazdasági igazgató ezt könnyedén megcáfolta. Leültek a szőnyegre, bekapcsolták a tévét, és nézni kezdtek egy magyar tévéjátékot. Közben megérkezett a főrendező, aki lelkesen invitálni kezdte őket az egyik színészlakás bulijába. „Menjünk?” – kérdezte az igazgató a gazdasági igazgatót és hosszan a szemébe nézett. „Menjünk” – mondta a gazdasági igazgató.

6. Jól dolgozom?

A gazdasági igazgató már egy évet dolgozott a színháznál, de még mindig nem kapott visszajelzést arra vonatkozóan, hogy jól végzi-e a munkáját. Egy nyárba hajló évadvégi estén, a színház melletti parkban sétáltak az igazgatóval. Megkérdezte tőle, elégedett-e a munkájával. Az igazgató gondolkodás nélkül válaszolta: „Ha én azt tudnám! Gondolod, hogy nem gyötör engem is gyakran a kérdés, hogy vajon jól csinálom-e?” Nem tudott erre mit mondani a gazdasági igazgató, de soha többé nem tette fel ezt a kérdést egyetlen későbbi igazgatójának sem. A séta után beültek a parkkal szembeni állomás restijébe, és jól bevacsoráltak.

7. Lejtős tánc

A színház igazgatója évadzáró bulit rendezett az igazgatóság szálláshelyén. Június vége volt, ragyogóan sütött a nap. A bérelt ház kertjében szólt a magnó, többen hoztak italt, mások nem. Természetesen a gazdasági igazgató is hivatalos volt a buliba. Komoly, férfias kortyokkal ismerkedett a vörösbor értékeivel, amikor az igazgató jelezte, hogy beszélni szeretne vele. „Egyikünknek józannak kell maradnia, hogy figyelmeztesse a másikat, ha valami hülyeséget csinálna. Jó? És ez most legyen te!” – mondta az igazgató nagy komolyan, ám kissé már akadozó nyelvvél. Mit tehetett a gazdasági igazgató, elvállalta ezt a hálátlan feladatot. Később csak arra emlékezett, hogy az igazgató a Csárdáskirálynővel

tűnt el valamikor, feltehetően a lejtős tánc után. (Erősen lejtett a kert, innen a tánc elnevezése.) Nem szólt neki, úgy vélte, ez nem tartozik a hülyeségek közé. Később sem bánta meg döntését.

8. Béla vagyok

A gazdasági igazgatónak mesélte M. S. színész: Egy éjszaka a bárból felvittek egy nőt a szemközti színészházba, ahol a színész gyorsan ágyba vitte, majd végezvén, átküldte a másik ágyon fekvő idősebb táncos-komikushoz. A kolléga maga mellé engedte a luvnyát, majd a paplan alatt nyújtotta a kezét bemutatkozásra: Kezitcsókolom, Béla vagyok, aztán megadta a nőnek ő is, ami megillette. A színészt egy év múlva kirúgta az igazgató. Húsz év múlva felhívta telefonon a gazdasági igazgatót, mint munkanélküli, hogy segítsen rajta. Meg is beszéltek másnapra egy találkozót, ahová a színész nem ment el. Soha többet nem látta a színészt a gazdasági igazgató. Tíz év múlva tudta meg utolsó feleségétől, hogy már évekkel korábban meghalt májrákban.

9. Kutyák, autók

A gazdasági igazgató két évig egy nyári színház igazgatója is volt egy balatoni üdülőlőfalú kápolnái tövében. A főrendező egy négy személyes modern darabot rendezett, amelyben nagy-nagy csöndnek kellett lenni. Utasította hát a gazdasági igazgatót, menjen végig a környező házakon és hallgattassa el előadás alatt a kutyákat. Hiába mondta a gazdasági igazgató, hogy ez nem fog menni, a főrendező ragaszkodott elképzeléséhez. Körbejárta hát a gazdasági igazgató a dombot. Visszatérve megnyugtatta a főrendezőt, hogy este csend lesz. A kutyák persze aznap este is ugattak, de addigra már új zajforrást fedezett fel a főrendező, mégpedig a zajos autókat. Utasította hát a gazdasági igazgatót, hogy zárassa le a környező utcákat az előadás idejére. Hiába magyarázta a gazdasági igazgató, hogy ezt nem fogja a helyi tanács megtenni, a főrendező ragaszkodott elképzeléséhez. Körbejárta hát a gazdasági igazgató a dombot, újra és újra. A többit nem mesélem.

10. Csóllátás

Alig néhány hete dolgozott még a gazdasági igazgató mint gazdasági igazgató, amikor azt mondta neki az igazgató: „Gyere el velem N-be, visszavisszük az ottani művháznak a hordozható fényszabályozójukat. Igazgatójuk már többször is sürgetőleg rámteléfonoált.” „Menjünk!” – mondta a gazdasági igazgató, aki szeretett volna közelebb kerülni az igazgatóhoz, és úgy vélte a közös utazás jó alkalom lenne erre. El is indultak az igazgató ötajtós, kormányváltós autójával. Nyár volt, meleg és szikrázó napfény! Alig-alig szóltak egymáshoz. Egyszer csak a gazdasági igazgató észrevette, hogy az igazgató gyakran forgatja fejét jobbra, balra, középre, majd megint jobbra, balra, középre. Már az út felén is túl voltak, amikor vette a bátorságot és megkérdezte az igazgatót, miért forgatja a fejét? „Hogy ne legyen csóllátásom.” – válaszolta az igazgató komolyan. A gazdasági igazgató nem mert rákérdezni: „Ez komoly?”

11. Svédgomba

A gazdasági igazgató egyszer volt csak fogadáson K. város tanácsa dísztermében. Svédasztalos fogadás volt, tele az asztal finomabbnál finomabb ételekkel. Köztük volt a svédgomba is. A gazdasági igazgató, mint szegény sorban felnőtt vidéki gyermek, még soha nem evett svédgombát. Legyőzte otthonról örökölt finnyásságát, megkóstolta. Nagyon ízlett neki! Észrevette ezt G főrendező, aki figyelmeztette, vigyázzon a gombával, mert megárt belőle a sok. Nem így történt. Ellenben a gazdasági igazgató, örülvén, hogy sikerült legyőzni gátlásait, jócskán iszogatót a bőven feltálatl italokból. Az így táplált öntudattól is hajtvá – hazafelé az éjszakai úton – kemény szavakkal illette a város vezetését. G főrendező próbálta nyugtatgatni és egyben biztatni: „Hidd el, nem függ tőlük az életed! Te döntöd el, hogy ki leszel, vagy mi leszel!” Nagyon jól esett ez a gazdasági igazgatónak!

12. Kuka

A gazdasági igazgató felesége gyakran elmesélte azt a történetet, amelynek végén a gazdasági igazgató és K., a színház szakszervezeti titkára erős alkoholos befolyásoltságban egy kuka mögé heveredtek. Hazafelé mentek éjszaka, talán már másnap hajnal is volt, amikor egyszer csak eltűntek az asszonyok szeme elől. Meg is lett ennek az eredménye: nem csak a hosszan tartó nevetésben, hanem a szakszervezettel való kapcsolat erősítésében. Habár abban soha nem volt semmi baj, hisz B. igazgató erősen kézben tartotta mind a szakszervezetet, mind a pártot! De azért olyan jó volt a kukák mögé heveredni!

13. Presszóban

A K. városában töltött első napok egyikén B. igazgató, A. rendező és az új gazdasági igazgató beült K. város első számú presszójába. Talán konyakot ittak, talán mást, elég az hozzá, hogy A. rendező elmesélte, hogy a főiskolán arra tanította osztályfőnöke, hogy eleve, minden megfontolás nélkül gyűljölje a gazdasági igazgatókat. Nem tudott mit mondani erre a gazdasági igazgató, csak nyelt és hallgatott. Aztán, hogy növelje megbecsülését, elmesélte, hogy még bütorgyári import-anyag gazdálkodóként meghozatta egyik nyugati partnerével Konrád „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz” című művét. – Érdekel benneteket? Most A. rendező hallgatott nagyot. Összenézett B. igazgatóval, szemükben gyanú, hátha provokátor a gazdasági igazgató. Néhány perc múlva döntöttek, hogy nem az, és elmesélték, kik a besúgók a színházban. Jól megjegyezte az estet és az elhangzottakat a gazdasági igazgató. (A. rendező jó tanítványként talán ma is gyűlöli a gazdasági igazgatókat.)

14. Esőnézőben a dombtetőn

A gazdasági igazgató pályafutásának legszebb pillanatai közé tartozott, amikor B. igazgatóval esőnézőbe mentek a hegyre. Így történt: a balatoni üdülőfaló dombja tetején egy vörösre festett kápolna tövében tartotta nyári előadásait a színház. Költségvetésük erősen függött a jegybevételtől, amely pedig ugyanilyen erősen függött az időjárástól, amely pedig ugyanilyen erősen függött az égi hatalmaktól. Ezért tehát A. igazgató és a gazdasági igazgató mindennap késő délután az előadás előtt egy-két órával fölmentek a domb

legmagasabb pontjára, és onnan kémlték az eget: lesz eső, vagy megússzák anélkül? Itt a dombtetőn nagyokat néztek, és még nagyobbat hallgattak. Talán imádkoztak is közben. Mindenesetre, nem nagyon verte szét eső a nyári színház előadásait! Legalábbis így emlékezik erre ma is a gazdasági igazgató.

15. Béla beteg

A. igazgató fővárosi távollétben volt, amikor megbetegedett S. B., a „János vitéz” Jancsija. Lett erre gond, fűhöz, fához kapkodás! A főrendező sem volt a városban, így a gazdasági igazgató, hogy megcsillogtassa vezetői erényeit autóbárába ült (a színház fekete Volgájába), és meglátogatta a szolgálati lakásában fekvő ifjú színészt. S. B. valóban lázasnak tűnt, influenzás lehetett, ahogy ezt elmesélte a gazdasági igazgatónak. Orvosnál is volt, aki nem engedélyezi az éneklést. „De hát, nem is tudnék!” – mondta szinte suttogva S. B., aki máshol vezető színész lett volna, ám K. színházában nem volt semmilyen hivatalos osztályozás. Másnap őrjöngve rohant be az igazgató a gazdasági igazgató szobájába! – Nem elég, hogy nem vigyázott magára Béla, hanem Te még beteglátogatóba is mész hozzá, ápolgatod, dédelgeted!” Örökre megtanulta a gazdasági igazgató, hogy csak az egészséges színészt szeresse.

16. Az első revízió

Élete első revízióját is K. városában élte át a gazdasági igazgató. A nyitó értekezleten türelmetlenül ült a székén a főrevizor, alig bírta kivárni a tárgyalás végét. A gazdasági igazgató, hogy lássa igazgatója, hogy milyen áldozatokra is képes ő, meghívta a főrevizort egy italra a színház büféjébe. Ment is vele boldogan a főrevizor! Gyorsan megivott néhány fröccsöt, így aztán már megnyugodva árulta el, hogy jövő héten kezdenek csak. Mindezt nagyon titokzatosan mondta, mélyen a gazdasági igazgató szemébe nézve. Nem értette ezt a gazdasági igazgató, de nem zavarta különösen. Ittak még néhány nagyfröccsöt, aztán mindenki ment a dolgára. Azóta több revízió is átesett a gazdasági igazgató, ám a revizorok bűvös tekintete meg sem közelíti azt a régi tekintetet.

17. A strigula

K. városának revizorai elkészültek a jelentés-tervezettel. A szabályok szerint megküldték ezt a színház vezetésének. B. igazgató szokása szerint beleolvasott, aztán látva, nincs benne semmi komoly fenyegetés, átadta a gazdasági igazgatónak olvasásra. A gazdasági igazgató mondatról mondatra elemezte a dolgot, végül a revízió kritikája hosszabb lett, mint maga a revíziós jelentés. A bíráló két nagy poénra épült fel: 1. A revízió néhány centiméterrel elnézte a nagy szürke könyvben a K. színházra vonatkozó előírásokat, így a színházon az Operaház feladatmutatóinak teljesülését kérte számon! 2. A revízió túlszolgáltatokat számolt el egy bizonyos „Strigula” című darabra! Régi színházi emberek, de talán még a maiak is tudják, hogy a strigula nem egy előadás, hanem plusz szolgáltatás a művészeknek és művészeti dolgozóknak bizonyos alapfeladatok teljesítése esetén. A színház megküldte észrevételeit. Ezzel a történetnek vége.

18. Juli eladása

A Magyar Televízió autója még a próba megkezdése előtt érkezett K. színházához. A felvételvezető lázasan kereste az igazgatót, de B. még nem érkezett meg a fővárosból. A gyártás el akarta kérni B. Julit, mert nem sikerült egy felvétel, és már csak aznap volt forgatási lehetőség. B. igazgató helyett a gazdasági igazgatóval tárgyalt a felvételvezető, aki pénzt ígért a színháznak, ha aznap estig kiengedik Julit. Meg is állapodtak a pénzben. Nem írtak alá semmilyen szerződést, hisz úriemberek között ez nem szokás. Néhány óra múlva megérkezett B. igazgató: dúlt-fúlt mérgében, „Hogyan mondhattatok le – ráadásul pénzürt cserébe! – egy színpadi próbát!” – Na és hol az a pénz? – kérdezte, miután megnyugodott kissé. A gazdasági igazgató bevallotta, nincs készpénz, majd utalják! Erre aztán harsány röhögésbe kezdett B. igazgató. A Tévé, a Tévé? (Persze nem jött meg a pénz – a gazdasági igazgatónak dupla szomorúság!)

19. Ha fel tudok állni

Nagyon örült a gazdasági igazgató, amikor J. visszatért a fővárosból K. városába. Már az első néhány napok egyikén – egy József Attila előadás után – beültek a sarki presszóba unikumozni. Nem sokat beszélgettek, de értették egymást. A gazdasági igazgató jól tudott hallgatni, és ezt J. is szerette. Hallgatott, akkor is, amikor 1980-ban a balatonboglári Vörös Kápolna mellett J.-vel játszotta a Csata nevű szerencsejátékot kártyával és J. elnyert tőle majdnem egy százast! Hallgatott akkor is, amikor J. így szólt a színészbüfében: „Ha föl tudok állni, odamegyek a büféhez, és iszom még egy unikumot. Ha nem tudok fölállni, akkor hazamegyek.” Így történt.

20. Az első fegyelmi

A gazdasági igazgató első fegyelmijét a múlt század nyolcvanas éveinek a legelején kapta. Súlyos bűne az volt, hogy a színház gépkocsijával utaztatta Dégi Pistát Miskolc és K. városa között, és azt a menetlevelek is bizonyították. (Dégi Bereményi klasszikus darabjában játszotta Halmi apját. Sajnos, pillanatok alatt összebarátkozott a Színház tér kártyásaival – és ez később komoly fejtöréseket okozott a gazdasági igazgatónak.) Az akkori szabályok nem engedték, hogy tiszteletdíján kívül a vendégművész más költségtérítésben is részesüljön. A gazdasági igazgató 2000 forintos pénzbüntetést kapott. A továbbiakban a menetlevélen az ő neve szerepelt. Néha valóban utazott, többségében azonban nem. Így aztán papíron beutazta a gazdasági igazgató az egész országot. Jó volt ez így.

21. Az első szerep

A gazdasági igazgató közgázos egyetemi színjátész volt ifjúkorában. (Nem kisebb tehetségű fiatalember rendezte egy évig, mint M., a későbbi színész, aki a K. J. Színház igazgatója lett 2011-ben!) De sohasem vágyott rá, hogy valaha igazi színpadra lépjen. Mégis egyszer, az előadás előtt tíz perccel derült csak ki, hogy kevés a statisza a Hajrá, Samu! című gyermekdarabban. (Írta Spiró.) Szerencsétlenségére éppen az ügyelőpult mellett álldogált, így nem volt mit tenni, a gazdasági igazgatónak is be kellett állni statisztálni. A

jelenben játszódtott a darab, így öltözködni sem kellett, sminkelni meg még kevésbé. Nem volt más feladat, mint drukkolni Samunak az iskolai tornaversenyen. A darabbeli tanár persze nem állotta meg, hogy a szerepből nem kilépve, csöppnyi kedves iróniával oda ne szóljon: Tiszteletem igazgató úr! Természetesen a statisztálásért egy fillért sem kapott a gazdasági igazgató. Hogy miért? Mert a gazdasági igazgató nem engedte!

22. I am csopi

K. város színháza az elsők között szerepelt külföldön. B. igazgató elődjével Zs. igazgatóval felvette a kapcsolatot Varasd színházával, és évente-kétévente cserejátéokra került sor. A társulat örömmel utazott Jugoszláviába, hisz akkoriban egy normál állampolgár csak három évente utazhatott külföldre. De sokat számított az is, hogy Varasdon nagyobb volt az árubőség, és jóval magasabb volt az életszínvonal, mint K. városában. 1979 júniusában a gazdasági igazgató még nem is volt gazdasági igazgató, de B. igazgató úgy gondolta ismerkedésnek jó lesz a varasdi vendégjáték. Így történt, hogy a gazdasági igazgató megilletődötten és eléggé hallgatagon üldögélt a színház művészbüféjében az előadás után, amikor meghallotta, hogy a szomszéd asztalnál K. színházának egyik csoportos szereplője tört angolsággal próbálja elmagyarázni helyzetét egy horvát kislánynak: I am csopi! Érted, I am csopi! A kislány bólogatott, bólogatott és huncutul mosolygott.

23. Hogyan győzte le a színész a maszekot?

M. S. színész úgy szerette az éjszakát, ahogyan huszonévesen szeretni lehetett a hetvenes évek közepén. Az egyik éjjel megismerkedett K. város egyetlen bárjában egy gazdag vállalkozóval (akkoriban inkább maszeknak nevezték), akivel nagyot ittak, nagyot ettek, és így tovább. Hajnalban a vállalkozó versenyt akart inni a színésszel, ám M. S. okosan másnapra javasolta a férfias küzdelmet. A következő nap este tízkor – az előadás után – kezdődött a nemes verseny, ha minden igaz, vodka volt a megállapodott ital, és egy havi gázsi a tét. Egymás után hajtották fel a felesek, míg végül a vállalkozó a második palack után elaludt. M. S. a színész ivott még egy kortyot, csak úgy a maga öröme és hazament. Csak kevesen figyeltek fel arra, hogy a színész a verseny során egyre gyakrabban megy ki a dolgát végezni. Azt pedig senki sem tudta, hogy a WC tartályban egy üveg zsír volt gondosan elhelyezve nagykanállal. Így hallotta ezt a gazdasági igazgató 33 évvel ezelőtt, nem mástól, mint M. S. színésztől.

24. Részeg tanító

A G. Gy. a színház állandó vendégrendezője Bambini di Praga című filmje forgatásához díszleteket és jelmezeket kölcsönzött a színházból. Befejezték már a tárgyalást a gazdasági igazgatóval, aki nagy bátran azzal az igénnyel állt elő, hogy szívesen szerepelne a filmben! G. rendező mosolygott a bajsza alatt, majd határozottan igent mondott. Néhány nap múlva, a kor szokásai szerint taxi vitte a színészeket K. városából Budapest külvárosába, a forgatás helyszínére. Ott tudta meg a gazdasági igazgató, hogy ő fogja játszani a részeg tanító szerepét. Szövege nem volt, csak inni kellett neki sokat, majd összeesni a vizeldében, ahol aztán levizelik. Szép kis szerep! Mind a büfében, mind a stáb tagjai

között nagy sikere volt a gazdasági igazgatónak! A színházban azonban csak néhányan gratuláltak: a többség nem ismert rá a vetítővászonon!

25. Tóth Jóska köszöntése

A gazdasági igazgató a nyolcvanas évek legelején egy esős tavaszi délelőtt elhatározta, hogy személyes kapcsolatokat alakít ki színháza fenntartójánál, K. városa tanácsánál. Megnézte hát a naptárat és látva, hogy közeleg József napja, bejelentkezett a Kulturális Osztály pénzügyi csoportvezetőjéhez. Tudván, hogy a hivatalnokok háklisak rá, kitisztította a cipőjét, vett egy üveg vörös bort, és bejelentkezés után megjelent T. J. irodájában. Illően felköszöntette a csoportvezetőt, leültek egy megkopott kárpitú ülögarnitúrára. Próbálkozott a gazdasági igazgató a jókedvű beszélgetéssel, ám minduntalan a színházhoz lyukadtak ki. Nem lett volna baj, de nyilvánvalóan ég és föld különbség volt kettejük között a színházat illetően. A gazdasági igazgató kezdetben azt remélte, hátha a csoportvezető hoz valami szeszes italt, ami föloldja a kettejük közti feszültséget, ám nem így történt. Megitták a kávékat, aztán nagyokat, de nem jókat hallgattak. Végül a gazdasági igazgató unta meg a jó kapcsolat teremtését célzó együttlétet, felállt, elköszönt és elment.

26. Csárdáskirálynő

(Aki poénra vágyik, ne olvassa.) A gazdasági igazgató csak egyszer látott operettet 27 éves koráig. Első egyetemi rendezője az Operettszínházban volt rendező, és hát meghívta a színjátszó csoportot, így illet elmenni. Ettől sem lett nagy kedve az operetthez. De amikor K. városában Ács Jani elkezdte rendezni a Csárdáskirálynőt, bizony lemondott a színészbüfé jóféle rexcsatáiról, ott ült a próbán megszeppelve, mint egy kisgyerek. A Csárdáskirálynő nagy siker lett: nézte munkás, paraszt, értelmiségi egyaránt: mindenkinek azt nyújtotta, amit ő szeretett a darabban. A gazdasági igazgató ekkor döbbsen rá, hogy micsoda marhaság műfajok szerint válogatni, sőt finnyáskodni. A darab igazi dráma lett, és hiába volt a vége happy, mégis ott maradt a nézőben valami keserű íz – úgy az egész világot, de főképp a hatalmasokat illetően. Még ma is majd megszakad a gazdasági igazgató szíve, amikor eszébe jut Olsavszky Évike, ahogy alig hallhatóan elkezd énekelni: Hajmási Péter, Hajmási Pál, a barométer esőre áll...

27. A bonvivánt elverik

A múlt század hetvenes éveinek végén Bereményi írt egy nagyszerű darabot K. város színházának, vagy inkább Gothárnak: Halmi, vagy a tékozló fiú. (Hamlet parafrázis: Kondor, Lili, Rózner és Gyimesi, mind igazi magyar figura a hetvenes évekből.) Dégi Pista, aki vendégként az Apát játszotta összebarátkozott a szintén vendég Bonvivánnal, aki a Csárdáskirálynőben játszotta Edvin szerepét. A Bonviván lázadó, erőszakos és naiv fiatal színész volt, aki valamiért (ki tudja miért) Dégit szemelte ki ideáljának. Dégi élvezte ezt a szerepet is, és hagyta, hadd járjon nyomában a színész. Jó is lett volna ez így, de néhány hét után a Bonviván úgy gondolta, a színháznak kötelessége tagnak szerződtetni Dégit. Felment hát (jelmezben!) B. igazgató irodájába egy este előadás előtt, és lázas szemmel, művésztől eltökélten követelte, hogy B. igazgató azonnal szerződtesse Dégit, mert ha

nem, akkor, akkor nem lesz aznap előadás, mert ő nem lép fel! A többit hallomásból tudja a gazdasági igazgató: B. igazgató egy dzsúdó fogással földre (szőnyegre) döntötte a Bonvivánt, hasára ült és elverte (többször pofán csapta), miközben azt ordította: Takarodj azonnal a színpadra, te gazember! Így is történt. A Bonviván fölkelt, csöndben lement az öltözőjébe, rendbe hozta magát, és ragyogót játszott aznap este. B. igazgató pedig beült Wartburgjába és hazahajtott a Dimitrov utcába!

28. Vendéjáték tárgyalása

N. városából érkezett K. város színházába a művelődési ház tárgyaló küldöttsége. (Akkor még nem volt a megyeszékhelyen színház, így nem volt kötelező az egerszegi előadásokat választani!) Tudni való, hogy a gazdasági igazgató N. városából való, így különös gonddal készült fel a kanizsaiak látogatására. Különféle átlag-ár modelleket készített arra vonatkozóan, hogy mennyit kérjenek előadásoként attól függően, hogy melyik produkcióból hány előadást rendeznek. Mindezt jól megjegyezte, kezdődhetett hát a tárgyalás. Nagy öröm volt a találkozás a földiekkel! Büszke volt a gazdasági igazgató, hogy ilyen komoly színházban felsővezető, így viszi a kanizsaiak jó hírért! Folyt szépen a tárgyalás, amikor a törvény szerint elértek a konfliktushoz: a művháznak nincs elég pénze. 24.700 forintra kalkulálta az átlagárát a gazdasági igazgató – úgy számolta, ha ennyit fizetnek előadásoként, akkor eléri a vágyott plusz tíz százalékot. De végül a kanizsaiak lealkudtak 700 forintot előadásoként, így alig érte el K. város színháza az előző évad bevételét. Mindezt olyan ügyesen csinálták, hogy se B. igazgató, se a gazdasági igazgató nem vette észre!

29. Éjszakai élet K. városában

Ezt a történetet is csak hallomásból ismeri a gazdasági igazgató, de olyan kedves történet, és olyan sokszor elmesélte már, hogy egyre bizonytalanabb a mesélőt illetően. Ma úgy emlékszik rá, hogy M. S. a nagytermészetű színész volt az, akitől hallotta, ő pedig valamelyik éjszakán a Dorottya bárjában hallotta egy mulató vendégtől. Elég az hozzá, hogy egy vidéki úriember érkezett a Dorottya Szállóba. Kivett egy szobát, majd tétovázva, nagyon keresve a szót, megkérdezte a portástól: Mondja, van maguknál éjszakai élet? A portás ránézett, még egyszer fölmérte, hogy érdemes-e az úr ilyen nagy tudásra, majd így válaszolt: Van uram, de ma éjszakára Pestre kellett utaznia.

30. Aser próbál

Az egyik legtöbbet mesélt történet, talán a legjobban érzékelteti K. városa színházának munkastílusát, társulatának hangulatát. A. rendező (ne titkoljuk tovább nevét Aser Tamásról van szó) elkísérte az általa rendezett előadást N. városába. Sikeresen lement az előadás – N. városának lakói szerették K. város színházát, de nem csak ezért, de tetszett nekik a színdarab is nagyon! Az előadás után indult haza a társulat a farmotoros Ikarusszal. A 72 kilométeres út közepén megálltak egy cigarettaszünetre. A. is leszállt és szokása szerint elkezdte magyarázni, hogy melyik jelenet miért volt tökéletlen és legközelebb mit kellene jobban játszani. Ott rögtön az árokszélen el is próbálták a jelenetet.

Visszaszálltak a buszra és csöndben hallgatták a farmotor altató zúgását. Egyszer csak megszólt valaki (talán Csákányi Eszter) De hát Tamás, nem lesz több előadás, ez volt az utolsó!

31. Egy este szakmáról és barátságról

Egy téli nap délutánján (1980-ban vagy 1981-ben) telefon érkezett a fővárosból, hogy a Művelődéskutató Intézet két ifjú munkatársa másnap este tiszteletét tenné a gazdasági igazgatónál. Harmadnap reggel előadást tartanak, így már előző nap estéjén megérkeznek. Így is történt: megérkezett dr. Koncz Gábor és dr. Marschall Miklós, akik már addig is jócskán vetettek és arattak a művelődésgazdaságtan mezején. A gazdasági igazgató mindkettőt ismerte már, afféle majdnem barátokként gondolt rájuk, ha ideje engedte. Az este könnyen indult és gyorsan elszállt. A Klubban (máshol művészbüfének nevezik) töltötték az estét, boldogan és elégedetten. A gazdasági igazgató örült, hogy gyakorlati tapasztalatai az elméletben is igazolásra találtak, az ifjú tudósok pedig felettébb elégedettek voltak, hogy lám-lám a gyakorlat igazolja feltevéseiket. Még határkölségekről is szó esett közöttük. Záróráig voltak a Klubban, ami annyit jelent, hogy utolsónak távoztak. Alkoholtól, fiatalságtól és barátságtól mámorosan váltak el egymástól a szálloda előtt. A gazdasági igazgató még ma sem felejtí azt az estét.

32. Vörös-barnás nyomatok

A gazdasági igazgató minden estéjét a Klubban töltötte: nem tehetett mást, szeretett ott élni. Az étellel együtt járt persze a rex és az unikum. Egy ilyen varázslatos este végén a színház egyik művésznőjével mentek hazafelé. Nagyokat beszéltek a világról, a színházról, a művészetről. Addig-addig beszélgettek, amíg a művésznő Ady utcai színeszházi szobájában kötöttek ki. Nem volt ez furcsa egyáltalán, akkoriban ez volt a természetesebb. Előkerült egy üveg unikum is: iszogattak. Egyszer csak felcsillant a művésznő szeme, elővett egy A3-as dossziét, és furcsa Rorschach tesztekre emlékeztető vörös-barnás nyomatokat tárt a gazdasági igazgató elé. Hiába törte a fejét a gazdasági igazgató, csak nem találta el az igazat. Végül a művésznő súgta meg a különös nyomatok eredetét, amely lényegében a művésznő nőiségéből fakadt. Kicsit még beszélgettek, aztán a gazdasági igazgató szomorúan hazament. Azóta is próbálja elfelejteni azt az estét.

33. Van valami elvámolni valója?

Varazdra indult vendégszerepelni K. város színháza. A csoportos szereplő (csopi, statisztá) sajtót próbált meg átcsempészni a határon, hogy kint majd drágán eladja, vásárol belőle Zrinski vinjakot, amit itthon drágán elad, így egészíti kis szerény fizetését. Hosszasan gyakorolta magában a választ, nehogy eltévessze, ha megkérdezi a vámos: Van valami elvámolnivalója? – Nincs! A határig motyogta maga elé: Nincs, nincs! Jött a vámos. Szigorú, szúrós szemű őrmester volt, hüvelykujját az övébe dugva, egyenként ment oda a buszon a színészekhez, és halkán megkérdezte: Van valami elvámolni valója? Amikor odaért hősünkhöz, mélyen szemébe nézve tőle is megkérdezte: Van valami elvámolni va-

lója? – Van, van – mondta a csopi, aztán előbb dühös lett, de később a többiekkel együtt megkönnyebbülten nevetni kezdett.

34. Legenda

Legenda, amelyet sokszor hallott már a gazdasági igazgató, és amelyik olyan szép, ha nem igaz, akkor is érdemes megőrizni. A rendező (most már tudjuk kit takar e rövidítés) vonattal utazott Bécsbe. Szokása szerint beült a sarokba és olvasni kezdett. Egyszer csak beült a vele szembe lévő ülésre egy finom, költői, sápadt fiatal nő, de inkább kamaszlány. Aser (akkor még így írta a nevét) meglátott valami érdekeset, valami eredetit a lányban, beszédbe elegyedett vele. Kiderült, hogy egy okos, művelt és érzékeny lányról van szó, aki Bécsbe utazik, hogy ott apáca legyen. (Fiatalabbaknak: akkor, a hetvenes években még tiltották apáca- és szerzetesrendek működését Magyarországon.) Elég az hozzá, hogy mire Győrbe értek, Aser meggyőzte Kari Györgyit, hogy ne legyen apáca Bécsben, legyen inkább színésznő Kaposvárott. Így is történt.

35. Máté sír

A gazdasági igazgatót egy kora tavaszi délutánon felhívta a Közgáz Közművelődési osztályáról egy ismerős hölgy, hogy szeretnének Kaposvárra jönni színházba, mit ajánl. A gazdasági igazgató természetesen a Marat halálát javasolta. Gyorsan meg is állapodtak az előadás napjában, amelynek délelőttjén 7 busz indult Budapestről 350 egyetemistával. (Gazdag Gyuszi le is filmezte a nagy utazást.) A gazdasági igazgató persze sok ismerőst is talált, így könnyen múlt az idő az előadásig. Óriási volt a siker! Tíz perc vastaps végén több száz csokor hóvirág repült a színpadra, szinte teljesen beborítva a meghatottan álló színészeket. A gazdasági igazgató akkor látta először sírni Máté Gábort.

36. Mindjárt más

A színház, mint azt már többször mondtuk, szeretett Nagykanizsán vendégszerepelni. Mivel a város a gazdasági igazgató szülővárosa is volt, ezért nagy örömmel tartott a társulattal egy havas decemberi napon. Farmotoros Ikarusszal utaztak, jókedv uralkodott a buszon. Rajhona Ádám kiváló színész odaült a gazdasági igazgatóhoz, és kedvesen megkérdezte tőle: Ugye te kanizsai vagy? – Igen, az vagyok. – És ismered a Mingyár Mást? – Nem, nem ismerem – mondta szomorúan a gazdasági igazgató. – Jó, akkor elviszlek! – közölte határozottan. Így is történt. Ádám, a gazdasági igazgató és Pányoki együtt mentek a Fő utcai (akkor még Lenin úti) teázóba, ahol Ádám három teát rendelt három kis rummal bélelve. Belekortyoltak a forró teába. Ádám elvigyorodott és nagy hangon megkérdezte: Na, ugye Mindjárt Más?

37. Megússzák a tanfolyamot

A gazdasági igazgató már a harmadik évad végének örült, amikor Babarczy igazgató úr összebeszélte Vajna Palival és leültek beszélni a gazdasági igazgatóval. (Talán a Mecsek vendéglőben ebédeltek.) Babarczy elkezdett beszélni. Soha még ilyen körülményesnek

és szemkerülő nem volt. – Az a helyzet Sanyikám, hogy szeptember elején vár valami rád. A gazdasági igazgató kérdőn nézett csak rá – korán megtanulta, hogy a szótlan nézésnek mekkora az ereje. – Szóval valamelyikünknek be kell vállalnia. – mondta, az utolsó szót szinte suttogva Babarczy. – A gazdasági igazgató most már megszólalt: – Mit? – Hát, tudod, már régóta húzom az időt, de... – mondta Babarczy és meg sem várva a gazdasági igazgató reakcióját gyorsan folytatta: – És te vagy köztünk a legfiatalabb és nincs is családod. – Nem értette a gazdasági igazgató, de inkább hallgatott. – Szeptemberben a párt indít egy tanfolyamot a kulturális vezetőknek, és te veszel részt rajta. – fejezte be gyorsan Babarczy a színház igazgatója. A gazdasági igazgató erre csak annyit tudott mondani: Na, ne! (megúszta a tanfolyamot, mivel szeptembertől behívták katonának, melynek során egy dunántúli kisvárosban okleveles meteorológus lett.)

38. A párttitkár följelent

Egy esős novembervégi délelőtt Babarczy igazgató úr feldúltan érkezett vissza a városi tanácstól. Berontott a gazdasági igazgató szobájába, majd szinte köpve a szavakat, így szólt: – Csak, hogy tudd. A D. Sanyi följelentett. – Engem? Miért? – kérdezte megdöbbenve a gazdasági igazgató. – Hát azért, mert ahelyett, hogy az irodádban dolgoznál, egész nap a próbákön ülsz! Erre már mosolygott a gazdasági igazgató – tudta nincs nagy baj. Babarczy azonnal magához rendelte a párttitkárt, aki ijedten meg is érkezett. (A párttitkár egyébként mindig ijedt volt.) Babarczy magukra zárta az ajtót. A gazdasági igazgató néhány percig Babarczy éktelen ordítását hallotta, majd D. Sanyi kullogott ki megszegyenülten az irodából. Soha többé nem jelentette föl a gazdasági igazgatót.

39. Levél L. Zolihoz

Dégi Pista 1979 őszén egy délelőtt berohant a gazdasági igazgató irodájába: előleget kért már sokadjára. A gazdasági igazgató most már nem akart adni, de Pista odavitte az ablakhoz és lemutatott: két borostás arcú, ám jól öltözött úriember sétált föl-alá a művészbemjáró előtt, a Rákóczi tér szélén. – Ezek nem engednek el! – mondta szinte sírva, – nincs mit tennem, fizetnem kell. – Már megint kártyáztál? – dühnyögte csak úgy magának a gazdasági igazgató. Pista ránézett somolyogva, csillogó szemében a bizonyosság, adni fog. – 5000 – mondta, mielőtt kérdezte volna tőle.

Megkapta a pénzt, kifizette adósságát. Egy-két óra múlva visszament. Átadott a gazdasági igazgatónak egy borítékot, benne a Latinovitshoz írt versével. – Ezt neked hoztam! Megölelte, megcsókolta a gazdasági igazgatót, aztán hosszú szürke kabátjában kisurrant az ajtón.

40. Az utolsó beszélgetés

A gazdasági igazgató már tudta, hogy családalapítás a körülmények miatt nem lehetséges Kaposváron, ezért úgy gondolta, az a tisztességes, ha bejelenti igazgatójának leendő távozását. A négy évvel korábbi felvételi beszélgetés – ajtóval szembeni sarokban dohányzóasztal fotelokkal – helyszínét foglalták el újra. A gazdasági igazgató hármaskörűt épített fel: elpanaszolta, hogy mennyire fáj neki, hogy nem mehetett a társu-

lattal a Nancy-i Fesztiválra. Elpanaszolta, hogy leendő felesége nem talál állást Kaposváron. Végül utolsóként a nagy érv: És gyermekem fog születni! Babarczy kétségbeesetten csak annyit mondott: Nem tudnál lejárni Pestről, mint mi? Néhány hét múlva a gazdasági igazgató egy leselejtezett könyvespolccal, egy vízipálmával és néhány száz könyvvel Pestre (Budára) költözött.

(Venczel Sándor egyperceseit az általa gondozott www.szinigazdasag.hu honlapról vettük át, köszönjük! A nemcsak színházi szakembereknek szóló weboldalra ezúton is felhívjuk olvasóink szíves figyelmét.)

Hé, Te! (1976) – forgatókönyv lap

Szent-Ivány Kinga

Spicc-cipő: emlékek, vér és verejték

Bodor Johanna táncművész, koreográfus 1983-ban induló történetének helyszíne Bukarest. A szerző 1984-ben szerzett balettművész diplomát az ottani Állami Balett Intézetben. Ő az évfolyam egyik legtehetségesebb növendéke. A vizsgakoncert után a Bukaresti Állami Operaház szerződést kínált számára. Az ajánlatot, mindenki meglepetésére, elutasította, mert akkor már egy éve házassági kérelmet nyújtott be a román államhoz. A házasság volt az eszköz, hogy Magyarországra települhessen, a szüleihez, akik már ott éltek. Egy évig a Bukaresti Operettszínházban vállalt munkát, végül 1985 októberében áttelepülhetett Magyarországra. Azóta sikeres táncművész, koreográfus.

Románia diktátora, Nicolae Ceausescu 1965-ben lett a kommunista párt főtitkára. 1967-ben az Államtanács elnökévé (államfővé) is megválasztották, majd 1974-ben felvette a köztársasági elnöki címet. Az 1989-es karácsonyi forradalomig feleségével, egyben tényleges helyettesével, Elenával vaskézrel kormányozta országát. Velük rögtön a könyv elején találkozunk. „...Ceausescu a felvonuláson megfogta a tüllszoknyámat. Miközben én balett pózba dermedve álltam a park szökőkútjának peremén, Ceausescu mosolyogva közelített hozzám. A biztonsági emberek egy részét láttam a szemem sarkából, nem voltak nyugodtak...” (5. o.)

Bodor Johanna memoárja időrendben halad. A könyvben fényképek nincsenek, a történet átéléséhez az olvasónak saját képzelőerejére kell hagyatkoznia. Őszinte, homályos részletektől mentes könyv. A szereplők valamennyien a teljes nevükkel szerepelnek.

A negyvenöt számozott, cím nélküli fejezet mint valami költemény tagolja a mondanivalót. Különböző hosszúságúak, van, amelyik csupán egy oldal. Bodor Johanna értelmiségi családban nőtt fel (apja Bodor Pál, a neves újságíró), ahol esténként a barátokkal világmegváltás folyt, vodka, török kávé és zsíros kenyér társaságában. Mindez virágnyelven, jelbeszéddel, suttogva, buta mondatok mögé kódokat rejtve, a lehallgató készülékeket kijátszva. A diplomata-feleségként Bukarestben élő Handel Edit, a Pécsi Balett egykori szólistája is a baráti társasághoz tartozott. Johanna az ő hatására felvételizett álmai megvalósításához a balettintézetbe. Ezek az álmok mentették meg a külvilág borzalmaitól. 1982 őszén szülei úgy döntöttek, hogy nem akarnak többet Romániában élni. Ekkor testvére már két éve Magyarországon élt. Bodor Johannának névházasságot kellett kötnie egy magyar állampolgárral és akkor, a családegyesítés ürügyén a szülők is esélyt kaphattak ahhoz, hogy elhagyhassák az országot. Ez volt a terv.

Ezzel elindult egy bonyolult, szövevényes és félelmetes játszma. Az iskolapadba ugyanúgy ült be másnap, mintha mi sem történt volna. Titokban kellett tartani a tervet. Meg kellett találni azt a magyarországi férfit, aki hajlandó volt arra, hogy a veszélyes játszma részese legyen. Ehhez édesapjával együtt Magyarországra utaztak. Bemutatták nekik

Istvánt, a leendő férjet, a 15 évvel idősebb művelt úriembert. A közös élményeket pontosan rögzíteni kellett a későbbi kihallgatások miatt. A következő három évben István pénzt, időt és energiát áldozott arra, hogy eljussanak a román hatóságok felé, hogy szerelmeseik. A magyarországi látogatás után, Johanna egyedül tért vissza Romániába. Apja, a terv szerint, komoly egészségügyi problémák miatt nem utazhatott haza a kötelező időpontban. Vízumát, havonta hosszabbították meg a magyarországi román követségen, segítséget kapva a magyarországi politikai és szellemi elitől. Letitia, édesanyja barátnője korábban a titkosszolgálatnál dolgozott. Ő segítette a családnak a lehallgató készülékekkel teli lakásban és az őket állandóan követő személyek által nyújtott világban a diktatúrának megfelelően létezni. Anyja hét havi várakozás után megkapta a látogatási vízumát Magyarországra. Johanna a román hatóságok markában maradt.

Bodor Johanna a terv sikeressége érdekében nem hibázhatott. El kellett kerülnie a lehetséges támadásokat, be kellett tartania a szabályokat. Folyamatos dresszúra alatt volt az intézetben, így ez számára nem volt nehéz. Tökéletesen játszotta szerepét. A sikeres vizsgakoncert után megkapta az első kihallgatásának helyszínét és időpontját, amelyet még továbbiak követtek. Végül megszabott méretű konténerbe pakolhatta az elvitelre szánt holmit.

Bodor Johanna memoárja, önmagáról és az átélt társadalmi eseményekről, emberi kapcsolatairól szól. A hozzájuk fűződő cselekedeteiről ír, és az ezekhez kapcsolódó saját álláspontjáról. Vállalja szubjektív szemléletét, ezért különleges értékkel bír.

A könyv számomra különösen felkavaró. Marosvásárhelyen születtem, majd a táncdal a kolozsvári Balett Intézet növendékeként ismerkedtem meg, így minden egyes betűt a magaménak érzek. Egyszerre nevetek és sírok az őszinte emlékezést olvasva. Bodor Johanna ír a sorsfordító esztendőkről, a felnőtté válásról, a tánc és a balett beavató rítusairól, a test függéséről és szabadságáról és a kegyetlen diktatúra mindennapjairól. Ajánlom ezt a könyvet mindazoknak, akik úgy, mint én, hazájának elhagyásával, konténerbe pakolással, kihallgatásokkal, lehallgató készülékek megtalálásával, éhezéssel, rettegéssel, fázással, magyar kisebbségként élték le életüknek egyik szeletét – és azoknak is, aki nem.

(Bodor Johanna: Nem baj, majd megértem. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2014. ISBN 978-963-14-3170-4)

Vass Tibor

Bibinke és a bibliofil évelők

Készecske *A Nagy Bibin és a műlovarnóból*

„Ekvásztrien, vizitkártyáján ez áll a szakma-sorban.”
(V. T.)

Március, a télőrök halvadászmezőkön kóborolnak.
Az ekvásztrien ekkor tartja hagyományos énértékelő beszédét,
jelentést tesz államénekből.

Az állammének régtől fogva lóvá cseszik a lóvátéhetetlent.
Az ekvásztrien naponta többször kijár ellenőrizni,
alól haladnak-e az évelők, évelnek-e,
kijár-e a haladó kimenés, útba esik-e még jelentős kispincéje,
ahol kénytelen összeterelnie egy vagy több kisfröccsöt,
mielőtt ellenőrzi, nőttek-e évelői láthatóan,
hol repedezik még a föld, ahol egy-két órával azelőtt nem repedezett,
ennyi mozgás kell az embernek,
hát még a hébe-hóba mozgó ekvásztriennek,
ráfér a szódára és rá a borra a nagy felhajtás,
a mozgás az idusaélet eleme, a föld is mozog, repedezik, az évelők évelnek,
az ekvásztriennek ekvásztriennek,
a télőrök halvadászmezőkön kóborolnak.

Minden az agyon szép, minden az agyon jó, a mindennel, meg
az agy elégetve. Alóltett helyébe alólt várj, március,
az énértékelő beszéd megtartása után ott van neked a következő munka,
szervezni kell az 1. Nemzetközi Ekvásztrienálét,
mely az évtizedes hagyományokkal bíró Bibiennálék
mélto társrendezvénye lesz, országomat egy alóltért.
Addig is ki kell járni az évelőkhöz,
ki az utat, hogy legyen ok elégedettnek lenni, még csak hazudni sem kell
(itt már kezdődik a beszéd, tehát ez hazugság),
hogy mennyire hé, mennyire hó az alótlhelyzet,
a télőrök halvadászmezőkön kóborolnak.

Az ekvásztrien a Tokaji Borozóban hallja a minap,
imbolyogva mondja háta mögött egy főszer,
én olyan bibliofil vagyok,
hát mindig tanul az ember valamit, hát még az ekvásztrien,
mostantól bibliofilek lesznek a szélben lengedező évelők,
karózni rendre kihordjuk régi könyvgerinceinket,
egyre jobban lengedeznek majd, ahogy egyre jobban nőnek,
a gazdaságok egyre jobban jónek, egyre jobban mennek,
hé van meg hó, hangzik el az énértékelőben nemegyszer, nem elégszer,
nem elég szar, ahogy a kispincében terel, gyakorol,
próbálja nyűttebbé tenni még,
nyihogóbbá,
míg a télörök halvadásmezőkön kóborolnak.

Aztán jön úgyis a következő tél, jól alólrá tesz,
de addig is, kedves barátom, halmozd a tápláló trágyát,
sok lód disznót győz.

(Éhes disznó Kakkal álmodik,
örül az ekvásztrien, a télörök halvadásmezőkön kóborolnak.)

Toroczkay András

Forró-gőzölgő

Egy celofánnal bevont rezsóra súlyos fémvödröket teszünk.
Sunyi, ragacsos, forró-gőzölgő viasz bennük.
Odakint vihar.

A konténer-ablakok becsukva.
A rezsó fekete korongján korom,
korommá égett viasz füstjében a szoba.
Az ólomszürke füsttől, a forró felhőtől
köhögés, büfögés, fíngás, könnyezés.
Ketten vagyunk magunk.
Ütött-kopott piros rádió.
A sztárok ajándéka, az ajándékok sztárja.
A semmiről beszél, amit a fejében hall.
Az ütött-kopott hangfalak rácsán
ez az évezredes pállott úr: istenek ásítása.
Hátunkba szűrő fájdalommal mélázva
a térdünkön tartott gipsz-szarkofág felé,
együtt érzük el a mélypontot.
Mélyebbre csúszva, a konténer
koszos padlójánál is
mélyebbre csúszva várjuk
a négy óra eljövetelét.
Akkor majd a főnökeinknek leadjuk
a konténerkulcsot.

Hárman egy család.
A műhely a mennyország –
a konténerhez képest más dimenzió, más világ.
Tündérekkel, dinoszauroszokkal,
megrendelőkkkel, filmrendezőkkel.
Rend, jólét, nyugalom.

Most a család egy hatalmas,
ember nagyságú péniszen dolgozik.
Az egyik fanszörzetet telepít drótból,
bánatos pofával, mégis serényen,
a másik épp egy másfél mázsás,
disznófej nagyságú sikamlós herét
kasíroz valami rózsaszín lével,
a harmadik meg a makk bevágásán dolgozik
egy éles vésővel óvatosan, akkurátusan
a Magyar Televíziónak

Hazafelé, már a Limanova téren telitüdőnkből köszönünk
a félig lerombolt ház egyetlen még álló
falával egyérintőző
mackónadrágos dagadt srácnak,
(Hazugság: sohasem tettünk ilyet,
csak nevettünk rajta, ő meg csak bámult ránk.)

Befordolunk a hosszú, pocsolyás Róna utcára.
Egy apró kis boltban,
a bolt legolcsóbb kávéját szűröcsöljük.
Ruhákon a viasszal, szemünkben
az alig átlátszó fáradtság-hártyával
a bolt előtti jól bevált kukához megyünk,
nyugodtan cigit sodrunk,
a buszig sétálunk, kezünkben forró-gőzölgő kávéval,
szánkban cigarettával
csendesesen.

Gergely Borbála

Új órák

Valami ketyeg a garázsban,
az embernagyságú mélyhűtőládába pakolt
holmik között, és én bele se merek gondolni,
hogy mi lesz, ha egyszer abbahagyja.

Gyilkos kutyák vették körbe a telkünket,
évek alatt, fokozatosan,
és formára nyírt sövények, gyeptéglák.
Éjfélkor járunk a kertbe, hogy rózsaszirmot
szórjunk a megnémult kacsáknak,
megöntözzük elvadult növényeinket.

Bent felpúposodott parketta, megbillenő
étkezőasztal, ősz hajszálak.

A lift nem működik.
Nem fogadunk vendégeket.

De minden szellőztetéskor kiengedünk valamit,
amire ezen a környéken senki nem hallgat.

Vizeid

Hordalék a szemgödrödben.
Tapintható, ahogy arccsontod felé mossa a bőrt.
Lemarja ujjbegyeimet a sós víz,
és arcbőrömmön marad a tied nyoma.
Mint rosszkor elkapott fényképeket nézegetem itthon.

Én turistaként jöttem, súlytalan érzésekért,
de ebben a tengerben annyi nyál keveredik,
lelassulnak a karcsapások,
kibicsaklik a bokám.

Az elrabortak, terhesek, vagy műtét előtt állók
nyugalmát irigylem.
Tőlem ne várjatok el, rajtam ne kérjetek számon,
én most érkeztem, és
feldaraboltam, amim volt, aztán idegenek
óceánból kifogott halainak adtam utolsó vacsorául.

Innen egy havas mezőre költözöm, mezítláb, mint a parton,
hogy elfelejtsem a kényelmet, és ne hiányozz többé.

Kulcsár Árpád

címtelen

1. föl-fölbukkan mint vízihulla
a szavak jelentése néha
s ha oda mernél nézni
kék angolnákat látnál
húsban fürödni
de reflexeid az undor mozgatja
s a test
lebukik, míg erőt gyűjtenél.
álmaidban, ne félj, visszatér
de álmaid rendszerint elfelejtet
reggelre preparálódnak szemeid.

2. tán azért nem érzel már nosztalgiát
mert sosem volt valóságod a múltad
pedig öltél is
s gyakoroltál kegyelmet
Teiresziász lábait folyton égették
Trója parázsló üszkei?

3. a vers ahogy a hold szakadt ki
egymásnak feszülő erők között
a tűzzel vajúdó földből
pillanatnyi relevanciám
mint mélyben mozgó csecsemő
áramvonalai a has felszínén.
az egyetlen élbe sűrített pillanat
a kés élébe persze
mikor eldöntöd, hogy nem döföd apád szívébe
s nem keféled addig anyád, míg kimondja
ez az én szerelmes fiam, akiben én
akiben te? na mi?
s megrezzenek az angyal szárnyai
és hangtalan minden
lábaink alatt inkubátorok csendje bomlik
fehér virágok kelyhei alól.

4. a vers semmi
túl nagy áldozat a lemondott világokért
túl nagy áldozat a testemért
félíg vak vagyok, gerinc és szívbeteg
és ki tudja velőmben milyen halál kapar
s szemem jegét ki korcsolyázza úgy be
hogy megtörjenek rajta a képek
a vers az a semmi
a tapasztalat kudarca
s az elme sarkköri remegése
önmagam sáros, templomi bakancsnyoma
megalkuvó kerülése a halálnak.

Bartkó Péter Szilveszter

a tenger mégsem

a végtelen.
hanem ami elmosza.
a semmiből kitüremkedőt.
mint a többi táj. ő sem ismétli magát.
s nem ismétlődünk benne mi sem.
kijelöljük a bójákon túli távlatot.
de a hullám végül visszavet.
felkínálja magát a féléber pillanat.
hogyan beleharapjunk a fák alatt.

valamiért jöttünk.
de mint a mohó turisták.
akik nem értik a helyet.
hiánnyal távoznak.

együtt indultunk

kéz a kézben. a gödrök és a tócsák kerülgetése
növelte köztünk a távolságot.
aztán folyó kúszott közénk.
de a hangunk. mint a szétázott papírhajó.
még éppen partot ért.

és átnéztünk. de a fák kitakartak.
mégis követtük a párhuzamost.
majd hegy nőtt közénk.

és köd szakadt.
erre az álmra is.
amelyből a reggelbe érkezünk.
minden alkalommal.
egyre távolabbról.

hosszú ősz

kezdődik el. és olyanok vagyunk mi ketten
mint a szellemek. vagy mint a tó és az ég
amely egykor összetartozott. szarvasok bőgése
zeng a völgyben. mint valami túlvilági ének.
voltunk. hollórebbenésnyi
lét után.

az agancsok a távolban összecsapódnak.
tudjuk hogy ennek a dalnak vége.
de még kitarjuk a magas cét.

Vécsei Rita Andrea

Eszterházy szelet

Csendes kis esők szemerkéltek,
vagy sütött a nap, és híztak az ágvégek,
a pincéig leért a madárhang –
ha csukott szemmel feküdtél ebéd után,
akár lehetett volna nyár.

Miként előző reggel, kabát nélkül indultam el,
félábszárig ért a futónadrág –
a garázsmelegtől messzebb,
ahol a kereszteződésben várni kellett,
a kijelzőn mínuszba fordult a szám.

A kabátot bántam, mégse az tűnt föl,
hogy fázom, hószag jött az isten tudja honnan,
hiába volt száraz minden,
valódi hószag, olyan, mint régen –
szánkón arcba vágó éles, tiszta hideg.

A hegyre mentem aztán, hogy tortát vegyek,
Eszterházyt máshol nem érdemes –
kérdették, mikor fogjuk enni,
az ember nem ért meg elsőre ilyesféle kérdést,
hát nekik nem mindegy, nem, mert fagyott.

Fél órában egyeztünk ki, addig talán egy kávé,
hátral egy kis terem, ott várhatok –
futás után muszáj sok szóda, isler, friss flódni,
koccan a tányér az üveglapon,
alatta bűbájos csipke és hajdani blokk.

Felnézek, előttem hóval fedett bástya,
vajon miféle, térképet teríték a csipkére,
budai hegyek között az ujjam, megjön a kávé –
sosem derült ki a karcsú, szép toronyról,
igazán létezett, vagy csak úgy akartam.

senki többet

főljánlom a lelkemet.
van, aki szívet osztogat könnyelműn,
pörköltbe, levesbe,
nekem a szívem kell,
a lélekhez viszont nem ragaszkodom.

nélküle könnyű, semmi félelem,
startolhat rögtön egy villásreggeli,
száraz a tenyér, a gyomor korog,
az álmokon tovább nem gondolkodom,
miért kell nekem hajnalonta ölni.

más ügylet volna simán eladni,
legyen érte némi küzdelem,
karfölcsapkodás, villanó tekintet,
lássuk, mennyit ér egy rész a testből,
amivel semmit nem lehet kezdeni.

hogyan korrektnak legyek,
pár apró hibával kiáltom ki,
nyilvánvalóan elhasznált rendszeren,
a repedések miatt, ha finnyás vagy,
azt mondod, sajnós így nem érdekel.

egy fémperec a csukló körül,
megcsillan, ahogy magasba lendül,
műkinccsé lett, amit feltettem,
visszakozni minek,
nekem nincs, ki másképp őrizne meg.

Bolvári-Takács Gábor

Múzsák hullámhosszán

Száz éve született Cserés Miklós rádiórendező

A rendezők között minden bizonnyal a rádiós műfaj művelőie a leghálátlanabb szerep, hiszen a színpadi művek létrehozói vagy a filmek alkotói általában ismert személyek, akiknek nevét viszontlátjuk plakátokon és stáblistákon, fotóikkal találkozunk újságokban és a színházak falain. A rádiórendező azonban jószerivel a stúdióban él és munkásságának eredményességét éppen az dicséri, hogy észrevétlen marad. A hazai rádiózás meghatározó személyisége volt a száz éve született Cserés Miklós, aki 1914. február 2-án látta meg a napvilágot a Szerencstől nem messze fekvő Tiszaladányban. Iskoláit Tokajban, Nyíregyházán és Sárospatakon járta. Ez utóbbi városban öt évet töltött: a tanítóképzőt 1928–33 között végezte el, az utolsó három tanévben évfolyamelsőként, jeles minősítésű képesítővizsgával. 1932/33-ban a Comenius Önképzőkör ifjúsági elnöke volt. A város nemcsak a képzős évek miatt vált számára meghatározóvá, de itt látott először színdarabot is, egy utazó társulat előadásában. „Az *utolsó Verebélylány* című Ábrahám Pál – Harmath Imre operettet játszották. Egy igazi limonádé darabot. Bár igen gyenge produkció volt, de nekem mégis ez jelentette az első színházi élményt. Varázslatos erővel hatott rám, amit láttam; elgondolkoztam a színpad és valóság, az élet és játék el-
lentmondásain.” – emlékezett később. Érettségi után Szegeden tanult tovább, magyar-német szakon. A kor gyakorlatára

jellemzően egyetemistaként külföldön is megfordult: három szemesztert Münchenben és Berlinben töltött. Ez utóbbi város volt színháztudományi kutatásainak helyszíne is, amelynek nyomán 1939-ben Szegeden, Sík Sándor esztétika professzornál bölcsészdoktori címet szerzett *A német impresszionista dráma típusai* című értekezésével. Így lett belőle „Cserés doktor”, ahogyan későbbi munkahelyén, a Magyar Rádióban mindenki ismerte és szólította. Mindenképpen színházi területen kívánt elhelyezkedni, ezért dolgozatát elküldte Németh Antalnak, a Nemzeti Színház igazgatójának, aki egyben a Magyar Rádió dramaturgiai vezetője is volt. Így amikor 1941-ben megüresedett egy dramaturg álláshely a rádióban, Németh azonnal értesítette a fiatal tanárt és állást ajánlott neki. Cserés 1942. március 1-jén lépett be a Magyar Rádióhoz, amelynek 1979-ig munkatársa maradt. A közel négy évtizedet csupán rövid időre szakította meg átszervezésből fakadó munkahelyváltozás: 1956–58 között a Magyar Televízió állományába tartozott, ahol szintén dramaturgként működött.

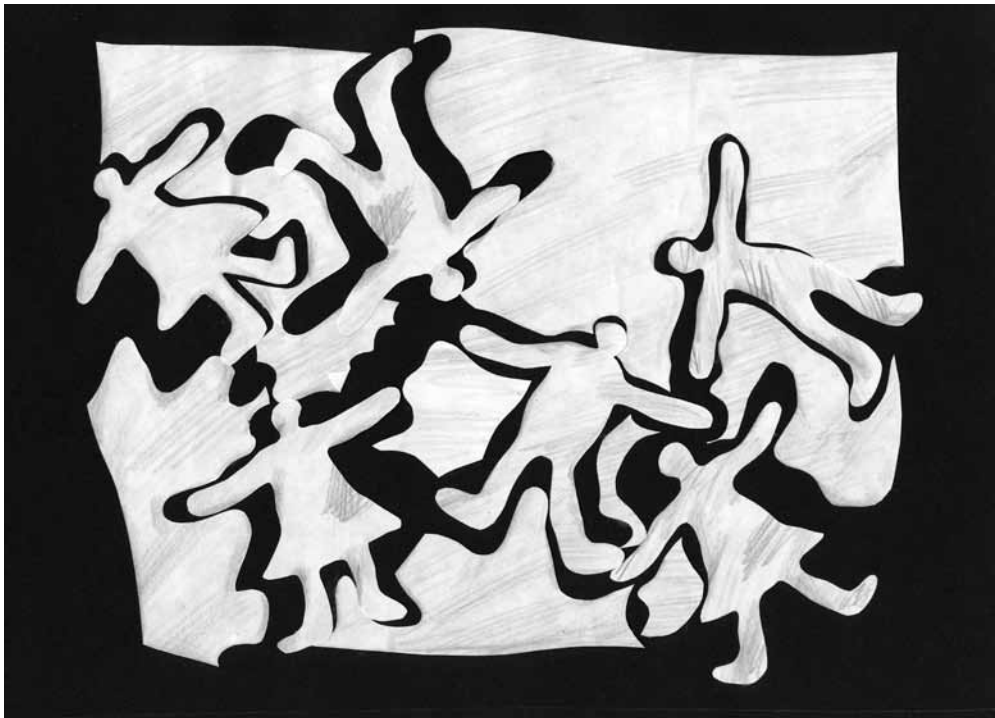
A rádió irodalmi osztályán két, szintén Sárospatakhoz kötődő jeles irodalmárral dolgozott együtt hosszabb-rövidebb ideig. Cs. Szabó László esszéíró 1935–44 között működött a rádióban, majd Angliába emigrált. Élete végén könyvtárát a pataki kollégiumnak adományozta, sírja is a városban található. Az egykori pataki diák és

tanár Képes Géza költő, műfordító pedig 1946–54-ig volt Cserés munkatársa. Vitathatatlan tény, hogy a magyar rádiózás történetében a hangjáték gyakorlati dramaturgiájának kialakítása terén Cserés Miklós úttörő munkát végzett. Rendezésében mintegy 3000 hangjáték sugárzására került sor. Egyaránt sikerrel alkalmazta rádióra klasszikus drámák és regények változatait, mint ahogy a kifejezetten rádiójátékként készült művek gondozását is magas szinten művelte. Rendezéseit kilenc alkalommal ismerték el Nívódíjjal: Hemingway: *Az öreg halász és a tenger* (adaptációért és rendezésért, 1961); Vörösmarty Mihály: *A bujdosók*; Arisztophanész: *Nőuralom* (rendezésért, 1963); Sánta Ferenc: *Húsz óra* (adaptációért és rendezésért, 1964);

Günter Eich: *Pillantás Velencére*; Shuji Terayama: *Yamamba* (Nemzetközi Rádiójáték Fesztiválon bemutatott darabok) (rendezésért, 1966); Gogol: *Az őrült naplója* (adaptációért és rendezésért, 1966); Radnóti Miklós dokumentumműsor (rendezésért, 1969); Babits Mihály: *Halálfiái* (rendezésért, 1970); Aszlányi Károly: *Hét pofon* (rendezésért, 1971); Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*; Maróti Lajos: *A kolostor* (rendezésért, 1972).

De nemcsak hangjáték dramaturgiai munkássága, hanem a rádiószínházzal foglalkozó elméleti-esztétikai művei is kiemelkedő jelentőségűek. Számos cikke, tanulmánya mellett 1948-ban jelent meg a *Láthatatlan színház. A rádiójáték dramaturgiája* c. könyve (Parnasszus Könyvtár,

Iskola TV szignál (1980) – filmkép

Budapest), 1962-ben a *Rádiószínház – televíziószínház* (Gondolat Könyvkiadó), 1964-ben *A rádiószerű rádió. Az alapfogalmakról* (Rádió és Televízió Szakkönyvtár 3. szám, MRT), s végül – mintegy szintézisként – a *Rádióesztétika. Tanulmány a rádiószínházról* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974).

A prózai és verses rádiós műsorokban való közreműködés alkalmassági megítélésében a már a 40-es évektől részt vett. (A színész Pándy Lajos a vizsgabizottsági elnöki bölcsességét dicséri emlékiratában [*Súgó példány*. Gondolat Könyvkiadó, 1989. 144. o.]). 1970-től kezdve bekapcsolódott a riporterek és bemondók továbbképzésébe. Jelentős volt módszertani tevékenysége is, 1969–74-ig – rendezői feladataival párhuzamosan – a Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadói és dokumentációs osztályvezetőjeként dolgozott.

A színházi szakma számára egyszemélyes intézmény volt, neve egyet jelentett a szigorú minőséggel, a kulturális értékteljesítéssel, a tudatos közönségneveléssel. Szinte benne testesült meg a rádió irodalmi nevelő és művelő funkciója. Szeretágozó munkásságát állami és szakmai díjakkal is elismerték: Jászai Mari-díj (1964), Érdemes Művész (1974), a MR Ezüst Antenna-díja (életművéért, 1979).

Ezzel együtt – vagy talán éppen emiatt – irigyei, s főleg a hetvenes évek második felétől ellenlábasai is akadtak. Néhány „ifjú titán” szemében csak „a helyet foglalta”. A mind nehezebb munkahelyi légkört megtapasztalva Cserés Miklós 1979-ben maga kérte nyugdíjazását. E körülmények is közrejátszottak abban, hogy ezután igen hamar, 1981. október 15-én elhunyt. Sírjánál a magyar színésztársadalom nevében Sinkovits Imre többek között e szavakkal búcsúztatta: „Szerény, csendes, tiszteletet parancsoló lényed, mely évtizedeken keresztül átélte a változások, divatok

legkülönféle viharát, mindig biztonságot jelentett nekünk (...) és az ízlés mércéjét. (...) Félve őrizted (...) a magyar nyelvet; prózában, versben, hangjátékban, daltételekben szólaltunk meg irányításod alatt. Jelenléted biztosíték volt, hogy (...) tisztelettel ápoljuk nemzeti múltunkat és folytatjuk azt az utat, melyen híres elődeink indultak el valamikor (...) megteremtve a nemzeti színjátszást.”

Cserés Miklós kopjafája a Farkasréti temetőben áll. Életútját, szakmai eredményeit Tertinszky Edit feldolgozta: *A rádióművészet Mestere Cserés Miklós dr.* című könyv 2001-ben jelent meg (Tarsoly Kiadó, Budapest).

Jován Katalin

„Csak az én halálom nem halandó...”

Lapis József *Az elmúlás poétikája (A haláltapasztalat esztétikai közvetítettsége a két világháború közötti magyar költészetben)* című monográfiája közel egy évtizedes munka gyümölcseként a tavalyi Ünnepi Könyvhéten jelent meg. A könyv fejezetei egységes egészzé szerveződnek, koherens képet mutatva a két világháború közötti líra alakulásáról az elmúlás poétikájának jegyében.

„»A halál elhagyta régi tragikus egét; az ember lírai magva lett: láthatatlan igazsága, látható titka«” – a kötet bevezető fejezetének mottója e Foucault-idézet (egy a *Lét és időből* átvett részlet mellett), ami sűrítve, enigmatikusan fogja össze azt a bonyolult, összetett, kulturálisan és történelmileg meghatározott konstruktumot, melynek a költészetben való le/kicsapódását Lapis József tanulmánykötete több aspektusból, értően és érzékenyen vizsgálja. Az egyes egységek, ahogy a szerző is írja: „líratörténeti, poétikai-líraelméleti és eszmei-ideológiai” (9) szempontokat követnek „a halál és az elmúlás témájával, illetőleg alakzatával kapcsolatba kerülő szövegek” (9) értelmezésekor. A legfőbb irányvonal ugyanakkor a poetológiai fókuszpontú elemzés, melyhez az elmúlás problémáját egy tágabb jelentéskörbe helyezi a kötet: vagyis a „távollevő, a nem jelenlévő versbéli megteremtése” (10) olyan retorikai eszközök által, mint a katakrézis, a prosopopeia vagy az aposztrophé. Emellett a nyelv működésére rákérdező,

a nyelv teremtő potenciálját (elsősorban a „defiguráció” aktusa által) elbizonytalanító, relativizáló szövegek bevonása is hozzájárult a halál katakrétikus megjelenítésének árnyaltabb vizsgálatához. Mindezen túl a Weöres Sándor poézisével foglalkozó fejezetek a líra performatív erejére irányítják a figyelmet, mely a jelentés mellett (vagy annak ellenében) az érzékelésnek tulajdonítanak meghatározó szövegszervező erőt, mint a „jelenléteffektus” hatékony megteremtését. A bevezető koncepciózusosan és tömören adja meg azokat az elméleti forrásokat (kultúrbölcseleti, irodalomtörténeti kiindulópontokat), melyekre a kötet az elemzések során támaszkodik: „a halálhoz előre siető léttel” kapcsolatban beemeli Zalai Béla és Heidegger gondolatait, a gyász fogalmához Maurice Blanchot, Jacques Derrida, Bónus Tibor alapvetéseiből merít, s a szépirodalmi hagyományból többek között Borbély Szilárd *Halotti pompája* is megjelenik a gyász retorikai szintjeinek szerveződésére utalva. A *Terra incognita* című fejezet a *Közvetítettség* kérdésével nyit, ami az elmúlás kérdéséhez először egy másik médium teljesítményének elemzésével közelít. A Kolonics György halála után készített videó (a legendás kenus életének, karrierjének meghatározó pillanataiból, interjúiból összevágott felvétel) interpretációja megalapozza a lírai szövegek vizsgálatát olyan fogalmakat előhívva, mint a sírfelirat vagy a halotti beszéd, amelyek a nem jelenlévő

másik arcának-hangjának megjeleníthetőségét problematizálják, az alapvető közvetítettséget hangsúlyozzák. A tanulmányrész ennek releváns példaként Kosztolányi Dezső *Halotti beszédét* említi és értelmezi. A *Közvetítettség* alfejezetet egy rövid operajelenet-elemzés zárja. Mind a tanulmányt indító, mind az azt befejező (a Csokonai Színház *Aida* című operaelőadását illető) értelmezés felmutatja a haláltapasztalat különféle médiumok általi esztétikai és egyben kulturális közvetíthetőségét. A *Terra Incognita* második alegysége már kimondottan a lírai médium fent leírt funkciójával foglalkozik Kosztolányi-költemények párhuzamba állításával. Az *Esti Kornél éneke* és az *Ének a semmiről* szövegeket összeolvasó alfejezet az élet és a halál/semmi összetett (aszimmetrikus, szimmetrikus, ellentétes és egybehangzó) kapcsolatát világítja meg a retorikai alakzatok (paronomázia, aposztrophé) segítségével, valamint a hangzás és jelentés (összetartó vagy épp törést előhívó) játékát is értelmezi, melynek következtében a lírai én szövegbeli stabilitása, centrális pozíciója sem marad érintetlenül. Az adott egység egyúttal az áthagyományozódás (Ady Hunn, *új legendájának újra-látíródása* a Kosztolányi-szövegben) és az emlékezés kérdését is felveti (*Könyörgés az ittmaradókhöz*).

Az *Ősz és tél között* – egy toposz nyomában a könyv harmadik egysége, amely az ős allegóriáját vizsgálja Babits Mihály *Ősz és tavasz között* és Weöres Sándor *Valse triste* című alkotását összehasonlítva, amihez felhasználja a toposz tizenkilencedik századi előzményeit is (Petőfi *Itt van az ős, itt van újra...* című versét, a *Szeptember végéig*, Arany János *Juliskához* című költeményét). A fejezet második részében már a tél toposza is helyet kap, a szerző Szabó Lőrinc *Téli fák* című szövegét elemzi Kosztolányi *Őszi reggelijéhez*

kötve, s így a „hagyománytörténet” színrevitelére is példát nyújtva. Ezen kívül a tanulmány Juhász Gyula, Illyés Gyula, valamint Tóth Árpád műveire is kitér. A fejezetben hangsúlyos szerephez jut az áthagyományozódás, az ős-tél toposz működésének szövegeken átívelő folytonossága jelentésmódosulásokkal átszíneződve. Az adott egységhez fűződik a *Mint a halál* című alfejezet is, amely Radnóti Miklós két költeményét (*Mint a halál* és *Szerelmes vers*) olvassa, melyek közül az előbbiben „a tél toposzai a halál helyévé is válnak, és az utolsó strófa nyelvi önreflexiói folytán minderre allegorikusan ráépül a jelentésmozgás megfagyásának képzete”(79).

A *múlás etűdjei* című negyedik fejezet Weöres Sándor *Rongyszőnyegének* több darabját is elemzi, melyek amellet, hogy gyermeki nézőpontot működtetnek az elmúlás, a halál tapasztalatával is számot vetnek. Az adott tanulmány a költemények hangzóságának, érzékekre gyakorolt hatásának domináns szerepét mutatja fel. A versek a hangok, az ismétlések, a rímek és a ritmus által arcot adnak mindannak, ami néma, hozzáférhetetlen az értelem számára. A tanulmány az érzékek és a jelentés szintje közti hasadásra, törésre, játékra hívja fel a figyelmet.

Az ötödik fejezet három életműből meríti az elmúlás fókuszából meghatározó szövegeket. A szerző Dsida Jenő lírájában sorra veszi azon tényezőket – a halál alakzatainak megjelenése, a költő kései versépítkezésének sajátosságai (a hangzóság kulcsszerepe), a megszólalásmód hangoltsága – amelyek párbeszédbe állítják életművét Kosztolányi Dezső poézisével. Dsida költészetéből három alkotást tárgyal behatóbban a tanulmány: A *sötétség versét*, A *félelem szonettjét* és a *Túl a formánt*, melyek közül ez utóbbi Radnóti Miklós lírájával is párhuzamokat mutathat. Az én „válságélménye” (ami nemcsak a

halállal szemben tételezhető, hanem az én saját mivoltára reflektáltan is bizonytalansággal szembesít) a megszólalás, a közvetítés, a másikhöz való szólás (illuzórikus) vágyával is kiegészül. A Radnóti Miklós költészetét tárgyaló rész először (*Az életmű mint emlékmű* alcím alatt a befogadástörténetre fókuszálva) azokat az újraolvasást aláásó, a költő életét és műveinek jelentésdimenzióit összemósó, ezáltal pedig a költeményeket „emlékműként/kriptaként” rögzítő tényezőkre hívja fel a figyelmet, melyeket ha teljességgel kikerülni nem is lehet, de hatásuk tompítható az értő megközelítés következtében. Az életmű-fejezet a megszólalás, a nyelv teremtő erejébe vetett hit fokozatos elbizonytalanításának szöveghelyeit vizsgálja az *Orpheusz lantja elhalkul* című egységben a *Tajtékos ég* (az eclogák, a szerelmi kontextus szövegrészei, a természet és az évszakok már fent említett toposzait működtető alkotások stb.) korpuszára koncentrálna. Az *Emlék és varázslat* tanulmányzárlat pedig a *Sem emlék, sem varázslat* és Illyés Gyula *Haza a magasban* című versét olvassa együtt, ami szintén a közvetíthetőségbe, az értelemben vetett hit problémáját villantja fel, melynek negatív pólusába a Radnóti-szöveg, míg a pozitívba Illyés költeménye állítható, s e végleteket a tanulmány további szépirodalmi példával, pretextussal árnyalja.

Az életmű-fejezetek utolsó darabja József Attila lírájával foglalkozik. A Radnóti-tanulmányhoz hasonlóan a referencializáló, antropomorfizáló olvasatok értelmezést gátló hatását mérlegelve indul, majd a *Thomas*

Mann üdvözlésének precíz feltáró olvasatával ismét a nyelvnek, az értelemnek, szűkebb kontextusban pedig magának az irodalomnak a világteremtő funkciójára mutat rá, melynek eszközeit a szöveg maga is színre viszi az intertextuális utalásokkal, az emlékezés és újraírás aktusával. A József Attila Flóra-verseivel foglalkozó egység az elmúlás és a szerelmi kontextus szoros nyelvi és poétikai összefonódására precízen világít rá, miközben a szerelmi líra tradícióját is feleleveníti.

A *Teljesség és vég* a kötet záró fejezete, amely Weöres Sándor *Harmadik szimfóniáját* szisztematikusan, részletesen értelmezi a korábbi olvasatokat felhasználva, és a retorikai alakzatokat, trópusokat feltárva. A összetett versszövevény az elmúlás, az örök egység, abszolútum állapotának kérdéskörén túl a nyelv általi közvetíthetőség illúziójára is reflektál, s a szöveg kibogozhatatlansága, „átlászatlansága [...] metaszinten megismétli a világ végtelenségét, szövevényességét; olvasása pedig megsejteti a világ megértésének esélyét.” (253)

A gyűjtemény borítóján, előlapján látható fénykép (melyet a kötet szerzője készített) a Palicsi-tó egy részletét ábrázolja, amely kétségkívül irodalomtörténeti kontextusokat nyit meg, s egyúttal a könyv lapjait is, melyek jelentésségét, jelentőségét az értelmezések tudományos kimunkáltságán, precizitásán, példaértékén túl az a nyelv, hangoltság, beállítódás adja, mely lehetővé teszi az olvasó számára a személyes, intim bevonódást e gazdag szövegfolyamba.

(Lapis József: *Az elmúlás poétikája. A haláltapasztalat esztétikai közvetíthetősége a két világháború közötti magyar költészetben*. DUPRESS Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014. Csokonai Könyvtár 54. ISBN 978-963-318-425-7)

Tusnádý László

A szív és a lélek igézete

Főiskolánk képe van előttünk: Kováts Dániel legújabb könyvével is hazatér közénk, mert itt dolgozott, munkája itt teljesedett ki főképpen. Mindez igaz, bár úgy érzem, hogy ezt a kijelentésemet árnyalnom kell, hiszen a szerző, kedves kollégánk folyton közöttünk van, bárhol tevékenykedjen hazánkban, vagy alkot, előadást tart akár külföldön is.

Iskolánk ott van a címlapon. Kováts Dániel tanár úr innen indul el, innen járja be városunkat, innen halad tovább közeli és távoli helyszínek felé, mind térben, mind időben. Számára minden út ide vezet. Szíve velünk van, elméje értünk munkálkodik. Értünk aggódik, ha súlyos, tarjagos felhők nehezedenek ránk, ha látja, hogy szűk folyosó nyílik a jövőnkbe. Ez a könyv a maga szellemi sugárzásával igyekszik fényt vetni létünk homályos zugaira.

Sárospatak Kováts Dániel egyik városa, de minden más kincsünk tagadása helyett örömmel mondhatjuk, hogy az ő számára is ez a nagybetűs Város, szellemi életünk terén az Urbs. Ha ezt kimondjuk, nem a féktelen dicsekvés fakad fel ajkunkon, hanem az öröm repes fel, a küldetésnek az a hatalmas tudata, hogy nekünk is, mint eleinknek annyiszor szinte a lehetetlenre kell vállalkoznunk. Feleletet kell adnunk a sors kihívásaira tettekkel, áldásos cselekedetekkel. Ami tehát meddő dicsvágy lenne, az valójában az elképzelhető legnagyobb teher. „Sárospatak ege alatt” ez vár ránk, és ezért érdemes élni.

A könyv olvasása során időutazásra indulunk. Megszólalnak a kövek előttünk. Porosodó, szinte feledésre ítélt föliánsokról szertelebben mindaz a homályosító réteg, amely rájuk rakódott, és titokzatos fénnel izzanak fel. „Honnan ez a ragyogás?” – kérdezzük kíváncsian. „Csak a holt tekercekről-e, vagy attól is, aki szóra bírja őket?” Bizony mindkettőtől. Ez adja ennek a könyvnek a varázsát, igézetét.

Szigeten vagyunk. A főiskolánk is az, városunk is és környéke is az. Ez a mi töredék részünk, kicsi területünk a legkevésbé elidegenített része a hajdani szép hazának.

A szélsőséges szenvedélyeknek, a tobzódó lelki viharoknak a megfékezése nem mindig könnyű. A világ rengéseit érzi a magaslati tengerszem is. A Megyeri-tó irányából nézve még inkább látszanak a ködös távlatok. Amit a szem elől a homály eltakar, amint a szó a meg nem értés falába ütközik, fel kell csendülnie az éneknek, a dalnak.

Kováts Dániel lelkéből árad ez a dal. Akár a pataki nagy személyekről beszél, vagy lehajol a szent humuszig, és arra kíváncsi, hogy első megnevezői milyen névvel illeték azt a rögöt, melyből testük – testünk vétetett. Festők jelennek meg a könyvben, gondolkodók: tanítók, tanárok és tanulók – tanítványok elsősorban. Értük szól az ének, értük van minden, amivel ki tudunk hajolni az esendőség-lét keretei közül, minden hétköznapi tett vég-

ső kicsengései ők, és értük van minden olyan tettünk is, amely örök.

Minden tárgy lényeges, de kulcs nélkül – észrevétlen lelki „nyitóeszköz” nélkül az emberi lélek legnagyobb mélységeit nem lehet kitárni. Kováts Dániel munkájából kiderül, hogy mily hosszú útja van Patakon ennek a gyakorlatnak, a léleknyitás gyönyörű mesterségének. Szinte lenyűgöző az, hogy az újítás szelleme nem homályosíthatja el a régi, igaz és örök fényeket, ezért hivatkozik a szerző a Szalkai-kódexre. Kisvárdai János tanításában jelen volt a reneszánsz iskoláknak az a szemlélete, amelyben a természet és az ember összhangja határozta meg a gyermeknek, az ifjúnak a fejlődését. Valami hasonló volt itt, Patakon jelen, mint Guarino mester iskolájában, Ferrarában. Az 580 évvel ezelőtt született Janus Pan-

nonius hasonló dolgokban részesülhetett, mint azok az ifjak, akik Patakon tanultak még akkor, mielőtt hazánk a történelmi szakadékba zuhant volna.

Óriási értékmentés mindaz, amit Kováts Dániel elénk tár. A magyar közoktatás nyers és durva átalakításának a krónikáját onnan folytatja, ahol Kődöböcz József abbahagyta, illetve szerénységből vagy egyéb körülmények miatt túl szűkszávúnak kellett lennie. Így derül ki, hogy a szocialista rend a hajdani gyökerekből vajmi keveset hagyott meg. Kémléli a fölöttünk elfutó felhőket, és szeretne belőlük biztató üzenetet átadni elsősorban a felnövekvő nemzedéknek, de valójában mindnyájunknak. Az nem lehet igaz, hogy a szellemi életnek az itteni rendje akár külső zűrzavar, akár belső meghasonlás miatt kizökkenjen. Marad tehát a meg-

Hogyan kerül Eszter az asztalra? (1986) – filmkép

őrzés és a gyarapodás. Ha ezt számbeli és minőségi tényezők alapján gondoljuk, akkor mimagunk kerülhetünk Don Quijote sorsára. Ezt senki sem kívánhatja magának. A szív és a józan ész egyet követelhet meg: mégpedig az erő, ellenerő elvét. Ebben a nagyobbak kell győznie. Ez pedig mellettünk szól, mert olyan magas minőség van a háttérben, amellyel sok-sok szerencsés nemzet, közösségnek látszó „gazdasági társulás” nem rendelkezik. Kováts Dániel könyve alapján úgy látom, hogy éppen a hagyományápolás, az anyanyelv tudatos védelme az a nagy lehetőség, amely kikövezheti a jövő esetleg ingoványos útjait is a számunkra. Meghasonlott világunkban a kicsinységünk tudata nyomaszthat, de látva a hatalmas „tömbök” lelki szegénységét, őket sajnálva, boldogan sóhajthatunk fel: „Áldott ez a mi szellemi gazdagságunk.” Ennek kimeríthetetlen tárháza ez a könyv. Pilléreket emeltem ki. Köztük folyik, mint valami szellemi Bodrog, létünk áradó,

apadó, de életvizet szolgáltatni akaró folyója. Ebben a lelki áradásban tiszta víz van. Szomját oltja mindazoknak, akik az itteni szellemi nagyokhoz méltók akarnak lenni.

Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey, Fáy András, Tompa Mihály, Szemere Miklós, Jókai Mór, Kazinczy Gábor, Ady Endre, a közel múlt nagyjai és sok kortársunk szólít meg egy szép és értékes könyv lapjairól. Intézmények, irodalmi társaságok kötődnek Kováts Dánielhez, és ő kapcsolja össze őket Sárospatakkal. A főiskolától indítja gondolatainkat, de hidat épít minden olyan irányba, amely felé áldásos élete során eljutott. Macerátában híres kutatók elé tárja a mi Comeniusunk kevésbé ismert titkait, Collegnóban sok-sok pedagógus előtt a honismeret, a helytörténeti kutatás lényegéről beszél.

Ez a könyv is a tiszta, a megértő olvasás jegyében, az egész életművel együtt egy rendkívüli ember értékeit tárja a világ elé: felemeli a lelkeket.

(Kováts Dániel: Sárospatak ege alatt. Esszék, tanulmányok. Kazinczy Ferenc Társaság, Sárospatak, 2014. ISBN 978-615-80035-1-3. Jelen lapszámunk nyitó tanulmányát e kötetből vettük át.)

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

Az újhelyi gimnázium jubileumi évkönyve

A jubileumi évfordulók mindig kiemelt jelentőségűek az iskolák életében, mert alkalmat adnak arra, hogy a kevésbé jelentősek mellett és helyett olyan összegző, átfogó „iskolakönyv” mutassa be az iskola múltját és jelenét, amelynek feldolgozottsága, képi anyaga, társadalmi beágyazottsága hosszabb távra biztosítja a mű objektivitását, értékállóságát. A jubileumi évkönyv ez utóbbiak által lesz olyan társadalomtudományi, neveléstörténeti mű, amelyet évtizedek múlva is úgy lapozhat fel az érdeklődő olvasó, hogy hiteles adatokat, akkorra is érvényes megállapításokat tartalmaz.

E kötetet rendhagyó módon, de kitüntetett figyelmet érdemlően Zinner Tibor egyetemi tanár, egykori kossuthos diák önvallomásos, a város és az iskola iránti – empátia által vezérelt – köszöntő írása vezeti be. Zinner – akinek már felmenői is e gimnázium növendékei voltak – bevezetőjében hangsúlyozza az intézmény múltjában rejlő, napjainkon is túlmutató kisugárzást; amely az utóbbi két évszázadban – legfőképpen a 19. században – nemcsak Újhely, hanem az ország számára is kiváló országépítőket adott: Kossuth Lajost, Trefort Ágostont, Andrássy Gyulát. Az évkönyv az olvasó számára először eklektikusnak tűnik, ám rendszerszemlélete meggyőző. Őt fejezetben ismerheti meg az olvasó az iskola történetét és jelenét.

A *Mozaikok az iskola történetéből* címet viselő fejezet négy iskolavezető: Kovács

Dániel (1961–1974) igazgatóhelyettes, Rozgonyi Jánosné (1984–1994) igazgató, Daragó Ferenc (1987–2005) igazgató emléktöredékei és Tiszolci Józsefné jelenlegi igazgató 2009–2014-ig terjedő időszak profilváltási és profilmódosítási törekvései mellett tájékoztatást ad az iskola jelenéről. Az évenkénti eseménylistákból a versenyek eredményeit tanulmányozva nevelő szándékú, pozitív értékeket közvetítő 21. századi iskolai élet képe tárul az olvasó elé.

2014., az emlékév rendezvényeinek megnyitóbeszédeit és a tudományos konferenciákon elhangzott előadások témáit rögzíti a második fejezet. A következő részben (*Ők is növendékeink voltak*) egykori – híressé vált – diákok emlékidéző írásait olvashatjuk. Az emlékképek a gimnáziumban töltött évek történéseiről egy-egy kort jelenítenek meg az iskola életéből, olvashatunk továbbá festőművészről és közgazdász életútjáról, más írás az iskolai élet derűs oldalát idézi fel. Klasszikus évkönyv műfaj, irodalmi és képzőművészeti alkotások, díjazott pályamunkák sora kapott helyet a *Válogatás tanáraink és tanulóink munkáiból* című fejezetben. A jubileumi kiadvány az *Adattárral* zárul.

Egy iskola egyéni arculatának megformálásában meghatározó motívum az értékmegőrzés és az érték közvetítés, a hagyomány: az a szellemi, tapasztalati örökség, amelyet az iskola története során épít ki, amely az egyes időszakok sa-

játosságaitól függetlenül jellemzi, s amely mint átkötő elem húzódik végig történetén a változó időktől függetlenül. 110 esztendővel ezelőtt – halálának 10. évfordulója tiszteletére – állított az iskola emléktáblát neves tanítványa, Kossuth Lajos emlékére. Kossuth halálának 120. évfordulóján könyvkiállítást szerveztek: a kiállítás az 1789 és 1894 közötti időszak gimnáziumi könyvvállományát mutatja be. Kiállítás-megnyitó beszédében Monok István egyetemi tanár, az Országos Széchényi Könyvtár volt főigazgatója fontos hagyományelemeket emelt ki a kiállított könyvek csoportosításával: az 1900-as évek elején hangsúlyt kapott Rákóczi-kultuszt, Patak – Újhely – Széphalom kultikus alakját, Kazinczy Ferencet, a Kazinczy kört és a névadó Kossuth Lajost, akinek írása, könyvei láthatók a kiállításon. Negyedik kiállítási vezérfonalként az iskolát nevezi, s annak történelmi dokumentumait. A jubileumi rendezvények sorában Tusnády László egykori kossuthos diák, író, irodalomtörténész professzor, a *Nyelvek világa és Kossuth Lajos* című előadásában a szónoklás tudományát a piaristák újhelyi iskolájában elsajátított Kossuth szónoki zsenialitását a következőképpen jellemzi: „tudta, átélte, hogy a nyelvben benne van egy nép, egy nemzet tehetsége, szelleme, szellemisége, gényusa, és amikor angolul vagy más nyelveken szólt a világ különböző népeihez, akkor átélte, hogy a nemzet közös ihlet. Ezt mutatta fel az idegeneknek, s azok megértették őt, mert lélektükrükben az emberiség legnagyobb óhaja, legtisztább vágya tündöklött fel: a szabadság.”

Újhely, a multikulturális város szellemi életében a gimnázium minden korban meghatározó szerepet töltött be. Az emlékező tanárok és az egykori diákok visszaemlékezéseit olvasva érezhetjük, hogy az iskola szellemiségéből kisugárzó tapasztalati örökségből egy életen át gazdagodhat

tanár és diák, hálásak a sorsnak, hogy ebben az iskolában taníthattak és tanulhattak. Számukra a város történelmi múltja és hagyományai a gimnázium pálos-piarista gyökereivel állandó inspirációt jelenthet a mindennapokban is. Intézménytörténeti retrospekció az évkönyvben megjelent két íráshoz köthető. E sorok írója mint egykori diák a *Pálosok és a piaristák újhelyi iskoláinak értékkeremtő ereje* című írásában, valamint Müllerné Gulya Márta gimnáziumi tanár *A Sátorajjaújhelyi Kegyes Tanítórendi Gimnázium élete az iskolai értesítők tükrében* című közlésében számos kuriózumra találhat az olvasó: az egykori főgimnázium tanulóit, tanárait tevékenysége, a különböző iskolai egyesületek működése, s mindenekelelt a tanulmányi munka, a város életében betöltött kulturális közreműködés. Mindez olyan intézmény közel másfél évszázadáról szól, amikor az elsősorban egyházi igények alapján működő középiskola fokozatosan teret adott a világi képzési szükségleteknek. Érdemesnek találják a szerzők felidézni a tanárok közművelődési, tudományos, irodalmi szak- és szépirodalmi működésének történetét, részvételüket a tudományos ismeretterjesztés és a diákszínjátás szervezése terén is.

A gimnázium államosítás utáni történetének krónikásai az iskola egykori vezetői és diákjai. Az 1950-es évek Kossuth Gimnáziumáról az évkönyvben sajnálatos módon nem jelent meg írás. Kováts Dániel, az iskola neves tanára emlékei idézik fel az 1960-as évek iskolájának sikeres innovációs törekvéseit, a nyelvi laboratórium alapítását, a honismereti szakkörből 1971-re Kazinczy körre alakuló egyesület eredményes hagyományápoló tevékenységét, az országos méretűre fejlődő Kazinczy versenyek elindítását. Rozgonyi Tiborné igazgató emléktöredékeiben kiemelten foglalkozik a rendszerváltás idején meg-

valósított szerkezetváltoztatási program, a hatosztályos gimnáziumi oktatás bevezetésével, az egészségügyi szakközépiskola újjászervezésével, az idegenforgalmi oktatás elindításával. Daragó Ferenc személyes hangvételű emlékezésében az igazgatása alatt a tartalmi munkában megújulni kész és képes tantestületet, továbbá a tanulmányi versenyeken eredményesen szereplő tanulói közösséget idéz fel. Ekortájt nyitott az iskola testvérkapcsolattal külföld felé. Az ő idején újjították fel az iskola épületét, és tették környezetbaráttá annak környékét.

Az iskolatörténet formálói, az iskolai hagyományok ápolói, ugyanakkor az iskola életének mindenkori kritikussai a diákok. A terjedelmében és tartalmukat tekintve igényes, jó stílusérzékkel megáldott emlékező diákok írásai az iskola történetének egy-egy jellegzetes periódusát elevenítik meg, mint Kővári Orsolya újságíró, Petercsák Tivadar etnográfus, Szabó György matematikus, közgazdász, T. Petrasovszky Mária festőművész. Az iskola mai tanulóinak írásait tanulmányozva konstatálható, hogy a fogékonyak a város kulturális hagyományainak ápolására: Rózsás Eszter összefoglaló elemzést ad az újhelyi zsidóság történetéről, Gergely Tamás a rudabányácskai szlovák hagyományok ápolásáról, Rakaczki Viktória pedig a zempléni tánc hagyományokat őrző és a határainkon túl is a város hírnevét öregbítő „Hegyalja” táncegyüttes történetéről. Az iskola tanulói közül többen megyei és országos pályázatokon is sikeresek. Forgács Boglárka Tímea Székely Elek munkásságát bemutató dolgozatával megyei honismereti pályázaton ért el első helye-

zést, Biacsó Csilla pedig a *Tíz éve az európai Unióban* című írásával nyert a külügyminisztérium által kiírt pályázaton. Kiss Enikő *Hétköznapi hősiesség* című munkájával a középiskolai Szabó Magda esszéíró pályázaton szerepelt. A publikáló tanárok sorában említésre méltó Bekéné Zelencz Katalin pedagógus attitűdvizsgálata. A jubileumi évkönyv tartalmát a versfaragó diákok költeményei és a szárnyukat bontogató „diákművészek” képei teszik színesebbé.

A jubileumi évkönyv az *Adattárral* zárul. Ez tartalmazza az iskolában 1964-től napjainkig oktató tanárok névsorát (szakpárjuk megjelölése nélkül); az iskola igazgatóinak névsorát az alapítástól napjainkig; a 2004 és 2014 között érettségizett tanulók, valamint a híres növendékek névsorát, továbbá a Pro alma mater díj díjazottjait.

Az iskolatörténeti időutazás végére érve konstatálható, hogy a 225 éves gimnázium minden történelmi korban megfelelő választ adott a kor kihívásaira. A reformkorban a „haza és haladás” jelszavát követve nevelt kitűnő politikusokat, a Habsburg önkényuralom idején vállalta a magyar nyelvű oktatást, a századfordulón kinyitotta kapuit a más vallású tanulók előtt is, a két világháború között a nemzetnevelés szellemében képzett tisztességes polgárokat. Az államosítás után az iskola egy új humanizmus hatókörében bábáskodott egy új értelmiségi réteg kinevelésében. A jubileumi évkönyv érdekes olvasmány, amely jó szívvel ajánlható mindenkinek, aki részese a gimnázium múltjának, jelenének és jövőjének, vagy csak egyszerűen érdekli, hol és hogyan él a gimnázium szellemisége.

(A Sátoraljaújhelyi Kossuth Lajos Gimnázium és Szakképző Iskola Jubileumi Évkönyve (1789–2014). Szerkesztették: Forgácsné Pásztor Mária, Hörcsikné Balla Katalin. Sátoraljaújhely, 2014.)

Fittler Katalin

Mennyei hang fogságában

Írhatnám nagybetűvel is a Mennyei hangot, hiszen szerepnév – tehát a címben nem csupán a szerző minősítéseként szerepel, hanem utalásként az énekesnő egyik első jelentős operai produkciójára, a *Don Carlos* fináléjának láthatatlan szereplőjére (Voce dal cielo). Marton Éva idézett naplórészletéből kiderül, hogy 18 alkalommal énekelte a mennyei hangot a Magyar Állami Operaházban, s az is, hogy eme teljesítménye maradandó élményt jelentett az előadás dirigensének, mert nyolc évvel később is felemlítette, amikor San Franciscóban olyan *Aida*-előadást vezényelt, amelynek címszereplője Marton Éva volt (a napló Gianandrea Gavazziniként tartja számon Gavazzenit; a szereplőgárdából pedig oly módon írja Boris Christoff nevét, ahogyan a wikipédiában megjelent életrajzában egyetlen nyelven sem szerepel – hiba a „korrektség” kedvéért?).

Hetvenedik születésnapjáról, az ünnepi koncert révén tavaly egy ország (sőt, a nemzetközi zenei élet) értesült – ugyanabban az évben tett pontot a róla szóló könyv „Mint a mesében” című előszavának végére az énekesnő „íródeákja”, Batta András. Az idén boltokba került könyv afféle megkésett születésnap ajándék – egyszermind az ünnepelt ajándéka a vox humana, az énekművészet kedvelőinek.

Marton Éva azok közé a művészek közé tartozik, akik akkor is jelen voltak a hazai

zenei életben, amikor külföldön éltek – átütő nemzetközi sikereinek híre rendszeresen visszajutott hazájába. Nagy feltűnést keltett döntése, hogy visszatelepül, tudásával-tapasztalataival a felnövekvő énekes-generációkat szolgálva. Aki korábban nem tanított rendszeresen, önként átlényegült főállású zeneakadémiai tanárrá, s ebben a minőségben is a rá jellemző maximalizmussal munkálkodott, egyszermind megannyi újdonsággal gazdagítva az ének tanszak tantervét, tanmenetét. Az I. Marton Éva Nemzetközi Énekversennyel újabb korszakos tettet hajtott végre.

Különleges ez a könyv, miként a főhőse. A zene-történész felkészült kérdező, aki – muzsikuskortárs lévén – maga is tanúja e sikertörténetnek. Beszélgetőtársa egy „rendhagyó szerelmi duett” két szereplője, Éva és Zoltán. Heinrich Éva, aki férje nevével vált világhírűvé – és a sebészorvos, aki feladta hivatását, hogy felesége karrierjét szolgálja. Több mint menedzser, hiszen nem csupán a karrier építését tartotta szem előtt, hanem a művész mellett az embert is, a nőt, akivel mintegy fél évszázada él boldog házasságban. Neki köszönhető, hogy az énekesnőnek biztosított volt a nyugalom, a szerepekre-koncentráció alapfeltétele – és a biztos tudat, hogy van társa jóban-rosszban. Szerencsére – és jogosan! – az előbbiből jutott nekik hasonlíthatatlanul több.

Afféle kerekasztal-beszélgetés részesei

az olvasók – akik valamennyire is ismerik a résztvevőket, szinte a hangjukon hallják az olvasmányt, annyira gördülékeny, közvetlen-természetes a múltidézés hangja. Szinte észrevétlen, ahogyan az életrajz átcsúszik zenei területre, amikor is szerepek-szerepkörök kerülnek nagyító alá. És további szereplő a művésznaplója, mint a nagy idők tanúja, afféle áttekintések tárháza. Puccini, Richard Strauss, Wagner, Verdi – és természetesen Bartók. Szerepek mentén távoli operaházak képe (és gyakorlata) elevenedik meg, s betekintést nyerhetünk a kulisszák mögé is, az ünnepek reflektorfénye mellett megjelennek a hétköznapok apró-cseprő örömei-bosszúságai.

Sztár közvetlen közelből – így érezheti az olvasó, ugyanakkor azt is észre kell vennie: közvetlenkedésnek nyoma sincs a könyvben, s ez az énekesnő jelleméből adódik. Olyan tartás árad Marton Évából, hogy megengedheti magának a múltbeli kellemetlenségek felemlegetését is anélkül, hogy sérülne a nimbusza – az érdeklődő pedig hálás a bizalomért, a közvetlenségnek ezért a gesztusáért.

Az pedig napjainkra jellemző, hogy miként a közbeszédben „átkos”-ként híresült el a rendszerváltást megelőző időszak, úgy politikailag helytelen szóhasználatokkal jellemezve kerülhet kinyomtatásra – és pedig az ex-rektor zenetörténész felvezető szövegében a második világháború utáni időszak kultúrpolitikája. A szocializmust építő történelmi korszakban ennyire aligha szaladhatott előre a felépítmény az alaphoz képest (101. o.). A 47. oldalon kár úgy bekonferálni, hogy „érdekes tanulság ennek a levélnek a pontos idézése”, amikor az előző oldalon tisztán kivehető a fotókópia, míg az átirás korántsem pontos (korrigált írásjelek és a hiányzó hivatkozási számok mondanak ellent a beígért pontosságnak). Úgy tűnik, nem bevett

gyakorlat az illusztrációk böngészése. A 206. oldalon tisztán olvasható Doráti Antal kézírása, azonban „a leg’Juditabb’ Juditnak” beírást a képaláírás „A Juditok Juditjának!” fordulatra módosítja – így utal rá szövegében Marton Éva is.

Az idézőjelek szó szerintiséget sugallnak – alkalmazásukkal másutt is vannak gondok. Marton Éva hazai pályakezdésének jelentős állomása volt Freia szerepe (A *Rajna kincseiből*), erről az egyik kritikában azt írták, hogy „Nem volt sok az arany ezért a nőért” (37. old.), míg 100 oldallal később az derül ki, hogy „Egy kedves magyar kritikus annak idején így biztatott: ‘... amennyi aranyat az óriások letettek ezért a kislányért, annyit nemcsak a szépsége, hanem a hangja miatt is megér.’” Vajon két, egymásra rímelő esetről van szó, vagy a gördülékeny gondolatmenet kedvéért módosult az egyik (vajon melyik?).

A kötet szövegében a legtöbb bosszantó apróság a nevek hibás írásmódjából adódik. Többször szerepel hibásan Katia Ricciarelli neve (a keresztnéve is), az 53. oldalon pedig Solti György nemzetközileg ismert neve (Sir Georg Solti) szenved torzulást. Cossotto neve csak képaláírásban hibás, s elgondolkodtató, hogy szükséges-e angol átirás szerint közölni Jelena Obrazcova nevét.

Más a helyzet a Mellékletet illetően. A függelék anyagát Nagy László történész doktorandusz állította össze – ez mindenképp szerkesztésre szorult volna, az apró (alaki) következetlenségek kiiktatásával. Egy tárgyi tévedést személyes élmény alapján van módom pontosítani: magam is énekeltem a Győri Leánykarban azon a Michael Haydn-felvételen, amelynek szoprán szólóját Marton Éva volt. Az eredetileg LP-n megjelent felvétel Pannonhalmán készült, nem pedig a Magyar Rádió stúdiójában. A gyűjteményes összeállítások, listák hasznosak és érdeke-

sek – a kötethez lemez-mellékletet csak azért nem hiányolunk, mert szerencsére hozzáférhetőek nagy számban, gazdag változatosságban Marton Éva felvételei (és nem lett volna könnyű feladat megküzdeni a bőség zavarával, kiválasztva egy korongnyi hallgatnivalót...)

Előszavában Batta András „betűkből formált szobor”-ként értékeli a könyvet. A kiadvány szép kivitelű, képekkel gazdagon illusztrált. Nem az egyszeri végigolvasásra szánt pályaképek közé tartozik.

(Batta András: *Marton Éva – A Mennyei Hang*. Helikon Kiadó, Budapest, 2013. ISBN 978-963-227-473-7)

Könyvillusztráció (1970)

Számunk szerzői

Bartkó Péter Szilveszter 1982-ben született Kazincbarcikán. Költő.

Benke István 1932-ben született Hejőpápiban. Bányamérnök, technikatörténész, múzeumi tanácsadó.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Kulturális menedzser, történész, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Dobay Béla 1934-ben született Sárospatakon. Németh László-díjas ny. gimnáziumi tanár.

Fittler Katalin 1952-ben született Mosonmagyaróváron. Zenekritikus, szakíró, tanár.

Földy-Molnár Lilla 1977-ben született Sárospatakon. Magyar szakos bölcsész, jogász, művészettörténész, a Közép-Európai Egyetem Kulturális és Művészeti Központjának (CEU-CAC) koordinátora, lapunk szerkesztője.

Gergely Borbála 1991-ben született Mórton. Költő, egyetemi hallgató.

Jován Katalin 1987-ben született Gyulán. Irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának PhD-hallgatója.

Kováts Dániel 1929-ben született Abaujnádasdon. Irodalomtörténész, nyelvész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) ny. főiskolai tanára.

Kulcsár Árpád 1987-ben született Marosvásárhelyen. Újságíró, költő.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia PhD 1950-ben született Sátoraljaújhelyben. Nyelvész, germanista, a veszprémi Pannon Egyetem ny. egyetemi docense.

Papp Imre 1986-ban született Szatmárnémetiben. A Sárospataki Református Teológiai Akadémia IV. éves teológus hallgatója.

Szent-Ivány Kinga 1976-ban született Marosvásárhelyen. Táncművész, táncpedagógus, koreográfus.

Toroczkay András 1981-ben született Budapesten. Író.

Tusnády László CSc 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, irodalomtörténész, az egeri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar (Sárospatak) emeritus professzora.

Vass Tibor 1968-ban született Miskolcon. Költő, képzőművész, a *Spanyolnátha* főszerkesztője, a *Parnasszus* szerkesztője.

Vécsei Rita Andrea 1968-ban született Nagykőrösön. Író, költő.

Venczel Sándor 1954-ben született Nagykanizsán. Közgazdász, költségvetési főfelügyelő. A www.szinigazdasag.hu honlap alapító főszerkesztője.

Zempléni Múzsá

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT
XV. ÉVF. 1. (57.) SZÁM, 2015. TAVASZ

tudomány és társadalom

Kováts Dániel: Zemplén művelődéstörténeti öröksége	5
Papp Imre: Mátyás Ernő teológiai és pedagógiai pályája, 1925–1950	15
Dobay Béla: Komáromi János ébresztése	24
Benke István: Sárospataki kaolinbányák	34

művészet

A keverőben ott ült egy fél szimfonikus zenekar. Beszélgetés Szoboszlay Péter rajzfilmrendezővel (készítette: <i>Földy-Molnár Lilla</i>)	42
Venczel Sándor: Színházi egypercesek Kaposvárról	57
Szent-Ivány Kinga: Spicc-cipő: emlékek, vér és verejték	70

szépirodalom

Vass Tibor: Bibinke és a bibliofil évelők	72
Toroczky András: Forró-gőzölgő	74
Gergely Borbála: Új órák	76
Vizeid	77
Kulcsár Árpád: címtelen	78
Bartkó Péter Szilveszter versei	80
Vécsei Rita Andrea: Eszterházy szelet senki többet	83 84

szemle

Bolvári-Takács Gábor: Múzsák hullámhosszán	85
Jován Katalin: „Csak az én halálom nem halandó...”	88
Tusnády László: A szív és a lélek igézete	91
Mihalovicsné Lengyel Alojzia: Az újhelyi gimnázium jubileumi évkönyve	94
Fittler Katalin: Mennyei hang fogságában	97

*E számunkat Szoboszlay Péter rajzfilmrendező alkotásaival
illusztráltuk. A címlapon: Hé, Te! (1976; filmkép)*